

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՊԱՐԶ ԿԵԱՆՔԻ

ՇԱՐԼ ՎԱԿՆԷՐ

171
Վ-12

29 JUL 2009

171
4-12

ՇԱՐԼ ՎԱԿՆԷՐ

ՊԱՐԶ ԿԵԱՆՔԸ

ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ս. ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1906

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՆԱՄԱԿԸ ԹԱՐԳՄԱՆԻՋԻՆ ՈՒՂՂՈՒԱԾ

ՏԻԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ս. ԱԼԻԲՍԱՆԵԱՆ

Հայուհեաց Վարժարան

ԱՏԱՐԱՋԱՐ

Տէր.

Այն շահագրգռութիւնը զոր ձեր համայնքը ինծի կը ներշնչէ, մեծ ուրախութեան պատճառ կ'ըլլայ ինծի սա մատուցուի մէջ զիրքս ձեր լեզուին պիտի թարգմանուի:

Ոչ թէ միայն սիրայօժար կ'արժենեմ ձեզ որ զանկա թարգմանէք, այլ նաեւ ձեր թարգմանութիւնը առիթ մը կը համարիմ իմ այս տողերու միջոցով սրագին մաղթանքներս ուղղելու ամէն անոնք որոնք այս գիրքը պիտի կարդան:

Իցիւ թէ այս գիրքս օգնէր իրենց տւելի պարզ ու աւելի օգտակար կերպով ապրելու կեանքին ամէն շրջաններուն եւ վիճակներուն մէջ:

Բարիկ

ՇԱՐԼ ՎԱԿՆԷՐ

27 Մայիս, 1906

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հիւանդկախ անձը, տենդէն հիւծած և ծարաւէն մարած վիճակին մէջ, կ'երազէ իր քունին մէջ սառնորակ վտակ մը, ուր կը լողանայ, կամ վճիտ աղբերակ մը, ուրկէ լիառատ կ'ըմպէ: Այսպէս ալ արդի կեանքին եռուզեռքին ու բարդ վիճակներուն մէջ վաստակաբեկ հոգիները պարզութիւն կ'երազեն: Արդեօք պարզութիւնը, որուն «օրհնութիւն» գեղեցիկ անունը կու տանք, անհետացած է իսպառ: Չեմ կարծեր: Եթէ քացառիկ պարագաներու յատուկ բան մը ըլլար ան, կամ հազուադէպ ժամանակներու մէջ միայն ծանօթ՝ զայն ձեռք ձգելու յոյսէն կրնայինք հրաժարիլ: Չենք կրնար քաղաքակրթութիւնը ետ տանիլ հոն՝ ուրկէ ծագում առաւ, ինչպէս չենք կրնար յաղթաջուր, արագահոս գետերը ետ զրկել այն հանդարտ ձորակին ուր լաստենիի ճիւղերը ակին վրայ կը խոնարհին զիրար գրկած: Բայց պարզութիւնը ո՛ր և է մասնաւոր տնտեսական կամ ընկերային վիճակներէ կախում չունի: Անիկա յաւատ ոգի մըն է որ կրնայ իրարմէ բոլորովին տարբեր եղող կեանքերը կենդսնացնել եւ եղանակաւորել: Ես կը հաստատեմ թէ կրնանք զայն մեր որոշումներուն առարկան, և մեր գործնական կորովին նպատակն ընել:

Պարզ կեանքի մը ըղձալ՝ մարդկային բարձրագոյն կոչումին կատարման ըղձալ է: Մարդկութեան բոլոր ձգտումները դէպի լոյս և արդարութիւն՝ եղած են, միեւնոյն ատեն, ձգտումներ դէպի պարզագոյն կեանք մը: Եւ արուեստներու, կենցաղավարութեան և գաղափարներու հնաւանդ պարզութիւնը միայն ա՛յն պատճառաւ անբաղդատելի արժէք մը ունի մեզ համար որովհետեւ հզօր ազդակ մը հանդիսացած է կարգ մը էական զգացումներու և հաստատուն ճշմարտութեանց: Պէտք է սիրենք այդ պարզութիւնը և պահպանենք զայն եր-

ՊԱՐԶ ԿԵԱՆՔԸ

ԳԼՈՒԽ Ա

Բ Ա Ր Դ Կ Ե Ա Ն Ք Ը

կիւղածօրէն: Այն անձը որ իրերու արտաքին ձևերուն միայն յարած կը մնայ, և ոգին ըմբռնելու ջանք չընեն՝ իր կեանքի ընթացքին մէկ հարիւրերորդ մասը միայն կատարած պիտի ըլլայ: Արդարեւ, անկարելի է մեզի մեր նախահայրերուն պարզութիւնը ունենալ ամէն բանի մէջ: Մենք ուրիշ ուղիներէ կը յառաջանանք, բայց մարդկութեան նպատակակէտը էապէս նոյնն է: Հիւսիսային լուսաւորն է որ նաւորդին կ'առաջնորդէ միշտ, հոգ չէ եթէ առաջատանաւոր չաւարկէ այն կամ շողենաւոր: Այս նպատակակէտին դիմել մեր տրամադրութեան տակ գըտնուած բոլոր միջոցներով, ահա ամէնէն կարեւոր բանը այսօր, ինչպէս ասկէ առաջ: Եւ անոր համար մեր կեանքերը բարդ և կնճռոտ հանգամանք մը առած են որովհետեւ չեղած ենք յաճախ մեր ուղիղ ընթացքէն: Եթէ պարզութեան այդ ներքին գիտութիւնը յաջողէի ուրիշներուն ընդունիլ տալ ինծի պէս, այս մասին կատարած աշխատութիւնս ապարդիւն պիտի չսեպէի: Ոմանք կըրնան մտածել թէ այս տեսակ գաղափար մը դատարարականութեան և կենցաղի մէջ պէտք է մարմին տանայ: Անոնք կը բաւականանան զոհելով մէկ քանին միայն այն ունակութիւններէն որոնք մեզ մարդ ըլլալէ կ'արգիլեն: Բայց բազմաթիւ խափանարար ոչնչութիւններ կան որ մեզ կը հեռացնեն ճշմարտութեան, արդարութեան և մարդասիրութեան մեր գաղափարականէն, ինչ որ մեր սրտերը պէտք էր տաքցնել և վերակենդանացընել: Այդ բովանդակ մացառուտը, բարակ ճիւղերը, որ իբր թէ մեզի և մեր երջանկութեան պատուարան կը հանդիսանան, մեր արեւը սքօղելու միայն կը ծառայեն: Այսքան բարդ և ամուլ կեանքի մը խաբուսիկ փորձութեանց դիմադրելու քաջութիւնը պէտք է ունենանք իմարտունին պէս պատասխանելով,

«Արեւս մի՛ խափաներ»:

Պլանշարներու տան մէջ մեծ իրարանցում մը կայ, եւ իրաւացի պատճառով: Մտածեցէք անգամ մը. Օր. իրենէ յառաջիկայ երեքշաբթի պիտի պսակուի, եւ այսօր Ուրբաթ է:

Անվերջանալի տողանցում մը կայ այցելուններու՝ ընծաներով ծանրաբեռնեալ. հայթայթիչներու երկարաձիգ շարք մը՝ իրենց բեռներուն տակ կըքած: Սպասաւորներուն վրայ այլեւս գրեթէ հոգի չէ մնացած: Գալով ծնողքին եւ սիրակցորդ զոյգին, անոնք կարծես անգոյ են եւ մնայուն տեղ մը չունին. ցերեկը կը գտնուին դերձակուհիին, գլխարկավաճառին, գոհարավաճառին, կահաւորիչներուն քով, կամ իրենց յարկաբաժինները՝ ուր կ'աշխատին նկարիչները եւ կահագործները: Հոնկէ կ'ելլեն եւ կը փութան գործի մարդերու գրասենեակները, ուր իրենց կարգին կը սպասեն, որպէս զի միթիւ սենեակ-

ներուն մէջ աշխատող գրագիրները իրենց գործն ալ տեսնելու կարող ըլլան:

Այնուհետեւ հազիւ ժամանակ կը մնայ իրենց սենեակները վերադառնալու եւ պատրաստուելու հանդիսաւոր հացկերոյթներուն, — նշանախօսութեան հացկերոյթ, ներկայացման հացկերոյթ, ամուսնական պայմանագրութեան ստորագրման հացկերոյթ, ընդունելութիւնները եւ պարահանդէսները: Կէսգիշերին տուն կը վերադառնան չարաչար յոգնած եւ քայքայուած վիճակի մէջ, եւ կը գտնեն ղրկուած վերջին ծրարները, նամակներու դէզ մը, որոնց մէջ կան շնորհաւորականները, հրաւիրեալներու շնորհակալութեան նամակները, հիւրամեծարներու կամ հարսնաքոյրերու մերժման կամ ընդունելութեան նամակները, ինչպէս նաեւ ապսպրուած բաները հասցնելու անկարող եղող վաճառորդներու չքմեղանքներուն նամակները: Ապա կան վերջին վայրկենին պատահած արգելքները, — յանկարծական մահ մը, որ հարսանեկան թափօրը կազմող անձնաւորութեանց շարքը կը խանգարէ, անպատեհ ցրտառութիւն մը, որ արգելք կ'ըլլայ նշանաւոր բարեկամ երգչուհիի մը՝ եկեղեցւոյ պաշտօնին ատեն երգելուն: Այս ամէնը պէտք է նորէն կարգադրել: Խեղճ Պլանշարներ. կարծես թէ երբեք պիտի չկրնան պատրաստուիլ, մինչ կը կարծէին թէ ամէն բան նախատեսած էին: Եւ ամբողջ ամիսէ մը ի վեր այս վիճակին մէջ են, վայրկեան մը իսկ ժամանակ ունեցած չեն շունչ առնելու. ժամ մը ունեցած չեն հանդարտ ու խաղաղ անցընելու, քիչ մը

մտածելու եւ կամ մտերմական խօսք մը փոխանակելու համար: Ո՛չ, ասիկա կեանք չէ: Բարեբախտաբար, մեծ մայրին սենեակը կայ: Մեծ մայրը գրեթէ ութսուն տարեկան է: Երկար ատեն աշխատած եւ շատ տառապած ըլլալով հասած է անանկ կէտի մը, ուրկէ իրերը կրնայ տեսնել՝ բարձր իմացականութիւն եւ սիրող սիրտ մը ունեցող մարդու խաղաղաւէտ վստահութեամբ: Գրեթէ միշտ բազմած իր թիկնաթոռին վրայ՝ անիկա կը սիրէ մտածութեան լռիկ եւ երկար ժամերը: Ուստի այն եռուզեռքը, որ կը տիրէ բոլոր տանը մէջ, երկիւղածութեամբ կը հանդարտի անոր դրան առջեւ: Այդ խաղաղ ապաստանարանին սեմին վրայ ձայները կը մեղմանան եւ քայլերը կը թեթեւան: Եւ երբ դեռահաս սիրահարները լռիկ ու հանդարտ վայրկեանի մը կարօտը կը քաշեն, մեծ մօրը սենեակը կ'ապաստանին:

«Խեղճ զաւակներս», կ'ըսէ այն ատեն, «որքան յոգնած էք: Վայրկեան մը հանգիստ ըրէք հոս եւ զիրար վայելցէք: Գլխաւոր բանը այդ է, ուրիշ ամէն բան արժէք մը չունի, եւ արժանի չէ որ ձեր բոլոր կորովը սպառէ:»

Եւ այս դեռահաս զոյգը լաւ գիտէր մեծ մօր տուած այս խրատին արժէքը: Վերջին քանի մը շաբաթներու միջոցին քանի քանի անգամներ կարեւորութիւն չտուին կարգ մը ձեւակերպութեանց եւ պայմանադրական ձեւերուն եւ ոչնչութեանց, որպէս զի իրարու սէր վայելէին: Բայց վերջապէս ստիպուած էին տառապիլ այդ անխուսափելի ձեւակերպութիւններէն, որոնք իրենց

կեանքին այս վճռական վայրկենին իրենց միտքը կը դարձնէին անդադար՝ միակ էական բանէն, որպէս զի լեզէն մը երկրորդական մտածութիւններու տեղ եւ ժամանակ տային: Եւ ուստի մեծ յօժարութեամբ համամիտ էին իրենց մեծ մօր այս կարծիքին, զոր համբոյրի մը եւ ժպիտի մը մէջտեղ յայտնեց անոնց. — «Տղաքս, աշխարհ չափազանց բարդ հանգամանք մը կը ստանայ, իրաւ որ, — եւ այս վիճակը մարդիկը աւելի երջանիկ ընելու չի նպաստեր. — ընդհակառակը:»

*
* *

Ես ալ մեծ մօրը կարծիքէն եմ: Որորանէն մինչեւ գերեզման այժմէական անձն իր պէտքերուն, ինչպէս իր հաճոյքներուն, աշխարհի եւ իր անձին նկատմամբ ունեցած իր ըմբռնումին համար կը մաքառի բազմաթիւ բարդ վիճակներու բաւոյն մը մէջ: Ոչինչ պարզ է հիմա, ոչ խորհուրդը, ոչ գործքը, ոչ զբօսանքը եւ ոչ իսկ մահը: Ֆրանսացիքս մեր իսկ ձեռքերովը դժուարութեանց երկարաձիգ շղթայ մը աւելցուցած ենք մեր գոյութեան վրայ, եւ զրկած ենք ինքզինքնիս բազմաթիւ հաճոյքներէ: Համոզուած եմ թէ այս վայրկենիս իսկ իմ ընկերակիցներէս հազարաւորներ կը տառապին՝ ծայրայեղօրէն արուեստակեալ կեանքի մը երեսէն: Ասոնք մեծապէս երախտապարտ պիտի մնան անոնց որոնք իրենց այս դժբախտ կացութիւնը հասկնալով՝ ջանք կ'ընեն ուրիշներուն ալ յայտնել, եւ կը քաջալերեն զա-

նոնք այն պարզութեան որուն իրենք կ'ըղձան գաղտնապէս:

Նախ թուենք այն շարքը իրողութեանց որ մեր ապացուցանել ուզած ճշմարտութիւնը երեւան կը բերեն: Կեանքին բարդ հանգամանքը մեր նիւթական պէտքերուն ստուարաթիւ ցանկին մէջ կ'երեւի: Ընդհանրապէս ընդունուած երեւոյթ մըն է թէ այս երկրին մէջ (Ֆրանսա) մեր պէտքերը զոյգ կ'ընթանան մեր նիւթական կարողութեան եւ միջոցներուն հետ: Ասիկա ինքնին չարիք մը չէ: Արդարեւ կարգ մը պէտքերու ծնունդը յառաջդիմութիւն մը կը մատնանշէ: Զարգացումի, գերիվերութեան նշան մըն է լոգանքի, մաքուր ձերմակեղէն հազնելու, առողջապահիկ պայմաններով օժտուած տուններու մէջ բնակելու եւ միտքը մշակելու պէտքն զգալ: Բայց եթէ կան պէտքեր որոնց ծնունդը բաղձալի է եւ որոնք գոյութեան իրաւունք մը ունին, ճշմարիտ է նաեւ թէ կան ուրիշներ ալ որոնք վնասաբեր ազդեցութիւն մը ի գործ կը դնեն, եւ մակաբոյծներու պէս՝ կ'ապրին մեր իսկ վնասով: Այս կարգի պէտքերուն թիւը եւ տիրական հանգամանքն է որ հիմա մեր միտքերը կը զբաղեցնէ: Եթէ մեր նախահայրերուն ըսուէր թէ պիտի գար օր մը երբ մարդկութիւնը իր տրամադրութեան տակ պիտի ռնննար իր նիւթական գոյութիւնը պահելու եւ պաշտպանելու ամէն հնարք ու գործիք, այն ատեն անոնք պիտի եզրակացնէին թէ այդ պարագային երջանկութիւնը պիտի աւելնար. եւ երկրորդ՝ կեանքի համար անհրաժեշտ եղող բաներու մա-

սին մրցումը զգալի կերպով պիտի նուազէր: Ներե-
լի պիտի ըլլար անոնց համար մտածել թէ՛ կեանքին
աւելի պարզ հանգամանք մը ստանալը, որ գործելու
աւելի կատարելագործեալ միջոցներու գոյութեան անմի-
ջական արդիւնքը պիտի ըլլար, բարձրագոյն բարոյա-
կանութիւն մը իրագործելու պիտի ծառայէր: Եւ սակայն
ասանկ եղած չէ: Ո՛չ երջանկութիւնը, ո՛չ ընկերային
խաղաղութիւնը, ոչ ալ բարիին համար ոյժը աւելցած
չէ: Նախ, կը կարծէք թէ ձեր ընկերակիցները, իբր
ամբողջութիւն, իրենց նախահայրերէն աւելի գոհ վիճակ
մը եւ վաղուան համար աւելի ապահովութիւն եւ վստա-
հութիւն ունին: Հարցումս այն չէ թէ ասանկ ըլլալն
ուղիղ է կամ ոչ, այլ թէ՛ իրողութիւնը միշտ է թէ ոչ:
Երբ կը տեսնեմ ընկեր արարածներս եւ կը դիտեմ
անոնց կեանքը, ինծի կը թուի թէ անոնց մեծամասնու-
թիւնը իրենց վիճակէն դժգոհ են եւ պաշարուած՝ վաղ-
ուան հոգերովը: Ուտեստի եւ բնակարանի խնդիրը եր-
բեք ասկէ աւելի սուր հանգամանք մը առած չէ, թէեւ
հիմա ուրիշ ո՛ր եւ է ժամանակէ աւելի լաւ բնակարաննե-
րու մէջ կ'ապրինք: Այն անձը որ կը կարծէ թէ «Ի՞նչ
պիտի ուտենք, ի՞նչ պիտի խմենք, եւ ի՞նչ պիտի հագ-
նինք» հարցումը աղքատներուն միայն կը ներկայանայ,
ինքզինքը կը խաբէ: Աղքատներուն համար, որոնք հացի,
բնակարանի չգոյութեան պատճառաւ վաղուան հոգերուն
ենթարկուած են, բնական է այս հարցումը, եւ սակայն
ճիշտ այս դասակարգին է որ ամէնէն պարզ կերպով
կը ներկայանայ այդ խնդիրը: Մարդ անգամ մը եր-

թալու է քիչ թէ շատ բարեկեցիկ կեանքով ապրիլ
սկսողներուն տունները, տեսնելու համար թէ՛ իրենց վա-
յելածին համար ունեցած գոհունակութիւննին կը թու-
նաւորուի իրենց չունեցածին համար զգացած դժգոհու-
թեան զգացումներով: Եւ եթէ կ'ուզես նիւթական ապա-
գայի մասին գոյութիւն ունեցող անձկութիւնը տես-
նել պերճանքի եւ շռայլութեան այս օրերուն, դիտէ
«բարեկեցիկները» եւ մանաւանդ հարուստները: Մէկ
զգեստ միայն ունեցող կիները չեն որ աւելի յաճախ
կը հարցնեն թէ ի՞նչ պիտի հագնին, ոչ ալ ամէնէն խիստ
խնայողութեամբ ապրիլ ստիպուողներն են որ կը խոր-
հին թէ վաղն ի՞նչ պիտի ուտեն. իբր անհրաժեշտ հե-
տեւութիւն մը սա օրէնքին թէ «պէտքերը կ'աճին որ-
քան որ կը զոհացուին», կը տեսնեք թէ «Մարդ որ ունի
շատ ունեցածք, անոր համար ինչ որ ունի ինչ որ ունի»:

Որքան շատ ապահովութիւն ունենայ վաղուան
նկատմամբ, այնքան կ'աւելնայ իր խորհուրդը թէ ի՞նչ-
պէս պիտի ապրի, եւ թէ ի՞նչպէս իր զաւակներուն
ապագան պիտի ապահովէ: Ոչ ոք կրնայ նկարել բարե-
կեցիկ մարդու մը՝ ապագային նկատմամբ ունեցած վա-
խերուն թիւը, սաստկութիւնը եւ անոնց նրբին երանգ-
ները: Այս բոլորին արդիւնքը սա եղած է տարբեր դա-
սակարգերու մէջ տարբեր աստիճանով՝ թէ մարդիկ ստա-
ցած են միտքի աւելի անհանդարտ վիճակ մը, եւ բռնուած՝
աւելի բարդ կենցաղավարութեան մը հոսանքէն, ինչ որ
կրնայ բաղադրուիլ միայն շփացած տղաքներու տրա-
մադրութեան, որոնք յանկարծ կ'ողողուին բազմաթիւ

ընծաներով. եւ սակայն տակաւին դժգոհ կը մնան, եւ աւելին կ'ուզեն :

*
* *

Ֆրանսացիքս աւելի երջանիկ կամ աւելի խաղաղ եւ եղբայրասէր եղած չենք : Շփացած տղաք յաճախ եւ անառակաբար կը կռուին : Մարդ որքան աւելի պէտքեր եւ բաղձանքներ ունենայ, իր ընկերակիցներուն հետ այնքան աւելի վէճեր եւ կռիւներ ունենալու առիթ կը գտնէ, եւ այս հակառակութիւնները այնքան աւելի ցաւառիթ եւ դառն կ'ըլլան, որքան քիչ արդարութիւն եւ իրաւունք կենայ խնդրոյն մէջ : Կեանքի մէկ անհրաժեշտ պէտքին՝ հացի համար կռուիլը Բնութեան մէկ օրէնքն է : Ասիկա կրնայ անասնական երեւիլ. բայց չքմեղանք մը ունի իր դառն եւ դժուարին հանգամանքին համար, եւ ընդհանրապէս այս կռիւն տարրական անգթութեանց սահմանէն անդին չանցնիր : Մնացածը բոլորովին աւելորդին համար մղուած պայքար մըն է, այսինքն՝ փառասիրութեան, առանձնաշնորհումի, քմահաճոյքի, նիւթական յաջողութեան եւ հաճոյքի համար : Միայն անօթութիւնը՝ մարդը երբեք իջեցուցած չէ այն բրտութեան եւ գձձութեան աստիճանին ուր փառասիրութիւն, ագահութիւն կամ վատառողջ հաճոյքներու համար մարդուն ունեցած ծարաւը կ'իջեցնեն զմարդ : Եսութիւնը որքան նրբացած ձեւի տակ ներկայանայ՝ այնքան աւելի միասաբեր ու կործանարար կ'ըլլայ : Ուստի մեր օրերուն մէջ ականատես կ'ըլլանք թշնամական

ոգիին զօրացման, եւ Ֆրանսայի մէջ սիրտերը հիմա նուազ խաղաղասէր են :

Անօգուտ է հարցնել թէ աւելի բարի եղած ենք ասկէ առաջ :

Չէ՞ որ «բարութեան ջիղը» արմատ կ'առնէ մարդուն՝ իր անձէն դուրս բան մը սիրելու ընդունակութենէն : Եւ որքան տեղ կը մնայ մարդուն սրտին մէջ իր դրացիին համար, երբ այդ սիրտը նուիրուած է նիւթական հոգեբու, ամենամեծ մասամբ արուեստակեալ պէտքերու, փառասիրութեանց եւ քմահաճոյքներու գոհացումին : Այն մարդը որ ինքզինքը բոլորովին կը նուիրէ իր ախորժակներուն յազեցումին՝ այնքան արագօրէն կը զօրացնէ եւ կը բազմապատկէ զանոնք որ շուտով իրմէն աւելի ուժով կ'ըլլան : Անիկա ներքին անկարգութեան մը տուած է ինքզինքը, որմէ վերջապէս արտաքին եւ տեսանելի վատթարացում մը պիտի ծնի : Բարոյական կեանքը իր անձը կառավարելու մէջ կը կայանայ : Անբարոյութիւնը մեր անձերը՝ մեր պէտքերով եւ կիրքերով կառավարելն է : Այսպէս, կամաց կամաց, բարոյական կեանքի կռուանները կը քանդուին եւ դատողութեան օրէնքը ոտնակոխ կ'ըլլայ :

Բազմապիսի եւ խստապահանջ պէտքերու գերին եղող մարդուն համար բարձրագոյն բարին՝ ստանալն է, որմէ ծագում կ'առնեն ուրիշ ամէն լաւ բաները : Ճշմարիտ է թէ ստացումի կատարել մարդու մէջ կը սկսինք ատել զանոնք որ ստացուածքի տէր են, եւ

կ'ուրանանք ստացուածքի իրաւունքը, երբ այդ իրաւունքը ուրիշի մը ձեռքին մէջն է եւ ոչ թէ մեր: Բայց ուրիշներու ունեցածին վրայ մարդուն ըրած յամառ յարձակումը նոր ապացոյց մըն է նոյն ինքն ստացուածքին մեր ընծայած տարապայման կարեւորութեան: Իրեր եւ մարդիկ կը չափուին իրենց արժէքով եւ անոնցմէ գոյացած շահով: Ինչ որ ոչինչ կը շահի՝ ոչինչ կ'արժէ: Ուղղամիտ աղքատութիւնը ամօթ ըլլալու վտանգին կ'ենթարկուի, եւ նոյն իսկ աղտոտ դրամը արժանիքի տեղ անցնելու համար մեծ դժուարութիւն չի կրեր:

«Ուստի,» առարկէ մէկը թերեւս, «արդի յառաջդիմութիւնը կը դատապարտես ամբողջովին, եւ մեզ կ'ուզես ետ տանիլ հին բարի ժամանակներուն, եւ թերեւս՝ ճգնաւորութեան:» — Ամենեւին: Իւրօրիններու ամէնէն վտանգաւորը եւ ապարդիւնն է անցեալը յարուցանելու բաղձալ. եւ ուղիղ կերպով ապրելու արուեստը կեանքէն քաշուելուն մէջ չի կայանար: Բայց մեր բաղձանքն է երեւան բերել, անոր համար դարման մը գտնելու նպատակով, մին այն սխալներէն որոնք ամէնէն ծանր կը կշռեն ընկերային յառաջդիմութեան վրայ, եւ այդ սխալը սա է թէ մարդ աւելի երջանիկ եւ բարի կ'ըլլայ իր արտաքին միջոցները աւելցնելով: Ոչինչ այս առածէն աւելի սխալ է: Ընդհակառակը: Երջանիկ ըլլալու ընդունակութեան նուազումը, եւ իրենց հակակշիռը չունեցող նիւթական յաջողութեանց պատճառով նկարագրի վատթարացումը, իրողութիւններ են զորս

առձեռն գտնուած հազարաւոր օրինակներ կարող են հաստատել: Քաղաքակրթութեան արժէքը անոր կեդրոնը գտնուող մարդուն արժէքովը կը չափուի: Երբ այդ մարդը բարոյական ուղղութիւն չունի, ամէն յառաջդիմութիւն ուրիշ բանի չի ծառայեր բայց միայն չարիքը աւելի վնասաբեր ընելու եւ ընկերային հարցերը աւելի կնճռոտելու:

*
* *

Այս սկզբունքը կրնայ հաստատուիլ նիւթական յաջողութեան սահմաններէն դուրս ուրիշ սահմաններու մէջ ալ: Յիշենք ասոնցմէ կրթութիւնը միայն: Կը յիշենք այն ժամանակները երբ իբր գուշակ նկատուող անձեր կը յայտարարէին թէ ամայի երկիր մը դրախտի վերածելու համար կը բաւէր տգիտութիւնը եւ թշուառութիւնը վերցնել: Ուրիշ գուշակներ ալ այսօր նոյն կանխասացութիւնը կ'ընեն: Տեսանք թէ թշուառութեան բարձումը մարդը ո՛չ աւելի բարի եւ ոչ ալ աւելի երջանիկ ըրած է: Ուսուցման համար նուիրուած գնահատելի ջանքերէն յառաջ եկած է արդեօք այս արդիւնքը: Ճիշդ հիմա այդպէս չերեւիր, — եւ ասիկա մտահոգութիւն, պիտի ըսէի՝ յուսահատութիւն պատճառած է այն անձերուն, որոնք ինքզինքնին մեր ազգային դաստիարակութեան գործին նուիրած են: Ուստի պէտք է որ անասնացնենք մարդիկը, վերցնենք ընդհանուր դաստիարակութիւնը, — փակենք դպրոցները: Բնաւ: Բայց դաստիարակութիւնը, մեր քաղաքակրթութեան գիւտե-

րուն նման, գործիք մըն է վերջապէս: Ամէն բան կախում ունի զայն գործածող գործաւորէն:

*
* *

Եթէ մարդ քննէ այն պատճառները որոնք մեր ընկերային կեանքը կը խռովեն եւ անոր բարդ հանգամանք մը կուտան, այդ պատճառներուն ինչ անուն ալ տրուի, բոլորն ալ ետ կ'երթան մէկ ընդհանուր պատճառի մը, որ է՝ եւրոպական տնտեսական ճգնաժամը: Նիւթական բարեկեցութիւնը, դաստիարակութիւնը, բովանդակ քաղաքակրթութիւնը պատկերին շրջանակը կը կազմեն. բայց շրջանակը պատկերը չէ, ինչպէս որ սքեմը կրօնաւորը չէ եւ համազգեստը՝ զինուորականը: Պատկերը հոս մարդը ինքն է իր բոլոր ունեցածովը, — իր ստացուածքը, խիղճը, նկարագիրը եւ կամքը: Եւ շրջանակը զարդարելու, գեղեցկացնելու իրենց ջանքին մէջ, մոռցած, զանց ըրած եւ եղծած են բուն պատկերը: Այսպէս ծանրաբեռնուած ենք արտաքինով եւ հոգեկան կեանքով աղքատացած: Ճոխաբար կը վայելենք անանկ բաներ առանց որոնց կրնայինք ապրիլ՝ եթէ հարկ ըլլար, եւ անհունապէս աղքատ ենք միակ անհրաժեշտ եղած բանով: Եւ երբ մեր էութեան լաւագոյն մասը կ'արթննայ սիրելու եւ իր ճակատագիրն իրագործելու յոյսին պէտքով, ողջ ողջ թաղուած մարդու մը տառապանքը կը զգայ: Կը կքի, շնչահեղձ կ'ըլլայ երկրորդական բաներու բեռին տակ, որոնք իր վրայ կը ճնշեն եւ զինքը օդէն ու լոյսէն կը զրկեն:

Պէտք է իրական կեանքը փնտռենք, եւ իր դիրքին ու պատիւին մէջ վերահաստատենք զայն: Ամէն բանի իր պատշաճ դիրքն ընծայենք, եւ յիշենք թէ մարդկային յառաջդիմութեան կեդրոնը բարոյական աճումին մէջ է: Ո՞րն է լաւ լամբարը. ամէնէն զարդարունը, ամէնէն գեղաքանդակը կամ ամէնէն թանկագին մետաղէն շինուածը չէ: Լաւ լամբարը լաւ լոյս տուողն է: Այսպէս ալ մենք մարդ եւ քաղաքացի ենք ոչ թէ մեր ունեցած ստացուածքով կամ հաճոյքներով, ոչ թէ մեր իմացական եւ գեղարուեստական կրթութեամբ, ոչ իսկ մեր վայելած պատիւով եւ անկախ դիրքով, բայց մեր բարոյական հիւսկէններուն տոկունութեամբ: Եւ ասիկա ոչ թէ այսօրուան այլ ամէն դարու եւ ժամանակի ճշմարտութիւնն է:

Ոչ մէկ դարու մէջ արտաքին վիճակներ, զորս գիտութիւն եւ ճարտարութիւն ապահովեր են, ազատ կացուցած են մարդը իր ներքին կեանքին համար ունենալիք հոգէն: Աշխարհ մեր շուրջը փոխուելու վրայ է, գոյութեան իմացական եւ նիւթական ազդակները կ'եղանակաւորուին: Ոչ ոք կրնայ արգիլել այս ընկերային, տնտեսական, ամենօրեայ փոփոխութիւնները, որոնց բիրտ նկարագիրները յաճախ վտանգաւոր են: Բայց էական կէտը սա է թէ մարդ, այս յարափոփոխ պարագաներուն մէջ, պէտք է մարդ մնայ, պէտք է իր կեանքը ապրի եւ պէտք է դիմէ իր բարոյական կոչումին: Արդ, այս նպատակակէտին հասնելու համար ճամբորդը ինչ ուղիներէ ալ անցնելու ըլլայ, պէտք չէ մոլորի իր ճամբէն ու պէտք չէ անօգուտ բեռներով ծանրաբեռնէ:

ինքզինքը: Թող աչալըջութեամբ հսկէ իր ուղղութեան, իր ոյժերուն եւ իր պատիւին վրայ եւ լաւագոյն կերպով նուիրէ ինքզինքը էականին, որով իր բեռը թեթեւցուցած կ'ըլլայ, հոգ չէ թէ այսպէս ընելու համար հարկ ըլլայ նոյն իսկ կարգ մը զոհողութիւններ ընել:

ԳԼՈՒԽ Բ

ՊԱՐԶՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՆ

Յոյց տալէ առաջ թէ գործնականի մէջ ինչ կը նշանակէ պարզութեան վերադառնալ, որուն կ'ըզմանք, անհրաժեշտ է սահմանել թէ ինչ է պարզութիւնը իր բուն էութեան եւ ոգւոյն մէջ: Քանզի ասոր նկատմամբ ալ մարդիկ նոյն սխալմունքը կը գործեն, ինչ որ արդէն դատապարտեցինք, այսինքն՝ երկրորդականը էականին եւ նիւթը ձեւին հետ շփոթել: Մարդիկ կը փորձուին հաւատալ թէ պարզութիւնը կը ներկայացնէ կարգ մը արտաքին յատկանիշեր, որոնցմով կրնայ ճանչցուիլ, եւ որոնցմէ կախում ունի: Պարզութիւն եւ խոնարհ դիրք, համեստունակ զգեստ մը, պարզուկ տուն մը, միջակութիւն եւ աղքատութիւն, կը կարծուի թէ միատեղ կ'ընթանան: Եւ սակայն իրողութիւնը այս չէ: Քիչ մը առաջ ճամբուս վրայ երեք մարդոց հանդիպեցայ, որոնց մին

կառք նստած էր, միւսը հետի կ'ընթանար, եւ երրորդը բոկոտն էր: Այս վերջինը երեքին ամէնէն պարզը չէր անհրաժեշտապէս: Կրնայ ըլլալ որ կառքին մէջ բազմող անձնաւորութիւնը, հակառակ իր բարձր դիրքին՝ պարզ էր, եւ իր հարստութեան գերին չէր: Կրնայ ըլլալ որ հետի գացող մարդը չի նախանձիր կառքին մէջ բազմողին եւ չարհամարհներ փոշիին մէջէն բոկոտն ընթացող խեղճը, եւ կարելի է որ երրորդ մարդը ատելութիւն մը ունի պարզութեան, աշխատութեան եւ չափաւորութեան դէմ, եւ կ'երազէ միայն հեշտ, հաճելի եւ անգործ կեանք մը: Մարդոց ամէնէն քիչ պարզութիւն ունեցողներու դասակարգին մէջ պէտք է դասենք արհեստով մուրացիկները, ճամբաներու այդ պահապանները, մակաբոյծները, եւ անակալէզներու, շողմարարներու եւ նախանձոտներու այն ցեղը, որոնց տենչանքին առանցքն է միայն յափշտակել մեծագոյն պատառը այն որսին զոր երկրի բախտաւորները կը սպառեն: Եւ նոյն դասակարգին կը պատկանին, հոգ չէ թէ ինչ դիրք ունին կեանքի մէջ, փառամոլները, խորամանկները, կնամարդիները, կծծիները եւ բարձրամիտները: Արտաքին փայլը կուտ մը չարժեր. պէտք է սիրտը տեսնել: Ոչ մէկ դասակարգ կրնայ պարզութիւնը իր մենաշնորհն ընել. ոչ մէկ տարազ, որքան ալ խոնարհ ըլլայ երեւոյթով, պարզութեան ապահով նշանը կրնանք համարիլ: Պարզութեան բնավայրը անհրաժեշտապէս ձեղնայարկը կամ ճգնաւորին որջը չէ, ոչ ալ խրճիթը, եւ ոչ իսկ ամէնէն աղքատ ձկնորսին հիւղակը: Կեանքի

ամէն ձեւերու տակ, ընկերային ամէն խաւերու մէջ, սանդուխին ամէնէն վարի աստիճանէն ամէնէն բարձրին վրայ, մարդիկ կան որոնք պարզ են եւ ուրիշներ՝ որոնք պարզ չեն: Ասով ըսել չենք ուզեր թէ պարզութիւնը արտաքին նշան, սովորութիւններ, յատկանշական ճաշակներ եւ որոշ ընթացք չունի, բայց պէտք չէ շփոթենք այս ձեւերը, որոնք ի հարկին կրնան փոխ առնուիլ: Պարզութիւնը բոլորովին ներքին աղբիւրէ մը ծագում կ'առնէ:

Պարզութիւնը միայն չէ լինում: Անոր արմատն է այն գլխաւոր նպատակը որ մեզ գործունէութեան կը դրդէ: Մարդ մը պարզ է եթէ երբեք չ'աշխատէ իր անհատական շահի համար: Ասիկա ոչ մեր երեւակայածին չափ պարզ ոչ ալ այնչափ անկարելի է: Թող ծաղիկը ծաղիկ ըլլայ, ծիծեռնակը՝ ծիծեռնակ, ժայռը՝ ժայռ, եւ մարդը՝ մարդ, եւ ոչ թէ աղուէս կամ նապաստակ, կամ գիշատիչ թռչուն մը կամ խոզ մը: Ամէն բան ասոր մէջ կը բովանդակուի: Ուստի հոս պէտք է բանաձեւենք մարդուն գործնական իտէալը: Ամէն տեսակ կեանքի մէջ կը տեսնենք մասնաւոր քանակութեամբ ոյժեր, եւ նիւթեր որոնք միացած են մէկ նպատակի համար: Աւելի կամ նուազ հում նիւթեր հոն կը ձեւափոխուին եւ գործարանաւորութեան մը բարձրագոյն աստիճանին կը վերածուին: Մարդուն կեանքը այս օրէնքէն շեղում մը չէ: Մարդ մը իրեն իրեն պիտի ըլլայ բացառապէս իրեն համար: Իրեն համար իրեն համար: Մարդուն կեանքը կրնայ

բաղդատուիլ հում նիւթի: Այդ նիւթը ինքնին ի՞նչ է, մեծ կարեւորութիւն չունի. էականը այն է թէ անկէ ի՞նչ կարելի է շինել: Արուեստի գործի մը մէջ, ինչ որ մարդիկ կը գնահատեն, արուեստագէտին գործածած նիւթը չէ, այլ անոր արտադրած արդիւնքը: Այսպէս է նաեւ մարդուն կեանքը:

Մեզի հետ այլ եւ այլ ընդունակութիւններ եւ տաղանդներ աշխարհ կը բերենք: Մէկուն բերածը ոսկի է, միւսինը՝ կրանիդ, երրորդի մը՝ մարմարիոն, մեծագոյն մասինը միայն փայտ կամ կաւ է: Մեր գործն է այս նիւթերը ձեւակերպել: Ամէն մարդ գիտէ թէ կրնայ ամէնէն թանկագին նիւթը արել, բայց գիտէ նաեւ թէ կրնայ անարժէք նիւթէ մը անմահ հրաշակերտ մը արտադրել: Արուեստը կը կայանայ տեսական գաղափար մը ժամանակաւոր ձեւի մը վերածելուն մէջ: Իրական կեանքը կը կայանայ բարձրագոյն առաքինութիւնները — սէր, արդարութիւն, ճշմարտութիւն ու բարոյական կորով, — մեր առօրեայ գործերովը իրականացնելուն մէջ, ինչ որ ալ ըլլան այս գործերուն դիրքը կամ արտաքին ձեւը: Եւ այս տեսակ կեանք մը կարելի է ընկերային ամէնէն զանազանակ վիճակներուն մէջ, եւ ամէնէն անհաւասար բնական տաղանդներով: Հարստութիւնը կամ անձնական առաւելութիւնները չեն որ կեանքին արժէքը կ'որոշեն, այլ՝ զանոնք արդիւնքի մը վերածելը: Ո՛չ անունը եւ ոչ ալ տարիներու երկարութիւնը ինքնին բան մը կ'արժէ: Կարեւորագոյնը որակն է:

*
* *

Պէտք է ըսել թէ առանց ո եւ է մաքառումի եւ ջանքի չէ որ մարդ կրնայ հասնիլ այս հայեցակէտին: Պարզութեան ոգին ժառանգական տաղանդ մը չէ, այլ տաժանքով ձեռք ձգուած յաղթանակ մը: Ամէն մարդ գիտէ թէ գիտութիւնը կը կայանայ հոյլ մը այլազան իրերէ ընդհանուր օրէնքներ հետեւցնելուն մէջ: Բայց որքան մթին սենեակներ, վերջին հպումներ եւ մասնաւոր ուսումնասիրութիւններ են որ վերջապէս այդ օրէնքները ի յայտ կը բերեն: Յաճախ ամբողջ դարերու հետազոտութիւնները խտացած են մէկ սկզբունքի մէջ որ մէկ տող միայն կը գրաւէ: Բարոյական կեանքը այս կէտին մէջ նմանութեան աչքառու եզր մը կը հանդիսանայ գիտական կեանքին: Ան ալ տարտամութեամբ կը սկսի, կը ջանայ, կը բաղձայ ինքզինքը ճանչնալ եւ յաճախ կը խաբուի: Բայց շարունակական գործունէութեամբ, եւ իր բոլոր արարքները վերջին ծայր անկեղծութեամբ քննութեան եւ հաշիւի բովէ մը անցընելէ վերջ միայն մարդ վերջապէս կը յաջողի իր կեանքը լաւագոյնս հասկընալ: Այն ատեն է միայն որ արեւը կը յայտնուի իրեն եւ այդ օրէնքն այս է, — Կոչում էր: Ով որ ինքզինքը այս նպատակը իրականացնելէ զատ ուրիշ բանի կը նուիրէ, կը կորսնցնէ նոյն իսկ այն պատճառը որուն համար կեանք ունի: Այսպէս կը կազմուին եսամոլները, հաճոյասէրները եւ փառամոլները: Անոնք կը սպառնն իրենց գոյութիւնը, ինչպէս երկրագործ մը որ կրնայ ցորենը ուտել դեռ մատղաշ խոտ մը եղած ատեն: Անոնք արգելք կը հանդիսանան կեանքին բնական արդիւնա-

բերութեան: Անոնց մոլութիւնները կորսուած կեանքեր են: Ընդհակառակը այն անձը որ իր կեանքը կը ծառայեցնէ իրմէ բարձր բարիքի մը համար, կը փրկէ զայն՝ կորսնցուցած ատեն իսկ: Բարոյական կանոնները, որոնք կամայական կը թուին ըլլալ ծանծաղամիտներուն աչքին, եւ իբր թէ հնարուած ըլլան մեզի տաղտուկ պատճառելու եւ կեանքին հաճոյքները պղտորելու համար, մէկ նպատակ միայն ունին, եւ այդ է պաշտպանել զմեզ՝ պարապ տեղը ապրելու վտանգէն: Այդ պատճառաւ է որ անոնք միշտ կ'առաջնորդեն մեզ նոյն ուղղութեան, եւ մէկ իմաստ միայն ունին. «Կեանքդ մի վատնէր. արդիւնաւորէ, պտղաբեր ըրէ զայն: Սորվէ այնպէս ապրիլ որ չըլլայ թէ զայն կորսնցնես:»

Ասոր մէջ ամփոփուած է մարդկութեան փորձառութիւնը: Այս փորձառութիւնը, զոր ամէն մարդ ստիպուած է ունենալ իր անձին համար, այն համեմատութեամբ թանկագին կ'ըլլայ մարդուն որքան սուղի «ր կը նստի իրեն: Այդ փորձառութեան լոյսէն լուսաւորուած՝ իր բարոյական յառաջդիմութիւնը աւելի ապահով կ'ըլլայ: Անիկա հիմա իր կողմնացոյցը ունի որ ցոյց կուտայ թէ ինչ կերպով կրնայ ուղղել բոլոր անստոյգ երեւցած բաները, եւ ինչ որ կնճռոտ ու բարդ է, պարզ եւ յստակ կ'ըլլայ: Մշտագոյ ազդեցութեամբը նոյն օրէնքին, որ իր ներսն ալ կը տիրէ, եւ առօրեայ արարքներով փորձի կ'ենթարկուի, իր դատողութեան եւ ունակութեանց մէջ այլափոխութիւն մը յառաջ կուգայ: Այն անձը, որ իրական կեանքին գեղեցկութենէն եւ վսե-

մուծենէն կը հմայուի, եւ կը դիւթուի այն բաներէն, որոնք մարդկութեան՝ ճշմարտութեան, արդարութեան եւ բարութեան համար ունեցած մաքառումին մէջ կ'երեւին, այդ անձը իր սրտին մէջ բարոյական այդ օրէնքին համար հիացում մը, զմայլանք մը կը զգայ: Եւ ամէն բան բոլորովին բնական կերպով կը հպատակի այդ ամենազօր եւ տեւական օրէնքին: Եականն է որ կը հրամայէ, եւ երկրորդականը կը հնազանդի, եւ այդ պարզութենէն կարգ ու կանոնն է որ երեւան կու գայ: Մարդուն ներքին կեանքին կազմակերպութիւնը կարելի էր բաղդատել բանակի մը կազմակերպութեան: Բանակ մը իր կարգապահութեամբն է որ զօրաւոր կ'ըլլայ. եւ կարգապահութիւնը կը կայանայ ստորադասին՝ իր պետին հրամանները յարգելուն՝ եւ ամէն ոյժ մէկ նպատակի համար կեդրոնացնել ջանալու մէջ: Երբ կարգապահութիւնը կը թուլնայ, բանակը կը տուժէ: Տամնապետը զօրապետին հրամայելու չէ: Ուշի ուշով քննէ քու եւ ուրիշներուն կեանքը: Ամէն անգամ որ խանգարում մը, անկարգութիւն մը յառաջ կու գայ, գիտցիր թէ տասնապետը զօրապետին հրամայած է: Երբ սրտին մէջ պարզութիւնը մուտ կը գտնէ, անկարգութիւնը հոն այլ եւս տեղ չունի:

Ես յուսահատած եմ պարզութիւնը նկարագրելէ իրեն արժանի եղանակով մը: Աշխարհի բոլոր ոյժն ու գեղեցկութիւնը, անոր բոլոր իրական բերկրութիւնը, ամէն ինչ որ մթին ուղիներու վրայ զուարթարար լոյս մը կը սփռէ, եւ մեր ողորմելի կեանքերուն մէջ վսեմ նպա-

տակ մը եւ անճառելի ապագայ մը մատնանիշ կ'ընէ, ասոնք ամէնը մեզի կու գան պարզ էականերէ, որոնք եսականութեան եւ ունայնամտութեան վաղանցիկ գոհացումէն տարբեր բաղձանքներ ունին, եւ որոնք սորված են թէ՛ կեանքին գիտութիւնը՝ կեանքը իր կոչումին համեմատ գործածել գիտնալուն մէջ կը կայանայ:

Գ Լ ՈՒ Խ Գ

Պ Ա Ր Զ Խ Օ Ս Ք Ը

Լեզուն այն մեծ գործիքն է որ միտքը կը յայտնէ, առաջին տեսանելի ձեւը զոր միտքին կու տայ: Ինչպէս է խորհուրդը, անանկ ալ է լեզուն: Պարզութեան մասին մեր կեանքը բարեկարգելու համար, պէտք է ուշադիր ըլլանք խօսքին ու գրիչին: Թող խօսքն ալ խորհուրդին պէս պարզ ըլլայ. — ԴՆՆ—ԸԵՄՔ ԽՈՐՀԷ, ԽԻԷՂԶ—ԸԵՄՔ ԽՈՒԷ:

Ընկերային յարաբերութեանց հիմը փոխադարձ վստահութիւնն է, եւ այս վստահութիւնը անկեղծութեամբ կը սնանի: Անկեղծութիւնը նուազածին պէս, վստահութիւնը կը փոխուի, յարաբերութիւնները կը ցրտանան, եւ անվստահութիւն կը ծնի: Ասիկա իրողութիւն մըն է թէ նիւթական թէ բարոյական շահերու ասպարէզին մէջ: Շատ դժուար է վաճառականութիւն

կամ առեւտուր ընել այն մարդոց հետ, որոնց վրայ շարունակ կը կասկածինք. նոյնքան դժուարին է այս տեսակ անձերու հետ գիտական ճշմարտութիւն մը հետագօտել, կրօնական հասկացողութեան մը հետապնդել, կամ արդարութիւն իրագործել: Երբ երկուստեք ստիպուած են հակակշռել բառերն ու դիտումները, եւ գործել ըստ այն սկզբունքին թէ ինչ որ գրուած կամ ըսուած է քու պատրանքներուդ պիտի ծառայէ փոխանակ ճշմարտութեան, այս պարագային մէջ կեանքը տարօրինապէս բարդ հանգամանք մը կը ստանայ:

Ամէնուս համար ասանկ է: Մարդիկ կան, «դիւանագէտներ», որ խաղեր կը խաղան, զիրար խաբել կը նկրտին. այս պատճառաւ է որ այնքան հոգ կը տանին ամէնէն պարզ բաներուն վերահասու ըլլալու, պարզ բաներ՝ որոնք սակայն մեծ կարեւորութիւն ունին իրենց համար: Ծեշտենք այս կէտը եւ օրինակներով բացատրենք:

Ուրիշ դարերու մէջ մարդիկ իրարու հետ հաղորդակցելու համար անբաւական միջոցներ միայն ունէին: Բնական էր մտածել թէ տեղեկութեանց միջոցները բազմապատկելով եւ կատարագործելով աւելի լոյս պիտի սփռէին: Զիրար լաւագոյնս ճանչնալով սորվեցան զիրար սիրել: Միեւնոյն երկրին քաղաքացիները աւելի սերտ կապով զօդուեցան, եւ իրենց սովորական կեանքին վերաբերեալ գործերուն մէջ աւելի աղէկ լուսաւորուած էին: Երբ տպագրուած գործերը ստեղծուեցան, գոչեցին «Եղիցի լոյս», եւ աւելի մեծ պատճառ ունեցան այսպէս գոչելու՝ երբ ընթերցանութեան սովորու-

թիւնը եւ թերթերու ճաշակը ծաւալեցան: Բայց իրենց տրամաբանութիւնը հիմնեցին գործիքներուն վրայ եւ հաշիւի չառին մարդկային տարրը, որ ամենուրեք կարեւորագոյն ազդակն է: Եւ եղաւ որ բոլոր իմաստակաները, խորամանկները, բոլոր անոնք որոնք ո՛րեւէ մարդէ աւելի լաւ գիտեն բառերու հետ խաղալու արուեստը, չարաշահութեան գործածեցին խորհուրդը տարածելու եւ բազմապատկելու բոլոր միջոցները: Մեր բոլոր ժամանակակիցները իրենց անձնական գործերուն վրայ ճշմարտութիւնը գիտնալու համար ամէն դժուարութիւն ունեցան: Եւրոպեան ու ամերիկեան քանի մը թերթերու դէմ, որոնք միջազգային խաղաղութիւնը կը մշակեն իրենց դրացիներուն անաչառութեամբ բան սորվեցնելով, քանի թերթեր կան, որոնք փոխադարձ անվստահութիւն կը սերմանեն եւրոպեան ու ամերիկեան երկիրներուն մէջ: Հանրային կարծիքին մէջ որքան արուեստակեալ հոսանքներ կը ստեղծուին, իրողութիւններու թիւր մեկնութիւններ տալով: Մեր ֆրանսական ներքին գործերուն մասին ալ օտար երկիրներու մասին մեր ունեցած տեղեկութիւններէն աւելի ճշգրիտ տեղեկութիւններ չ'ունինք: Նմանապէս դժուար է անշահախնդիր տեղեկութիւն ստանալ վաճառականական, ճարտարարուեստի կամ երկրագործական հարցերու, նաեւ ընկերային ձգտումներուն եւ հանրային մարդոց նկատմամբ: Մեր մէջ մարդ որքան շատ թերթ կարդայ, գործերը այնքան աւելի աղօտ կը տեսնէ կարծես: Օրեր կան երբ թերթերը կարդալէ վերջ, եւ ընդունելով թէ

մարդ կը հաւատայ անոնց, ընթերցողը պիտի ստիպուի սա եզրակացութեան յանգիլ. «Իրաւ որ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի ամէն կողմ միմիայն դիմակաւոր մարդիկ կան:» Քրոնիկագիրներէն զատ, ուղղութեամբ եւ անկեղծութեամբ գրող մարդ չկայ: Բայց քրոնիկագիրներն ալ զիրար կ'ուտեն: Ընթերցողը իր աչքերուն առջեւ պիտի ունենայ տեսարան մը որ շատ պիտի նմանի «Վիշապներու կռիւ» կոչուած ծաղրանկարին ներկայացուցած տեսարանին: Երկու վիշապները իրենց շուրջը գտնուած ամէն բան կ'լլելէ վերջ իրարու վրայ կը յարձակին, եւ կը սկսին զիրար կ'լլել, այնպէս որ ռազմադաշտին վրայ ի վերջոյ երկու պոչեր միայն կը մնան:

Եւ սովորական մարդը չէ միայն որ այս կացութեան մէջ շուարած կը մնայ. ուսեալներն ալ եւ գրեթէ ամէն մարդ նոյն դիրքին մէջ են: Ելեւմուտքի, առետուրի, մինչեւ իսկ գիտութեան, արուեստներու, գրականութեան եւ կրօնքի մէջ ամէն տեղ կեղծիքներ ու մեքենայութիւններ կան: Ֆրանսայի մէջ իսկ առածի կարգ անցուցեր ենք թէ արտածման համար տարբեր տեսակ ճշմարտութիւն կայ եւ ուրիշ տեսակ ճշմարտութիւն մը ներածման համար: Արդիւնքը այն կ'ըլլայ որ ամէն ոք կը խաբուի, եւ անոնք որ ուրիշը կը խաբեն ճարտարութեամբ, իրենց կարգին կը խաբուին, երբ ուրիշի մը անկեղծութեան վստահելու պէտք ունին:

Այս տեսակ ընթացքի մը հետեւանքով մարդկային լեզուն կը վատթարանայ, կ'իյնայ: Կը վատթարանայ նախ անոնց աչքին առջեւ, որոնք զայն կը գործածեն իբր

անարգ գործիք մը: Խօսքը յարգ կամ պատիւ չունի վիճաբանողներուն, խժեթողներուն եւ իմաստակներուն եւ ամէն անոնց առջեւ, որոնք ուղիղին կողմն ըլլալու երեւոյթով բարկութեան կը զրգուին, կամ անոնց համար, որոնք այնպէս կը ձեւացնեն թէ իրենց շահերը միայն ուղիղ եւ յարգելի են: Իրենց պատիժն է՝ ուրիշներն ալ դատել ստիպուիլ ճիշդ նոյն օրէնքով որուն իրենք կը հետեւին. այսինքն՝

Եւ անոնք որ միտքի այս տրամադրութիւնը ունին, այլ եւս ո եւ է մարդու չեն կրնար վստահիլ: Միտքի ինչ տխուր վիճակ մըն է այս՝ սոյն դասակարգին պատկանող գրողներուն, խօսողներուն եւ ուսուցանողներուն համար: Արդեօք որքան կ'անարգեն ու կ'ատեն իրենց ունկնդիրներն ու ընթերցողները՝ միտքի այս տրամադրութեամբ անոնց ներկայացած ատեննին: Այն անձին համար որ ուղղամտութեան կռուան մը ունի իր սրտին մէջ, ոչինչ այնքան ընդվզեցուցիչ է քան գրչի եւ լեզուի այս ճամարտակներէն արձակուած հեգնանք մը: Մէկ կողմէ կայ անկեղծութիւն, համակերպութիւն, միտքերը լուսաւորելու ըղձանք, միւս կողմէ՝ անբարոյութիւն եւ խաբէութիւն որ հանրութիւնը կը հեգնեն: Բայց խաբեան չի գիտեր թէ որքան կը խաբէ ինքզինքը: Այն դրամագլուխը, որով կ'ապրի, վստահութիւնն է եւ ոչինչ կը հաւասարի հանրութեան վստահութեան: Հանրութիւնը քիչ մը ատեն մտիկ կ'ընէ եւ կը հետեւի պարզութիւնը շահագործող այս շահատակներուն. բայց ատկէ վերջ այդ հլու, զգօն, անսացող, հետեւող տրամադ-

րուծիւնը պժգանքի կը փոխուի. այն դուռները որ լայնարձակ կը բացուէին այդ մարդոց առջեւ, հիմա խուլ, անողոք, անկարեկիր դէմքեր կը դառնան, եւ հիմակ ալ խցուած են այն ականջները, որոնք ժամանակ մը բաց էին: Աւաղ, ոչ թէ միայն չարիքին առջեւ կը փակուին ասոնք, այլ նաեւ ուղիղին եւ ճշմարիտին առջեւ ալ գոց դռներ կը հանդիսանան: Եւ լեզուն ծռող, վատթարացնող մարդոց ոճիրը ասոր մէջ կը կայանայ: Անոնք ընդհանուր վստահութիւնը կը խախտեն: Դրամին չարաչար գործածումը, վատթարացումը մեծ աղէտ մը կը սեպենք, քանզի ատով արժեթուղիները կ'իյնան, մարդոց վարկը կը կոտրի եւ պարկեշտ մարդիկ կը կործանին. բայց վստահութեան կորուստը մեծագոյն աղէտ մըն է, քանզի ատիկա կը նշանակէ կորուստը բարոյական վարկին, զոր ուղղամիտ մարդիկ իրարու կը շնորհեն, եւ որ խօսքն ընթացիկ դրամի նման շրջաբերութեան կը հանէ:

Կը հասկցուի թէ որքան անհրաժեշտ է որ ամէն մարդ զգաստ ըլլայ իր լեզուին, զսպէ իր գրիչը եւ պարզութեան բաղձայ: Թող վերնան խեղաթիւրումները, խօսիլ հարկ եղած տեղը լռելը, եւ խուսափողական խօսքերը: Ասոնք կը շփոթեն մարդը: Մարդ ըլլանք, մէկ խօսք ունենանք: Մէկ ժամուան պարզութիւնը աւելի կը նպաստէ աշխարհի բարօրութեան, քան տարիներու խաբեպատիր ընթացք մը:

*
* *

Խօսք մըն ալ զարդարուն եւ նկարագեղ ոճի եւ լեզուի վրայ: Անշուշտ պէտք չէ այսպանէնք զանոնք որ հաճոյք կը զգան ընտիր, պճնեալ խօսքերէ, եւ փափկագեղ գրականութենէ մը: Ես այն կարծիքէն եմ թէ չենք կրնար երբեք մեր ըսելիքը պէտք եղածէն աւելի գեղեցիկ եւ լաւ կերպով ըսել: Բայց ասկէ չի հետեւիր թէ ամէն լաւ կերպով ըսուած եւ խօսուած բաները ամէն անգամ աշխատութեան ու պատրաստութեան եւ արուեստի արդիւնք են: Բառերը պէտք է իրողութեանց ծառայեն, եւ ոչ թէ անոնց տեղը բռնեն, եւ զարդարանքն ու արուեստը իմաստը կորսնցնելու կամ սքօղելու չեն: Ամենամեծ խօսքերը անոնք են որ ամենամեծ օգուտը յառաջ կը բերեն պարզութեամբ ըսուած ըլլալուն համար, որովհետեւ իրենց իսկութեամբ կ'երեւին անոնք: Անոնց վրայ գեղեցիկ բառերու թափանցիկ քօղն իսկ չեն ձգեր, ոչ ալ այն ստուերը՝ այնքան մահաբեր ճշմարտութեան՝ որ հեղինակին կամ ճարտասանին ունայնամտութիւնը կը կոչուի: Ոչինչ աւելի զօրեղ եւ համոզկեր է քան պարզութիւնը: Սրբանուէր յոյգեր, մեծ նուիրումներ, յուզումնալից խանդավառութիւններ կան զորս մէկ ակնարկ, մէկ շարժումէ, կամ մէկ աղաղակ աւելի պարզ եւ յստակ կերպով կ'արտայայտէ քան ամէնէն գեղեցիկ ոճերը եւ ասացուածքները: Մարդկային սրտին ամէնէն թանկագին ստացուածքը ամէնէն պարզ եղանակովը կը ցուցնէ ինքզինքը: Համոզելու համար մարդ անկեղծ ըլլալու է, եւ կարգ մը ճշմարտութիւններ կան որոնք ամէնէն լաւ կերպով կը հասկցուին երբ

պարզ կամ նոյն իսկ դողդոջ շուրթներէ կ'ելլեն: Այս օրէնքները ամէն մարդու համար ճշմարիտ են առօրեայ կեանքին մէջ: Ոչ ոք կրնայ երեակայել թէ մարդ ինչ օգուտ կը շահի իր բարոյական կեանքին համար երբ այս սկզբունքին կը հետեւի անդադար, — այսինքն ըլլալ անկեղծ, լուրջ, պարզ՝ իր զգացմանց եւ համոզումներուն արտայայտութեանց մէջ, առանձին ըլլալ թէ ուրիշներու հետ, երբեք չափէն չանցնիլ, մեր սրտին մէջ եղածը հաւատարմօրէն թարգմանել, եւ ամէն բանէ աւելի՝ յիշել: Այս է գլխաւոր բանը:

Որովհետեւ գեղեցիկ խօսքերը վտանգ մը ունին. անոնք այն նշանաւոր սպասաւորներն ու հետեւորդներն են, որոնք իրենց տիտղոսներն ու պաշտօնները կը պահեն, բայց իրենց գործը չեն կատարեր: «Լաւ խօսեցար, լաւ գրեցիր»ը մարդիկ բաւական կը սեպեն: Որքան մարդիկ կան, որոնք կը գոհանան խօսելով եւ այնպէս կը հաւատան թէ իրենց խօսիլը՝ գործելու պարտականութենէն ազատ կը կացուցանէ զիրենք: Եւ անոնք որ այդ խօսողներուն մտիկ ըրած են, մտիկ ընելով կը գոհանան, եւ մարդիկ յաճախ այնպէս կ'ըմբռնեն թէ կեանքը, վերջապէս, կը բաղկանայ քանի մը լաւ ճառեր, քանի մը պատուական գիրքեր եւ կամ կարգ մը թատրերգութիւններ գրելէ:

Գալով իրենց այդքան հեղինակօրէն եւ տիրաբար ըսած բաներուն գործադրութեան, ատոր վրայ հազիւ կը խորհին: Եւ եթէ հանճարի մարդոց շրջանակէն անցնինք ստորնազոյն խաւերուն, հոն այդ միջին թոհ ու բոհին մէջ, պիտի տեսնենք որ գործի վրայ են անոնք

որ կը կարծեն թէ մենք, բարձր շրջանակներու մարդիկս, ստեղծուած ենք միայն խօսելու եւ մտիկ ընելու համար, անհուն խումբ մը ճոռոմախօսներու եւ բարբանջողներու որ կը ճառախօսեն, կը բացազանչեն, եւ բոլոր ճամարտակութիւններէն վերջ կը կարծեն թէ տակաւին պէտք եղածին չափ խօսած չեն: Եւ այդ պատուական մարդիկը կը մոռնան թէ ամէնէն քիչ ձայն հանողն է ամէնէն շատ գործ տեսնողը համայնքին կրթութեան ու բարելաւութեան համար: Այն վայրաշարժը որ իր շոգին կը գործածէ սուլելու համար միայն, անիւները դարձնելու շոգի չունենար: Ձայնէն, աղմուկէն եղած յապաւումը, հանումը, գործի եւ ազդեցութեան վրայ յաւելում է:

*
* *
*

Այս մտածումները մեզ կը բերեն յարակից նիւթի մը, որ ան ալ արժանի է մեր խորին ուշադրութեան: Կ'ուզեմ խօսիլ այն նիւթին վրայ որ լեզուի չափազանցութիւն կը կոչուի: Երբ մարդ ուսանի եւրոպեան կամ ամերիկեան երկրի մը զանազան տարրերը, կը տեսնէ անոնց մէջ խառնուածքի զանազանութիւններ, որոնց հետքերը լեզուին մէջ կ'երեւին: Հոս մարդիկ աւելի աւշային են եւ հանդարտաբարոյ, եւ կը գործածեն նուազական իմաստ ունեցող, ինչպէս նաեւ երկնցուած բառեր: Ուրիշ տեղ մարդոց խառնուածքը հաւասարակշիռ է. հոն կը լսենք բառեր, որոնք ճշգրտապէս յարմարցուած են իրին: Աւելի հեռուն, սակայն, արեւին, օդին եւ գինիին ազդեցութեամբ թերեւս աւելի տաք արին մը

կը հոսի երակներուն մէջ, եւ մարդիկ բոլորովին տարբեր լեզու մը կը գործածեն. գերադրականները կը կիտուածեն լեզուն, եւ ամէնէն պարզ բանն ըսելու համար ամէնէն զօրաւոր բառերը կը գործածեն:

Եթէ լեզուին գործածումը կը տարբերի կլիմային համեմատ, կը տարբերի նաեւ զանազան դարերուն համեմատ: Բաղդատեցէք մեր օրերուն խօսուած եւ գրուած լեզուն ֆրանսական պատմութեան ուրիշ ժամանակամիջոցներու շրջանին հետ, եւ տարբերութիւնը աչքառու պիտի գտնէք: Լեզուն հիմակ աւելի պարզ ձեւ մը ունի. այլեւս կեղծամ չունինք հիմա եւ ժանեկազարդ թեզանիքներ չենք գործածեր. բայց նշան մը կայ որ մեզ կը տարորոշէ գրեթէ մեր բոլոր նախնիքներէն, — մեր ջղայնութիւնը, որ մեր բոլոր չափազանցութեանց ակն է եւ աղբիւրը: Ջղային այս յուզումնալից դրութեան տակ — որ քիչ մը հիւանդաբոյր դրութիւն մըն է, եւ Աստուած գիտէ թէ ջղային ըլլալը դադրած է այլեւս ազնուապետականներու մասնաւոր մէկ առանձնաշնորհումն ըլլալէ — բառերը նոյն ազդեցութիւնը ի գործ չեն դնել ինչպէս բնական առողջ մարդուն վրայ կը գործեն: Եւ խոտորնակ համեմատութեամբ, ջղային մարդուն համար պարզ բառը չի բաւեր իր զգացածը բացատրելու համար: Սովորական եւ հանրային կեանքի մէջ, զրականութեան ինչպէս նաեւ թատրոնի մէջ, լուրջ եւ հանդարտ լեզուն տեղի տուած է չափազանց բուռն եւ արուեստակեալ լեզուի մը: Այն միջոցները, զորս վիպագիրներն ու կատակերգակները գոր-

ծածած են հանրային ուշադրութիւնը բռնի հրաւիրելու, կ'երեւին տարրական վիճակի մէջ, մեր ամէնէն սովորական խօսակցութեանց, նամակագրութեան ոճին եւ ամէնէն աւելի՝ մեր հակաճառութեանց մէջ: Լեզուի մեր եղանակները այնպէս կը համեմատին լուրջ եւ ազդեցիկ մարդու մը ոճին, ինչպէս մեր գրուածները մեր հայրերուն գրութեան: Յանցանքը պողպատ գրիչներուն կը վերագրուի: Երանի թէ այնպէս ըլլար: Այն ատեն սագերը կրնային ազատել մեզ: Բայց չարիքը ատկէ աւելի խորարմատ է, եւ Դէ մէջն է: Մեր գրիչները թուղթին վրայ վրդովեալ եւ տենդայոյզ բնաւորութեանց հետքերը կը թողուն, մինչ մեր հայրերուն գրիչները թուղթին վրայէն կը սահէին անյողդողդ, հանդարտ եւ անվրդով եղանակով մը: Հոս դէմ առ դէմ կը գտնուինք արդիւնքներուն հետ արդի կեանքին, որ այնքան բարդ է, եւ մեր կորովը կը սպառէ զարհուրելի չափով մը: Մեզ կը ձգէ անհամբեր, հեւքոտ եւ շարունակական դողի եւ եռուզեռքի վիճակի մը մէջ: Մեր գրականութիւնն ալ մեր լեզուին պէս ազդուած է այս վիճակէն եւ մեզ կը մատնէ: Այս արդիւնքէն ուրեմն վերադառնանք պատճառին, եւ՝ այս եղանակով մեզ եղած ազդարարութիւնը հասկնանք: Լեզուի չափազանցութեան այս ունակութեանէն ի՞նչ օգուտ կարելի է յուսալ: Մեր տպաւորութեանց անհաւատարիմ թարգմանները եղող այս չափազանցութեանց պատճառաւ, մեր ընկերակիցներուն եւ նոյն իսկ մեր հոգին կը ծանրաբեռնենք, ու կը կքինք: Այն մարդիկ որ շարունակաբար կը չափազանցեն, ալ չեն կր-

Նար զիրար հասկնալ: Անգուսպ, բուռն եւ չափազանցեալ լեզուի մը արդիւնքը կ'ըլլայ տրամադրութիւնները զրգուել, բուռն եւ ամուլ վէճեր, զահավէժ եւ խիզախ դատումներ, եւ դաստիարակութեան եւ ընկերային յարաբերութեանց մէջ ծանրակշիռ սխալմունքներ:

*
* *

Թոյլ տուէք ինձ, պարզ լեզուի համար ըրած այս կոչիս մէջ, բանաձեւելու բաղձանք մը, որուն իրականացումը ամէնէն բարերար արդիւնքը պիտի ունենար: Կը ջատագովեմ պարզ գրականութիւն մը, ոչ միայն իբր լաւագոյն դարման մը մեր վաստակաբեկ հոգիներուն՝ տարօրինակութեանց պատճառաւ քայքայուած եւ շնչասպառ, այլ նաեւ իբր չափ մը, աղբիւր մը ընկերային միութեան: Հրաւեր կ'ուղղեմ նաեւ պարզ արուեստի մը: Մեր արուեստներն ու գրականութիւնը վերապահեալ են հարստութեամբ եւ դաստիարակութեամբ առանձնաշնորհեալներուն: Սակայն, միտքս լաւ կերպով բացատրեմ որպէս զի սխալ չհասկցուիմ: Չեմ ըսեր որ բանաստեղծները, վիպագիրները եւ արուեստագէտները վար իջնեն իրենց բարձունքէն եւ միջակութեամբ գոհանան: Ընդհակառակը թող աւելի բարձրերը սաւառնին: Ժողովրդականը այն չէ որ ընկերութեան մասնաւոր մէկ դասակարգին հաւանութեան կ'արժանանայ. հապա այն՝ որ հասարակաց է ամէնուն եւ բոլորը կը միացնէ: Ներշնչումի այն աղբիւրները, որոնցմէ պարզ արուեստ մը կրնայ ծնիլ, մարդկային սրտին խորու-

թեանց մէջ կը գտնուին, կեանքի յաւիտենական իրականութեանց մէջ, որոնց առջեւ ամէն մարդ հաւասար է: Եւ ժողովրդային լեզուի աղբիւրները պէտք է որոնել պարզ եւ զօրաւոր ձեւերու այն փոքր թիւին մէջ, որոնք կը բացատրեն տարրական զգացումները եւ մարդկային ճակատագրին կարկառուն զիծերը: Ատոր մէջ կը կայանան ճշմարտութիւնը, վսեմութիւնն ու անմահութիւնը: Այս տեսակ գաղափարականի մը մէջ չկայ արդեօք Ֆրանսայի նորահաս սերունդները խանդավառելու միջոցը, որոնք այս գեղեցիկ ու սրբանուէր կրակին ջերմութիւնն զգալով կարեկցութիւնը կը ճանչնան, եւ «Odi profanum vulgus» (Կ'ապրէմ անպարստապիտանքը) արհամարհոտ յանկերգէն կը նախընտրեն՝ աւելի մարդկային ու կարեկից բացատրութիւնը լատին մտքին՝ «Misereor super turbam» (Կը տխրեմ ինչ որ խռովութիւններ կ'ընեն):

Գալով ինձ, ես գեղարուեստական հեղինակութիւն չունիմ, բայց այն ժողովրդեան մէջ ուր կ'ապրիմ, իրաւունք ունիմ ձայնս բարձրացնելու տաղանդ ունեցող մարդոց եւ ըսելու անոնց, «Աշխատեցէք խեղճերուն համար: Խոնարհագոյն խաւի պատկանողներուն հասկնալի ըրէք ինքզինքնիդ. այսպէս ընելով խաղաղութեան եւ բարութեան գործ մը կատարած պիտի ըլլաք: Այսպէս ընելով պիտի վերաբանաք այն աղբիւրները, ուրկէ հին վարպետները ծծեցին իրենց ներշնչումները, այն մեծ վարպետները, որոնց ստեղծագործութիւնները դարերուն վրայ արհամարհանքով նայած են, քանզի անոնք գիտցան իրենց հանճարը պարզութեամբ զգեստաւորել:»

ԳԼՈՒԽ Դ

ՊԱՐՁ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ տղոց կը խօսինք այն տեսակ նիւթերու վրայ որոնք անոնց ձանձրառիթ կը թուին, այն ատեն կը սկսին ձեզ ցոյց տալ տանիքի վրայ աղանին, որ իր ձագուկները կը կերակրէ, կամ կառապան մը՝ որ փողոցին մէջ իր ձիերը չարաչար կը ծեծէ: Երբեմն ալ չարաճճիօրէն կը հարցընեն ձեզ մին այն խորունկ խնդիրներէն, որոնք ծնողքներուն միտքերը կը չարչարեն, եւ վերջապէս իրենց ու ձեր ուշադրութիւնը այն տաղտկալի նիւթէն հեռացնելու համար ամէն հնարք կը գործածեն: Կը վախնամ թէ մենք ալ մեր բարոյական պարտականութեանց հանդէպ սոսկ պզտիկ տղաքներ ենք, եւ երբ պարտականութիւն մը կատարելու խնդիրը մէջտեղն է, անկէ խուսափելու պատրուակներ կ'որոնենք:

Բազմաթիւ են այն պատրուակները, որոնք մեզ՝ Ֆրանսացիներս՝ մեր պարտականութենէն կը հեռացնեն: Բայց կարելի է երեք դասակարգի վերածել այն պարտականութիւնները որոնցմէ կ'ուզենք խուսափիլ, — պարտականութիւնը, պարտականութիւնը եւ պարտականութիւնը: Պարտաճանաչմարդ մը ըլլալ եւ իր ընթացքին, իր առնելիք քայլին նկատմամբ տարակոյսի մէջ մնալ եւ ինքզինքը մոլթին

մէջ զգալ իր բարոյական պարտականութեան մասին, տարբեր պարտականութիւններուն հակասական պահանջներուն մէջտեղը գտնել իր անձը, կամ դէմ առ դէմ գտնել ինքզինքը պարտականութեան մը հետ որ մեր ոյժերը կը գերազանցէ, ըսէք տեսնեմ, ասոնցմէ դժուարին ի՞նչ կայ: Շատ հազուադէպ բան է որ այս տեսակ դժուարին, իրարու հետ բախում ունեցող պարագաներուն մէջ բարոյական պարտականութիւնը ունէ լոյս մը սփռէ: Անիկա պէտք է միտքէն ցոլանայ: Ոչ ոք զարմանալի կը գտնէ երբ ճամբորդ մը անծանօթ ուղիի մը վրայ գիշեր ատեն կը գլորի, կամ երբ զինուոր մը երկու կրակի մէջ մնացած ատեն կը յաղթուի, եւ ոչ ոք պէտք է դատապարտէ զանոնք, որ այս տեսակ գերմարդկային մաքառումներու մէջ եւ ծանրածանր ընկերային պարտականութիւններու տակ կը կքին ու կը պարտուին: Թիւի առաւելութեան եւ դժուարութեանց մեծութեան առջեւ տեղի տալը երբեք անպատուութիւն չի սեպուիր ընկերային մարդուն համար:

Ուստի իմ ձեռքս կ'երկնցնեմ անոնց, որոնք բարդ եւ հակասական պարտականութեանց ետեւ ամրացուցած են ինքզինքնին: Քանզի այսօր այդ տեսակ պարտականութիւնները չեն որ մեր միտքերը կը գրաւեն: Պարզ պարտականութեան, կրնամ ըսել նոյն իսկ՝ դիւրին պարտականութեան վրայ խօսիլ կ'ուզեմ:

Ամէն տարի երեք կամ չորս նշանաւոր տօնական օրեր ունինք, եւ բազմաթիւ սովորական օրեր: Անոնց նման միայն քանի մը մթին ու դժուարին պարտականութիւններ կան, եւ բազմաթիւ պարզ եւ որոշ պարտականութիւններ: Արդ, իրողութիւնը սա է թէ մեր մեծամեծ պարտականութեանց հանդէպ մինչդեռ մեր կարողութիւնը բաւարար է, ճիշդ փոքր աննշան պարտականութեանց մէջ է որ կը տկարանանք ու կը թերանանք: Ուստի, առանց վախճալու թէ իմ խորհուրդներուս նորօրինակ, հակառական ձեւ մը տուած պիտի ըլլամ, պիտի յայտարարեմ թէ՝ էականն է պարզ պարտականութիւնը կատարել, եւ անձը նուիրել տարրական արդարութեան: Ընդհանրապէս այն անձերը, որոնք իրենց հոգիները կը կորսնցնեն, դժուարին պարտականութիւնները չկատարելնուն կամ անկարելիութիւնները չկրնալ ի գլուխ հանելնուն համար չէ, այլ իրենց պարզ պարտականութիւնները զանց ընելնուն համար:

Այս ճշմարտութիւնը օրինակներով բացատրենք: Ան որ կը ջանայ մտնել Յրանսայի ստորին եւ խոնարհ դասակարգին մէջ, շուտով անոնց մէջ ֆիզիքական ու բարոյական թշուառութիւններ պիտի նշմարէ: Ուրքան կը մօտենայ այդ կեանքին՝ այնքան աւելի վէրքեր կը տեսնէ հոն, այնպէս որ թշուառներու այդ շրջանակը կը թուի իրեն ըլլալ անհուն, մթին ստեղծագործութիւն մը, որուն առջեւ անհատը սփոփանքի իր ողորմելի պաշարովը բացարձակ անկարողութեան մատնուած ըլլալ կը թուի: Իրաւ, անձկալից՝ կ'ուզէ անոնց երթալ,

բայց միեւնոյն ժամանակ կը մտածէ, «Ի՞նչ օգուտ ունի:» Այս տեսակ պարագաներ յայտնապէս շատ տաքնապալից են, այնպէս որ խեղճերուն ու թշուառներուն օգնելու փափաք ունեցողներէն շատեր, թշուառութեան մեծութիւնը տեսնելով, եւ իրենց կարողութեան ողորմելի վիճակին գիտակցելով յուսահատաբար կ'որոշեն բան մըն ալ չընել: Ուստի անգործ կը մնան, ոչ կարեկցութեան ոչ ալ բարի դիտաւորութեանց պակասէն: Եւ ասոնք կը սխալին այսպէս խորհելով: Յաճախ մարդ բարեգործութեան հրապարակին վրայ մեծաքանակ գործ ընելու միջոցը չունի, բայց կրնայ փոքրաքանակ գործ տեսնել: Բազմաթիւ են այն մարդիկ, որոնք ո եւ է գործ չեն ըներ, քանզի իրենց կարծիքով ընելիք խիստ շատ գործ կայ: Այս տեսակ անձեր պէտք է հրաւիրուին պարզ պարտականութեան: Մեր ուշադրութեան առարկայ եղած այս պարագային մէջ պարզ պարտականութիւնը այն է որ ամէն մարդ իր միջոցներուն, իր պարագայ ժամերուն եւ կարողութեանց չափով բարեկամութիւն մշակէ բնութենէն ժառանգագուրկ այս մարդոց հետ: Մարդիկ կան, որոնք քիչ մը կամքի ոյժ գործածելով ինքզինքնին կը ներմուծեն բարձր շրջանակի մէջ: Ուրեմն ինչո՞ւ ամէն Յրանսացի ծանօթութիւն չհաստատէ խեղճերուն հետ, եւ աստիճան մը բարեկամական յարաբերութիւններ չմշակէ պարզ աշխատաւորներուն հետ, որոնք կեանքին էական պէտքերուն մասին կարօտութեանց մէջ են: Անգամ մը ճանչցիր քանի մը ընտանիքներ, տեղեկացիր անոնց պատմութեանը, սորվէ

անոնց նախնիքը եւ դժուարութիւնները, եւ ահա մեծապէս օգտակար պիտի ըլլաս պարզապէս կրցածդ ընելով, եւ բարոյական ու նիւթական օգնութեան ձեւին տակ բարեկամութիւն մշակելով: Իրաւ է թէ այսպէս ընելով աշխարհի կարօտեալներուն եւ թշուառներուն մէկ պզտիկ մասին օգնած պիտի ըլլաս, թշուառութեան մէկ փոքր մասին վրայ յարձակած պիտի ըլլաս, բայց այդպէս ընելով կրցածդ ըրած պիտի ըլլաս, եւ թերեւս քու այդ ընթացքդ պիտի դրդէ ուրիշ մըն ալ որ ան ալ իր կրցածն ընէ: Քու այս ընթացքովդ փոխանակ պարզապէս յայտարարելու թէ աշխարհի մէջ շատ թըշուառութիւն, մոլութիւն, ատելութիւն կը տիրեն, անոր մէջ քիչ մը աղէկութիւն, բարիք ալ ներմուծելու միջոց պիտի ըլլաս: Եւ որքան ալ չնչին ըլլայ քու բարութիւնդ, քու գործած բարիքդ, այդ բարիքը պիտի աճի եւ չարիքը պիտի նուազի: Բայց եթէ նոյն իսկ առանձին մնաս քու այդ ընթացքիդ մէջ եւ քեզի հետեւող չունենաս, վկայ ունիս թէ միակ բանաւոր ընթացքին հետեւած ես, կատարելով պարզ, մանկական պարտականութիւնը որուն կատարմանը հրաւիրուած էիր: Արդ, այդպէս ընելով ուղիղ կենցաղավարութեան գաղտնիքներէն մին երեւան հանած ես:

Մարդկային փառասիրութիւնը հսկայ ծրագիրներ կը յղանայ, բայց շատ հազուադէպ կերպով պատահութիւն կը տրուի Ֆրանսացիներուս մեծ գործեր կատարելու. եւ նոյնիսկ ստոյգ եւ վաղահաս յաջողութիւնները անմիջական բաներ չեն, այլ համբերատար ոգիի արդիւնք:

Պզտիկ բաներու մէջ հաւատարմութիւնը ամէն պանծալի եւ մեծ գործերու հիմը կը կազմէ: Այս պարագան յաճախ կը մոռնանք: Եւ սակայն եթէ կայ էական ճշմարտութիւն մը, այն ալ ասիկա է: Նաւաբեկութեան մը ատեն մարդ ինքզինք կրնայ ազատել կոտորած գերանով մը, թիակով մը եւ կամ տախտակի կտորով մը: Կեանքի մրցումին մէջ ալ երբ ամէն բան հիւլէի վերածուիլ կը թուի, յիշէ թէ այս ողորմելի հիւլէներէն մին կրնայ փրկութեան լաստն ըլլալ: Բարքի խանգարումը այս փոքրիկ բեկորները արհամարհելուն, մէջ կը կայանայ:

Նիւթապէս կործանեցար, կամ մեծ վիշտ մը ունեցար, կամ թերեւս աչքերուդ առջեւ տեսար քու երկար աշխատութեանդ պտուղին կորուստը: Անկարելի է քու հարստութիւնդ վերակազմել, կամ քու մեռեալդ ողջնցնել, կամ քու կորուսեալ աշխատութիւնդ փրկել: Եւ այս անդարմանելիին առջեւ թեւերդ կը թռչնան: Անկէ վերջ ալ հոգ չես տանիր քու անձիդ, քու տանդ, կամ քու զաւակներուդ: Այդ ընթացքը ներելի է, եւ որքան լաւ կը հասկնանք: Բայց խիստ վտանգաւոր է: Այդպէս ձգել ինքզինքդ յոռիին՝ յոռեգոյնին փոխակերպիլ կը նշանակէ: Դուն որ կը կարծես թէ ալ բան մը չունիս կորսնցնելու, քու այդ ընթացքովդ պիտի կորսնցնես այն բանը, որ տակաւին քեզի կը մնայ: Քու ստացուածքիդ բեկորները հաւաքէ — մնացածին համար ծայրայեղ զգուշութիւն ըրէ — եւ ահա այդ քիչ մը բանը քեզ պիտի մխիթարէ: Ի գործ դրուած ճիգը մեր

օգնութեան կը հասնի, մինչդեռ զանց առնուած ճիգը մեզի դէմ կ'ելլէ: Եթէ ճիւղ մը կը մնայ որուն փարած կը մնաս, փարէ այդ ճիւղին: Ջրհեղեղէն վերջ քանի մը մարդեր երկիրը լեցուցին, կ'ըսէ Ս. Գիրքը: Թող պատմութիւնը եւ Բնութիւնը քեզի ներշնչում տան. երկուքն ալ աշխատալի բարեշրջումներով քեզի կենսապարզեւ դասեր պիտի սովորեցնեն:

1813-1814ի աղետալի նահանջին ժամանակ, մինչդեռ գրեթէ անկարելի եղած ըլլալու էր ինչ է քանի մէջ կարգ եւ կանոն պահել եւ հոգ տանիլ անձնական երեւոյթի, եւայլն, չեմ յիշեր որ զօրապետն էր որ առտու մը Նաբոլէոն Ա.ին ներկայացաւ. սքանչելի երեւոյթով, կոկիկ, մաքուր եւ դեռ նոր ածիւուած վիճակի մէջ: Կայսրը իր այս զօրավարին անստգիւտ վիճակը տեսնելով տիրող կացութեան մէջ, որ իբր թէ զօրահանդէսի մը երթալու պատրաստութիւն տեսած ըլլար, այնքան մաքուր եւ անստգիւտ երեւոյթ մը ունէր ան, ըսաւ անոր.

«Զօրավար, դուն քաջարի մարդ մըն ես:»

*
* * *

Պարզ պարտականութիւնը ամէնէն մօտիկ պարտականութիւնն է: Խիստ սովորական տկարութիւն մը արգելք կը հանդիսանայ շատ մարդոց գտնել իրենց ամէնէն շահագրգռական բանը: Հեռաւորը կը զրաւէ զանոնք եւ կը հրապուրէ: Այսպէս անօգուտ կերպով կը վատնուի բարի կամեցողութեան առասպելային գումար

մը: Անոնք կը խանդավառին, կը բոցավառին մարդկութեան համար, հանրային բարօրութեան, հեռաւոր թրջուառութեան համար, եւ կը քալեն կեանքին մէջէն սեւեռաբիւր այն զարմանահրաշ առարկաներուն, որոնք զմեզ կը գերեն հեռակայ հորիզոններուն վրայ, մինչդեռ իրենց ընթացքին մէջ անցորդներուն ոտքերուն վրայ կը կոխեն կամ կը հրմշտկեն զանոնք առանց նշմարելու: Ասիկա եզական տկարամտութիւն մըն է, որ չի թողուր քեզ տեսնել քու մօտդ գտնուողները: Շատ մարդիկ շատ բան կարդացած են, երկար ճամբորդութիւններ ըրած են, բայց իրենց քաղաքացիները, մեծ կամ պոտիկ, չեն ճանչնար: Այս դասակարգի մարդիկ կ'ապրին մրցակցութեան շնորհիւ այն բազմաթիւ գործաւորներուն, որոնց ճակատագրերուն անտարբեր են, եւ ասոնք բանգէտ կարծեցեալ անձերն են: Ոչ իսկ անոնք որոնք այս դասակարգին ուսուցիչներն եղած են, կառավարած մեծցուցած են զանոնք եւ անոնց ծառայած են, կերակրած եւ մեծցուցած են, երբեք այս դասակարգին ուշադրութեան առարկայ եղած չեն: Ասոնց ուղեղին մէջ իսկ չի մտնել թէ ո՞ր է ապերախտութիւն կամ տգեղ ընթացք մը ունեցած կ'ըլլան եթէ չճանչնան իրենց գործաւորները, ծառաները կամ այն կարգ մը էակները որոնք անխուսափելի կերպով ընկերային յարաբերութիւն ունին մեզի հետ: Ուրիշներ աւելի հեռուն կ'երթան: Կիներ կան որոնց համար իրենց ամուսինները անծանօթներ են, եւ փոխադարձաբար: Ծնողքներ կան որ իրենց զաւակները չեն ճանչնար: Անոնց զարգացումը,

խորհուրդները, վտանգները, անոնց փայփայած յոյսերը կնքուած գիրքեր են իրենց համար: Շատ զաւակներ ալ կան, որ իրենց ծնողքը չեն ճանչնար, երբեք գուշակած չեն անոնց վիշտերը, եւ տառապանքներն ու մաքառումները, եւ ոչ ալ թափանցած են անոնց նպատակներուն: Եւ պէտք է ըսել թէ խօսքս զատուած ընտանիքներու վրայ չէ, այն տխրահռչակ տուններուն վրայ, ուր յարաբերութիւնները կեղծուած են, այլ պարկեշտ ընտանիքներու վրայ, որոնց անդամները պատուական ու բարի մարդիկ են: Ամէն մէկը այլուր ունի իր շահագրգռութեան առարկան, որ իր ամբողջ ժամանակը կը գրաւէ: Հեռաւոր պարտականութիւնը՝ հօրապէս քաշողական՝ չեմ՝ ուրանար, զիրենք գլխովին գրաւած է եւ աւելի մօտի պարտականութեան անգիտակ են: Կը վախնամ որ ընդունայն վատնում մը ըրած կ'ըլլան իրենց այս ընթացքով: Ամէն մարդու բարոյական եւ հոգեւոր գործունէութեան խարխիւր իր անմիջական պարտականութեան շրջանակին մէջ կը գտնուի: Զանց ըրէ, մոռցիր այդ հիմը եւ ահա քու ստանձնած այդ բոլոր բաներդ պիտի վտանգուին: Ուստի պատկանէ նախ քու երկրիդ, քու քաղաքիդ, քու տանդ, քու եկեղեցիիդ, քու խանութիդ, անկէ վերջ, եթէ կըրնաս, ուրիշ տեղ ալ գնա: Այդ է պարզ եւ բնական քայլը: Մէկը որ ասոր հակառակ կ'ընէ, եւ հակառակ եզրէն կը սկսի, մեծ սխալ մը կը գործէ եւ փնասը կը հասնի իրեն եւ ուրիշներուն: Ինչ որ ալ ըլլայ, պարտականութեանց այսքան տարօրինակէս խառնակուած

վիճակի մը արդիւնքը սա պիտի ըլլայ որ շատեր իրենց վրայ պիտի առնեն այն տեսակ պարտականութիւններ, որոնք իրենց չեն վերաբերիր բնաւ, եւ չեն կատարեր այն պարտականութիւնները որոնք իրենց կը պատկանին: Ամէն ոք կը զբաղի իրեն անպատկան բաներով եւ հեռու մնալով իր դիրքէն, իր գործն ալ կը կաղայ: Եւ սակայն խիստ պարզ բան մը պիտի ըլլար եթէ ամէն ոք նախ իր գործին միայն նայէր:

*
* *

Պարզ պարտականութեան մէկ ուրիշ ձեւն ալ: Երբ փնաս մը յառաջ կու գայ, ի՞նչ պէտք է դարմանէ զայն: Բնականաբար այն անձը որ պատճառ եղաւ: Ուղիղ է, բայց հայեցողութիւն մըն է սոսկ: Եւ այդ հայեցողութեան հետեւանքը այն պիտի ըլլար որ թոյլ պիտի տայինք չարիքին գոյութիւն ունենալ, մինչեւ որ գործողը գտնուէր եւ փնասը դարմանել տրուէր: Բայց ի՞նչ պիտի կրնայինք ընել եթէ հեղինակը չգտնուէր, կամ եթէ չուզէին կամ չկրնային դարմանել: Կոտորած կըմիտոր մը կայ տանիքիդ վրայ եւ անձրեւը գլխուդ վրայ կու գայ, կամ կոտորած ապակիէ մը հովը ներս կը խուժէ: Կը սպասես միթէ որ նախ ապակին կամ կըղմիտորը կոտորողը գտնես եւ անկէ՞ վերջը գործաւոր մը կանչես նորոգել տալու համար: Այլանդակ բան պիտի ըլլար այդ, այնպէս չէ: Եւ սակայն ասիկա շատ սովորական ընթացք մըն է: Տղաք կը պոռան զայրագին, «Այդ բանը գետինը նետողը ես չէի. ուստի ես չեմ

վերցնեն:» Եւ մարդոց մեծամասնութիւնը նոյն կերպով կը տրամաբանէ: Իրաւ, տրամաբանական է այդ, բայց այդ տեսակ տրամաբանութեամբ չէ որ աշխարհ կը դառնայ:

Ընդհակառակը պէտք է վերահասու ըլլալ սա իրողութեան, ինչ որ կեանքը ամէն օր կը կրկնէ, թէ ոմանց գործած վնասը ուրիշները կը դարմանեն: Ոմանք կը փլցնեն, ուրիշները կը կառուցանեն: Ոմանք կ'աղտեղեն, ուրիշները կը մաքրեն. ոմանք վէճեր կը յարուցանեն, ուրիշները կը խաղաղեցնեն. այսպէս ոմանք կը լացնեն, ուրիշները կը մխիթարեն. ոմանք չարութեամբ կ'ապրին, ուրիշները արդարութեան համար հոգի կու տան: Եւ ապահովութիւնը այս դառնակսկիծ օրէնքին գործադրութեան մէջ կը կայանայ: Այս ալ տրամաբանութիւն է, բայց այն տեսակ տրամաբանութիւն մը, որ հայեցողութեանց տրամաբանութեան մատ խածնել կուտայ: Եզրակացութիւնը տարակոյս չի վերցնեն: Պարզասիրտ մարդը սապէս կ'եզրակացնէ.— Տրուած ըլլալով չարիք մը՝ կարելոր բանն է դարմանել զայն եւ անմիջապէս գործի սկսիլ: Աւելի աղէկ եթէ չարիքը հասցնողները իրենք ալ աշխատին դարմանելու զայն, բայց փորձառութիւնը կը խրատէ մեզ անոնց գործակցութիւնը հաշիւի չառնել:

*
* *

Պարտականութիւնը որքան ալ պարզ ըլլայ, մարդ տակաւին պէտք ունի զայն կատարելու զօրութեան:

Այս զօրութիւնը ինչի՞ մէջ կը կայանայ, ո՞ր կը գտնուի: Պարտականութիւնը որքան ատեն որ արտաքին ստիպում մը նկատուի, մարդուն համար թշնամի մըն է, եւ ձանձրառիթ թշնամի մը: Երբ անիկա ներս մտնէ դռնէն, մարդ պատուհանէն կը փախչի, եւ եթէ պատուհանները գոցէ, այն ատեն մարդը ծխնելոյզէն խոյս պիտի տայ: Որքան որոշ կերպով տեսնուի անոր գալը, այնքան դիւրին կ'ըլլայ անկէ խոյս տալ: Ուստի, որպէս զի մարդ կարող ըլլայ կատարել իր պարտականութիւնը, պէտք է ուրիշ հոգեւոր զօրութեան մը ձեռքն իյնայ, եւ ոչ թէ այն զգացման որ կ'ըսէ. «Սա ըրէ, նա ըրէ, սա մի ըներ, նա մի ըներ. եթէ ոչ դուն գիտես:»

Սէրն է այս ներքին զօրութիւնը: Երբ մարդ իր արհեստը կամ գործը կ'ատէ, կամ անփութօրէն կը կատարէ զայն, բոլոր յորդորները չեն կրնար իր այդ գործը կատարել տալ հաճութեամբ: Բայց ան որ իր գործը կը սիրէ՝ յառաջ կ'երթայ, կը կատարէ զայն առանց ուրիշին պէտք ունենալու, եւ կը կատարէ հաճոյքով ու բարի կամեցողութեամբ: Այսպէս է ամէն մարդու համար: Մեծ բանն է զգացած ըլլալ զայն որ մեր ճակատագրին մէջ ամէնէն սուրբ եւ անմահօրէն գեղեցիկն է. այդ բանն է՝ սովորած ըլլալ՝ կարգ մը փորձառութիւններով՝ սիրել այս կեանքը իր ցաւերուն, դժուարութիւններուն եւ ակնկալութեանց համար, մարդկային ազգը սիրել իր ազնուութեանց եւ դժուարութեանց համար, եւ մարդկութեան պատկանիլ, սրտով, իմացականութեամբ եւ կարեկցութեամբ: Այն ատեն հոգեւոր

զօրութիւն մը կը գրաւէ զմեզ, ինչպէս հովը կ'ուռեցնէ նաւուն առագաստներն ու կը քշէ զմեզ դէպի կարեկցութիւն եւ արդարութիւն: Եւ այս զեփիւռին անդիմադրելի զօրութեան յանձնուելով կ'ըսենք. «Ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել. ինձմէ զօրաւոր է:»

Այսպէս ըսելով ամէն դարու եւ ամէն երկրի մարդը մատնանիշ կ'ընէ հոգեւոր զօրութիւն մը որ մարդէն բարձր է, բայց անոր սրտին մէջ կը բնակի: Եւ ինչ որ ազնիւ եւ բարձր է՝ կ'երեւի իբր յայտնութիւնը այս գաղտնիքին, զոր հասկնալ մեր կարողութենէն վեր է: Մեծ զգացումները, մեծ խորհուրդներու եւ մեծ գործերու նման, ներշնչման գործեր են: Երբ ծառը կ'աճի ուռճազարդ եւ իր պտուղը կու տայ, պատճառը այն է որ հողէն կ'առնէ իր կենսական զօրութիւնը եւ արեւէն լոյս եւ ջերմութիւն կը ստանայ: Եթէ մարդ իր խոնարհ շրջանակին մէջ անխուսափելի սխալանքներու եւ տգիտութեան մէջ տեղ ինքզինքը անկեղծօրէն կը նուիրէ իր առօրեայ գործին, այդ կը նշանակէ թէ բարութեան յաւիտենական Աղբիւրին հետ յարաբերութեան մէջ է: Այս ոյժը ինքզինքը հազարումէկ ձեւերով կը յայտնէ: Երբեմն անզուսպ կորով մըն է, երբեմն փաղաքուշ գորով մը, մայրական հոգատարութիւն մը, որ կը գտնէ ու կը խնամէ ջախջախուած ու մոռցուած կեանք մը ճամբուն վրայ ինկած, ուր յաճախ կը կորսուի. երբեմն ալ երկարատեւ խուզարկութեանց եւ հետազօտութեանց համբերատար ոգին: Բայց բոլոր այն բաները, որոնց կը հպի բարութեան այս ոգին, անոր դրոշմը կը կրեն,

եւ այն մարդիկը, որ անով կ'ոգեւորուին, կը զգան թէ անով է որ կան եւ կ'ապրին: Ծառայելը՝ իրենց երջանկութիւնը եւ վարձքն է: Կը բաւէ որ Արարիչին գործիքներն ըլլան, եւ ալ հոգ չեն ըներ կեանքի մէջ իրենց գործունէութեան արտաքին շրջաշրջուն երեւոյթին, գիտնալով թէ մեր կեանքն ու գործերը բան մը չեն արժեր, եթէ բարութեան այս ոգով ներշնչուած եւ տոգորուած չըլլան:

ԳԼՈՒԽ Ե

ՊԱՐԶ ՊԵՏԵՐԸ

Երբ թոչնավաճառէն թոչուն մը գնենք, բարի մարդուկը կ'ըսէ մեզ թէ ինչպէս հոգ տանելու ենք մեր այս նոր գիշերօթիկին: Իր բոլոր հրահանգը — առողջապահութիւն, ուտեստ եւ հանգիստ — քանի մը բառէ միայն կը բաղկանայ: Քանի մը հակիրճ ցուցումներ ալ բաւ են նոյնպէս ամփոփելու համար մարդոց մեծագոյն մասին էական պէտքերը: Անոնց օրէնքը առհասարակ վերջին աստիճան պարզ է, եւ որքան ատեն որ այդ օրէնքին համակերպին, Մայր Բնութեան հնազանդող տղոց պէս, պատուական առողջութեան տէր կ'ըլլան: Անգամ մը շեղեցման անկէ, կնճռոտութիւնները կը հաս-

նին, առողջութիւնը կը տուժէ, զուարթութիւնը կ'անհետի: Պարզ է՝ բնական է որ կրնայ ապահովել էութիւն մը՝ կատարեալ իր բովանդակ կորովով: Այս տարրական սկզբունքը չյիշելնուս համար տարօրէն զարտուղութեանց մէջ կ'իյնանք:

Մարդ ինչի՞ կը կարօտի նիւթական կեանքին համար, որ ըլլայ լաւագոյն՝ կարելի պայմաններով: — Մենդարար ուտեստ, առողջապահիկ պայմաններով բնակարան, օդ եւ մարմնամարզ: — Առողջապահութեան մանրամասնութեանց մէջ պիտի չմտնեմ, ոչ ալ ճաշացուցակներ պիտի ներկայացնեմ, կամ մատնանիշ ընեմ թէ ինչ տեսակ տոններու մէջ բնակինք. միտք չունիմ նաեւ հազուստի ձեւերը ներկայացնել: Նպատակս է ցոյց տալ ուղղութիւն մը եւ ըսել թէ ինչ առաւելութիւն եւ օգուտ ունի կեանքը պարզ ոգով մը կառավարելը: Ապացուցանելու համար թէ մեր արդի ընկերային կեանքին մէջ այդ պարզ ոգին չի տիրապետեր, բաւ է տեսնել թէ այլ եւ այլ դասակարգի մարդիկ ինչպէս կ'ապրին: Կեանքի տարբեր խաւերուն մէջ ապրող տարբեր անհատներու հարցուր թէ «Արդեւ՝ հոգեւոր բանի պէտք ունի»: Պիտի լսես իրենց պատասխանը, որմէ աւելի հրահանգիչ կամ հետաքրքրաշարժ բան չի կրնար ըլլալ:

Կարգ մը բնատոհմիկ Բարիզեաններու համար, քանի մը ծառուղիներով (Պուլվառներով) շրջագծուած քաղաքային սահմանէն դուրս ապրիլը, կեանք վարելը անկարելիութիւն է բացարձակ: Հոն է միայն ուր օդը շըն-

չելի է, լոյսը՝ պայծառ, բարեխառնութիւնը՝ բնորոշ. հոն կան միայն դասական խոհանոց եւ ուրիշ այն ամէն բաները, առանց որոնց գրեթէ հազիւ պիտի արժէր ապրիլ մեր այս հողագունտին վրայ, զոր աշխարհ կը կոչենք:

Միջակորեար կեանքին սանդուղին տարբեր աստիճաններուն վրայ գտնուողներուն եթէ հարցնենք նոյն հարցումը, անոնք ալ պիտի պատասխանեն իրենց ունեցած փառասիրութեան եւ դաստիարակութեան համեմատ. եւ դաստիարակութիւն ըսելով մարդիկ շատ անգամ կը հասկնան կեանքին արտաքին ունակութիւնները, — օթեանելու, կերակուելու եւ հագուելու կերպերը. դաստիարակութիւն մը որ բոլորովին մակերեսային է: Երբ մարդ կ'ունենայ սաչափ եկամուտ, թոշակ կամ շահ, այն ատեն կեանքը կարելի կ'ըլլայ: Այդ չափէն վար անկարելի է: Տեսած ենք մարդիկ, որոնք անձնասպան եղած են, որովհետեւ իրենց ապրուստի միջոցները այս ինչ նուազագոյն չափէն պակաս եղած են: Ասոնք նախապատիւ սեպեցին անհետանալ քան ինքզինքնին չափաւորել: Դիտեցէք սակայն թէ այս նուազագոյն չափ ըսուածը նուազ խստապահանջ պէտքեր ունեցողներուն խիստ ընդունելի պիտի ըլլար, եւ չափաւոր ճաշակներ ունեցողներուն ալ՝ նոյն իսկ նախանձելի:

Լեռներու մէջ բուսականութիւնը բարձրութեան համեմատ կը փոխուի: Կան սովորական մշակութեան, անտառներու, արօտներու, ինչպէս նաեւ լերկ ժայռերու

եւ սառնարաններու գաւառները: Մասնաւոր գօտիէ մը վեր ակ ցորեն չենք տեսներ, բայց այգիները կ'ուռնան: Բաղդատաբար ցած մակարդակի մը վրայ կաղնին կը դադրի աճելէ, եւ եղելինը աւելի կը սիրէ բաւական բարձրութիւն: Մարդկային կեանքը իր այլազան պէտքերով բուսականութեան այս բներեւոյթները կը յիշեցնէ:

Հարստութեան մէկ մասնաւոր բարձրութեան մէջ կը տեսնենք սեղանաւորին, ինչպէս նաեւ Ակումբի մարդուն, աշխարհիկ անձերուն, մէկ խօսքով ամէն անոնց յաջողութիւնը, որոնց համար խստապահանջ պէտքեր կը նշանակեն մասնաւոր թիւով ծառաներ, հետեւորդներ եւ կարասիներ, եւ քաղաքին մէջ եւ քաղաքէն դուրս քանի մը բնակարաններ: Յետոյ կու գանք քաղքենիներուն, իրենց մաքուր վարքով եւ ունակութիւններով: Ուրիշ բնագաւառներու մէջ կը տեսնենք որ հանգստութեամբ կը բարգաւաճին միջակ, կամ չափաւոր, կամ խիստ անհաւասար պիտոյքներ ունեցող դասակարգերը: Ապա կու գան խոնարհ դասու մարդիկը, գործաւորները, գիւղացիները, եւ արդարեւ այն մեծ զանգուածները որոնք շատ դժուարութիւն ունին իրենց ապրուստին համար, եւ քիչով կը գոհանան, լեռներու կատարը գտնուող նրբացօղուն փափուկ բոյսերուն նման, ուր բուսական դասակարգութեան մեծամեծ նմոյշները սնունդ չեն կրնար գտնել: Ասոնք կ'ապրին ընկերութեան ամէնէն տարբեր բնագաւառներուն մէջ: Եւ հոս մեծցողներն ալ միւսներուն պէս մարդ են: Զարմանալի կը թուի

որ ընկեր արարածներու մէջ պէտքերու մասին այսքան արտաքոյ կարգի տարբերութիւններ գտնուին: Եւ հոս մեր բաղդատութեան եզրը մեզ կը լքանէ: Նոյն ընտանիքին պատկանող բոյսերն ու կենդանիները նոյն պէտքերը ունին: Մարդկային կեանքը բոլորովին ներհակ երեւոյթներ կը ներկայէ մեզ: Ասկէ ի՞նչ կրնանք եզրակացնել ուրեմն, եթէ ոչ սա թէ՛ մեր պէտքերուն թիւին եւ բնութեան մէջ բաւական առաձգականութիւն կայ:

*
* *

Անհատին եւ ընկերութեան զարգացման եւ երջանկութեան օգտակար եւ նպաստաւոր է որ մարդ այսքան բազմապիսի պէտքեր ունենայ եւ զանոնք յազեցնելու տայ ինքզինք: Բայց նորէն առնենք մեր բաղդատութեան եզրը, ստորնագոյն էակաները: Երբ անգամ մը անոնց էական պէտքերը կը յազենան, անոնք կ'ապրին գոհ վիճակով մը: Մարդուն համար ալ այսպէս է: — Ոչ: Ամէն շրջանի մէջ դժգոհութեան կը հանդիպինք: Հոս բոլորովին դուրս կը հանեմ զանոնք որ կեանքին էական պէտքերէն զրկուած են: Արդարութիւն պիտի չըլլար դժգոհներու դասակարգին մէջ դնել զանոնք որոնցմէ ցուրտը, անօթութիւնն ու թշուառութիւնը հառաչներ կը խլեն: Կ'ուզեմ խօսիլ միայն այն բազմութեանց վրայ, որոնք ինքզինքնին հոգալու պայմանները ապահոված են: Ասոնց դժգոհութեան աղբիւրը ի՞նչ է: Ինչո՞ւ դժգոհութեան այս զգացումին կը հանդիպինք ոչ թէ միայն անոնց մէջ, որոնց կեանքի պայ-

մանները թէեւ չափաւոր՝ բայց բաւական են. բայց նաեւ, քիչ ու շատ տարբերութեամբ, մինչեւ մեծահարուստներուն եւ ընկերային կեանքին բարձրագոյն կատարները գտնուող մարդոց մէջ: Կենդանին կը յագենայ, որովհետեւ կերած է. կը պառկի ու կը քնանայ: Մարդն ալ կրնայ քիչ մը ատեն պառկիլ ու քնանալ, բայց ատիկա շատ երկար չի տւեր. կը վարժեցնէ ինքզինք իր բարեկեցութեան, կը ձանձրանայ անկէ եւ աւելիին կը բաղձայ: Մարդուն ախորժակը իր կերակուրովը չի մեղմանար, այլ ուտելովը կը գրգռուի: Ասիկա արտառոց կրնայ թուիլ, բայց բացարձակ ճշմարտութիւնն է:

Եւ որովհետեւ ամէնէն շատ գանգատողները գրեթէ միշտ ամէնէն աւելի գոհ ըլլալու պատճառ ունեցողներն են, որոշ երեւան կու գայ թէ երջանկութիւնը կախում չունի մեր պէտքերուն քանակէն եւ զանոնք գոհացնելու մեր յարատեւ ջանադրութենէն: Ամէն մարդ շահ ունի այս ճշմարտութեան անձամբ թափանցելու եւ վերահասու ըլլալու մէջ: Եթէ հոգ չտանի սանձ մը դնելու իր պէտքերուն խստապահանջութեան, անվերջ ըղձանքներու հոսանքին անձնատուր ըլլալու վտանգին կ'ենթարկէ ինքզինք:

Այն անձը որ կ'ապրի ուտելու, խմելու, քնանալու, հագուելու, ճամբորդելու եւ, մէկ խօսքով, բոլոր կարելիին իր անձին տալու համար, այս տեսակ անձ մը թէ ըլլայ արեւին մէջ պառկող մակաբոյծ մը, խման գործաւոր մը, միջակորեար մը, իր ստամոքսին գերին, խելքը միտքը իր զարդարանքին վրայ ընող կին մը, ստորնագոյն դասակարգին պատկանող հաճոյամուլ մը,

կամ նշանաւոր աշխարհիկ զբօսասէր մը, կամ թէ պարզապէս ըլլայ գոեհիկ եպիկուրեան մը, այս տեսակ անձ մը, կ'ըսենք, ճամբայ ելած է փափաքներուն հոսանքէն վար երթալու, եւ այդ հոսանքը մահաբեր է: Անոնք որ վար կ'երթան, հակեալ մակարդակէն վար գլորող մարմիններու օրէնքին կը հպատակին: Որս մը իրենց պատրանքին որ անդադար կը նորոգուի՝ այս մարդիկ կ'ըսեն իւրովի. «Միայն քանի մը քայլ եւս, եւ ապա կանգ կ'առնենք:» Բայց յարաճուն թափը զանոնք յառաջ կը մղէ: Որքան հեռու որ երթան, այնքան քիչ կրնան դիմադրել:

Այդ է մեր ժամանակակիցներէն շատերուն տենդալոյզ վիճակին եւ խօլ վազքին ու կենցաղավարութեան գաղտնիքը: Իրենց կամքերը իրենց ախորժակներուն գերին ըրած ըլլալով, իրենց գործերուն ալ պատիժը կը կրեն: Անձնատուր կ'ըլլան վայրագ եւ անողոք բաղձանքներու, որոնք իրենց միսը կ'ուտեն, ոսկորները կը ջախջախեն, եւ երբեք չեն կշտանար: Վերացական քարոզ մը չէ տուածս. ես ունկն կը դնեմ կեանքին լեզուին, իմ անցքիս մէջ մտիկ ընելով քանի մը ճշմարտութեանց, որոնք կ'արձագանգեն զիրար խաչաձեւող ամէն փողոցէ:

Արդեօք ալքոլամոլութիւնը, որ այնքան նոր ոգելից ըմպելիներ կը հնարէ, ծարաւը յագեցնելու միջոց մը գտած է: Ոչ, ընդհակառակը կարելի է կոչել զայն՝ ծարաւը պահպանելու եւ զայն անմարելի ընելու արուեստը: Միթէ անամօթութիւնը մեր զգայարաններուն

խթանը կը բթացնէ՞ երբեք: Բնաւ. ընդհակառակը կը զայրացնէ զայն եւ բնական՝ բաղձանքը ախտաժէտ կախարդումի մը, սեւեռեալ զաղափարի մը կը վերածէ: Թող անգամ մը պէտքերը տիրապետեն քու վրադ, եւ զանոնք փայփայէ, պիտի տեսնես որ անոնք կը բազմապատկուին, ինչպէս միջատները՝ արեւին մէջ: Որքան շատ տաս, այնքան աւելի պիտի ուզեն: Պակասամիտ է այն անձը որ կը կարծէ թէ երջանկութիւնը բարեկեցիկ վիճակի մը մէջ է: Դանայեան տակառը լեցնել ձեռնարկելու պէս գործ մը պիտի ըլլար երջանկութիւնը ասոր մէջ փնտռել: Միլիոն մը հարստութիւն ունեցողը ուրիշ միլիոնի մըն ալ պէտքը կը զգայ: Հազար ունեցողը՝ երկրորդ հազարի մը: Ուրիշներ կան որոնք քսան ֆրանքնոցներու պէտք ունին, եւ ուրիշներ՝ միայն ---երու: Երբ սանին մէջ վառեակ մը ունին, սազ մը կ'ուզեն. երբ սազ ունին՝ այն ատեն հնդկահաւի կը բաղձան, եւ այսպէս շարունակաբար: Երբեք պիտի չկրնան լիովին ըմբռնել թէ որքան ահարկու միտում մըն է այդ: Բազմաթիւ պզտիկ մարդիկ կան որոնք մեծերուն նմանիլ կ'ուզեն. բազմաթիւ գործաւորներ՝ որոնք միջին դասուն կը հետեւին կապկօրէն. հասարակ ժողովուրդին պատկանող աղջիկներ կան որոնք կը ջանան դեռահաս տիկիներու նմանիլ. բազմաթիւ գրագիրներ, վաճառատան պաշտօնեաներ, որոնք Ակումբի անդամներ կամ Սփօրթսմէն ըլլալ կը ձեւացնեն, եւ բարեկեցիկներու եւ հարուստներու շրջանակին մէջ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ կան, որոնք կը մոռ-

նան թէ իրենց ունեցածը ամէն տեսակ հաճոյքներու համար տալէ լաւագոյն բանի համար կրնար գործածուիլ: Մեր պէտքերը մեզ ծառայ ըլլալու տեղ տէրեր եղած են միշտ, անկիրթ, դժուարահաճ եւ անհանդարտ տէրեր:

Իր պէտքերուն գերին եղող մարդը կը նմանի քիթէն օղակ մը անցուած արջու մը, զոր ուզած ատեննին կը խաղցնեն: Նմանութիւնը պատուաբեր չէ, բայց ընդունեցէք թէ ճշմարիտ է: Բազմաթիւ մարդիկ կան որոնք չեն կրնար քայլ մը առնել առանց հարցնելու թէ արդեօք այդ քայլը պիտի նեղացնէ՞ իրենց տէրերը — պէտքերը: Քանի մարդիկ եւ կիներ կան որոնք հետզհետէ, քայլ առ քայլ, յառաջ գացած են մինչեւ խարդախութիւն եւ անհաւատարմութիւն, սա միակ պատճառով որ խիստ շատ պէտքեր ունէին եւ չէին կրնար պարզ կերպով ապրելու համակերպիլ:

*
* * *

Ինձ ծանօթ բարի մարդու մը պատմութիւնն ընեմ ձեզ: Սա իր կինն ու զաւակները գորովագին կը սիրէր, եւ Ֆրանսայի մէջ կ'ապրէր իր աշխատութեան վաստակով՝ հանգիստ վիճակի մը մէջ, բայց իր վաստակը հեռի էր բաւելէ իր կնոջ մեծածախ պէտքերուն: Որովհետեւ մարդը միշտ դրամի նեղութիւն ունէր, մինչդեռ քիչ մը աւելի պարզութեամբ ապրելով խիստ հանգիստ ու մխիթարական կեանք մը կրնար ունենալ, վերջապէս ուղեւորեցաւ հեռաւոր գաղթավայր մը, ուր շատ ստակ կը շահի, իր ընտանիքը մայր երկրին — Ֆրան-

սայի — մէջ թողած: Չեմ գիտեր թէ ինչ կը խորհի այդ դժբախտ մարդը այդքան հեռուոր տեղ մը, բայց իր ընտանիքը աւելի շքեղ յարկաբաժին մը, աւելի մեծագին հանդերձներ եւ լաւագոյն կարասիներ ունի: Առ այժմ իրենց գոհունակութիւնը կատարեալ է. բայց շուտով պիտի վարժուին այս շուայութեան, որ վերջապէս տարրական է: Քիչ ատենէն տիկինը իր կարասիները շատ հասարակ պիտի գտնէ, եւ իր կառքը՝ ողորմելի: Եթէ այդ մարդը կը սիրէ իր կինը, եւ տարակոյս չունինք թէ կը սիրէ, մինչեւ Լուսինը պիտի երթար գաղթել, աւելի շատ դրամ շահելու համար: Ուրիշ տեղեր դերերը կը փոխուին, եւ կինն ու զաւակներն են որ կը զոհուին անյազ պէտքերուն ընտանեկան պետին, որուն անկանոն կեանքը, խաղամոլութիւնը եւ ուրիշ մեծածախ յիմարութիւնները իր պարտականութիւնները կը մոռցնեն: Իր ախորժակներուն եւ իր հայրական դիրքին միջեւ ըրած ընտրութեան մէջ կշիռը առաջինին կողմը կը հակի, եւ յամրաբար այլ ստուգապէս կը քշուի դէպ ամօթալի եսամոլութիւնը:

Արժանապատուութեան այս կամայական մոռացումը, ազնիւ զգացումներու այս յառաջդիմական անդամալուծութիւնը մեծահարուստ դասակարգին մէջ չէ միայն որ կը գտնուին: Հասարակ ժողովուրդին պատկանող մարդն ալ անկէ կը հրապուրուի: Շատ փոքրիկ ընտանիքներ գիտեմ ուր երջանկութիւնը կրնար բոյն դնել, բայց ուր պիտի գտնէք ընտանիքին թշուառ մայրը, որ կսկիծ ու վիշտ ունի միայն ամէն օր եւ ամէն գի-

շեր. եւ զաւակներ՝ որ կօշիկ չունին եւ յաճախ առօրեայ հացին համար ալ մեծ անձկութեան մէջ են: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ հայրը պէտք է շատ դրամ ունենայ: Հարկ չէ խօսիլ ալքոլի համար վատնուած ստակին վրայ, որուն ստացած համեմատութիւնը վերջին քսան տարիներու միջոցին՝ ամէն մարդ գիտէ: Այս հօր յորձանքին կլլած գումարը առասպելական է, կրկինը՝ 1870 ի պատերազմին պատերազմական տուգանքին — (10 ֆլէւ-ն ֆրանկ!): Քանի քանի օրինաւոր պէտքեր կարելի էր գոհացնել այն դրամներով, որոնք պարզապէս կը նետուին շինծու պէտքեր գոհացնելու համար: Պէտքերու տիրապետութիւնը հանրութեան, ուրիշներուն օգուտին համար չէ. ճիշդ հակառակը: Որքան շատ բան որ մարդ ուզէ իրեն համար, այնքան քիչ բան կ'ընէ իր դրացիին, մինչեւ անգամ անոնց՝ որոնք արենակցութեամբ կապուած են իր հետ:

*
* *

Երջանկութեան եւ բարոյական փափկութեան նուազում, նոյն իսկ համերաշխութեան ոգոյն պակսիլը, — ահա պէտքերու տիրապետութեան արդիւնքը: Մարդ կրնար ուրիշ բազմադիմի չարիքներ ալ յիշել, որոնց փոքրագոյններէն չէ անշուշտ հանրային հարստութեան եւ առողջութեան քայքայումը: Այն ընկերական եւ ընտանեկան շրջանակները, որոնք ամենամեծ պէտքերն ունին, ներկային մէջ միայն թաղուած են, եւ անոր կը զոհեն անցեալին յառաջդիմութիւնները եւ անմահ

ապագան: Անտառները արել, անոնց դրամները առնելու համար, մարդուն ցորենը ուտել դեռ գլուխ չկապած, մէկ օրուան մէջ բնաջինջ ընել երկարատեւ աշխատութեան մը պտուղը, կարասիները այրել ինքզինքնին տաքցնելու համար, ապագան պարտքերու տակ ծանրաբեռնել ներկայ վայրկեանը հաճելի ընելու համար, վաղուան համար դժուարութիւններ սերմանել, հիւանդութիւն, սնանկութիւն, նախանձ. — այս ցանկը երբեք պիտի չկրնայինք վերջացնել եթէ պէտքերու տիրապետութեան բոլոր չարիքները յիշել ուզէինք:

Ընդհակառակը, եթէ պարզ պէտքերուն յարէինք, այս բոլոր անհանգստութիւններէն ու չարիքներէն պիտի ազատէին մարդիկ, եւ անոնց տեղ հազարաւոր առաւելութիւններ եւ օգուտներ պիտի ունենային: Հին ասացուած մըն է թէ ժուժկալութիւնը եւ զգաստութիւնը առողջութեան լաւագոյն պահապաններն են: Անոնք որ ասոնց արժէքը գիտեն, ազատ կ'ըլլան այն ամէն թրշուառութիւններէն, որոնք կեանքը կը դառնացնեն: Անոնք կ'ապահովեն մարդուն առողջութիւնը, գործին սէրը եւ իմացական հաւասարակշռութիւնը: Պարզութեան ճաշակը, ըլլայ ուտեստի, ըլլայ հագուստի եւ բնակարանի մասին, ապահով դիրքով մը ապրելու աղբիւր մըն ալ է: Որքան պարզութեամբ որ ապրիս, այնքան աւելի կը պաշտպանես ապագադ: Նուազ խաղալիկ պիտի ըլլաս անակնկալներու եւ դժբախտութեանց ձեռքը: Հիւանդութիւն մը կամ աշխատութեան դադար մը քեզ սալայատակին վրայ նետելու պիտի չզօրէ: Դիրքի փո-

փոխութիւն մը, նոյն իսկ կարելոր փոփոխութիւն մը պիտի չտապալէ քեզ: Պարզ ճաշակներ ունենալով նուազ վշտառիթ պիտի գտնես բախտին փոփոխութեանց հմակերպիլը: Եթէ կորսնցնես դիրքդ, գործդ, եկամուտդ, նորէն մարդ պիտի մնաս, որովհետեւ այն հիմը, որուն վրայ կեանքդ կը կանգնի, քու սեղանդ, մառանդ, ախոռդ, կարասիներդ, եւ ոչ իսկ դրամդ է: Դժբախտութեան մէջ երախայի մը պէս պիտի չընես, որմէ իր կաթին սրուակը կամ խաղալիկը կ'առնեն: Ածիլուած գլուխ ունեցող մարդոց պէս, որոնք թշնամիին ձեռքը չեն կրնար շատ բան ձգել, աւելի զօրանոր պիտի ըլլաս եւ լաւագոյն կերպով պատրաստուած՝ կեանքի յարափոփոխ վիճակներուն համար. եւ ասկէ զատ քու դրացիիդ ալ աւելի օգտակար պիտի հանդիսանաս: Անոր նախանձը եւ կամ անոր ստորնագոյն ախորժակները պիտի չգրգռես եւ ոչ ալ քու շռայլութեանդ համար անոր պժգանքը պիտի հրաւիրես, եւ քու մակաբուծական գոյութեանդ տեսարանը անոր զգուանք պիտի չպատճառէ. եւ քու բարեկեցութեանդ համար նուազ խստապահանջ ըլլալով՝ ուրիշներուն բարօրութեան եւ հանգըստութեան համար գործելու աւելի լայն ասպարէզ պիտի ունենաս:

ԳԼՈՒԽ Զ

ՊԱՐԶ ՀԱՅՈՅՔԸ

Ի՞նչպէս կը գտնէք ներկայ դարը հաճոյքի մասին. աշխարհի մարդիկ ինքզինքնին կը զուարճացնեն: Ինծի կը թուի թէ մարդիկ ներկային մէջ զբօսանքէ զուրկ՝ յաւէտ տխուր, միօրինակ օրեր կ'անցնեն: Գուցէ տպաւորութիւնս գլխովին անձնական բան մը ըլլայ: Երբ կը տեսնեմ այն եղանակը, որով ժամանակակիցներս կ'ապրին ու կը խօսին, դժբախտաբար կը հաստատուիմ սա համոզմանս մէջ թէ մարդիկ ինքզինքնին պէտք եղածին չափ չեն զուարճացներ: Սակայն եւ այնպէս ուղիղ պիտի չըլլար ըսել թէ երբեք չեն փորձեր զուարճանալ. միայն թէ պէտք է ընդունիլ որ այդ մասին միջակ յաջողութիւն մը միայն ձեռք բերած են: Արդ, ի՞նչ է ասոր պատճառը:

Ոմանք կ'ամբաստանեն առեւտուրը. ուրիշներ՝ տընտեսական հարցերը կամ ընկերային վիճակները: Վաճառականական հակառակութիւններ, չափազանց խստապահանջ ուսմանց ծրագիրներ, եւ ուրիշ ասպարէզներ դեռահասներուն կեանքը կը դժուարացնեն, եւ չեն թողուր հաճոյքներու եւ զբօսանքի վրայ խորհիլ: Արդաբեւ վաճառականական մրցումը, ապրուստի դժուարութիւնները, մարդուն ժամանակն ու խորհուրդը այնչափ

գրաւած են որ մարդ չի կրնար զուարճութեան վրայ մտածել: Բայց նոյն իսկ այս պարագաները պէտք է պատճառ ըլլան որ մարդ իր անձին եւ իրեններուն օգուտին համար հետամուտ ըլլայ զուարճութեան առիթներ գտնելու: Քիչ անգամ չէ որ զինուորներ երկու ճակատամարտներու մէջտեղ երգած են ցնծութեամբ, եւ կարծեմ ինքզինքս չեմ խաբեր մտածելով թէ մարդկային ցնծութիւնը իր մեծագոյն յաղթանակներէն մի քանին երգած է կեանքին դժուարին ժամանակներուն մէջ: Ուստի հաստատ կը մնամ իմ սա համոզումիս մէջ թէ մեր ներկայ վիճակին պատճառները մարդոց իրենց մէջ փնտռելու է քան այլուր: Արդարեւ շատ մարդիկ ջանքեր ըրած են ու կ'ընեն որպէս զի հաճոյքը, զուարճութիւնը, զբօսանքը վերակենդանանան. կարելի է ամէն միջոց ի գործ կը դնեն, բայց այս բոլոր բարդ թորանոցներէն մէկ կաթիլ զուտ, իրական ուրախութիւն չի զտուիր: Պէտք չէ շփոթենք հաճոյքն ու հաճոյքի գործիքը: Նկարիչ մը ըլլալու համար վրձին մը ունենալը, կամ դաշնակահար մը ըլլալու համար մեծագին, պատուական դաշնակ մը ձեռք ձգելը պիտի բաւէր արդեօք: Եթէ նոյն իսկ քու զուարճութեանդ համար արտաքին ամէնէն կատարեալ եւ ճարտարարուեստ առարկաները ունենաս, դարձեալ մեծ յաջողութիւն ձեռք պիտի չկընաս ձգել: Միւս կողմէ, սակայն, մեծ նկարիչ մը կտոր մը ածուխով կրնայ անանկ ուրուագիծ մը յօրինել, որ անմահ գլուխ գործոց մը հանդիսանայ: Նկարիչ ըլլալու համար մարդ պէտք է տաղանդ կամ հանճար ու

նենայ, եւ զուարճանալու համար ալ՝ երջանիկ կարենալ ըլլալու կարողութիւնը: Սկեպտականութիւնը, արուեստական կեանքը, եւ կեանքին չարաչար գործածութիւնը կ'եղծանեն, կը չքացնեն այս կարողութիւնը, եւ վստահութիւն, չափաւորութիւն, խորհուրդի եւ գործունէութեան բնորոշ ունակութիւններ կը մշակեն զայն:

Այս ըսածիս սքանչելի մէկ ապացոյցը, զոր շատ ալ դիւրին է ձեռք ձգել, սա իրողութիւնն է թէ՛ ճիշդ որ մարդ հանդիպի պարզ եւ քաջառողջ կեանքի մը, այդ կեանքին ընկերացած կը տեսնենք վաւերական, յանձնարարելի հաճոյքը, ինչպէս անուշահոտութիւնը բնական ծաղիկին: Այս տեսակ կեանք մը կրնայ դժուարին, ցնցուած կեանք մը ըլլալ, եւ զրկուած այն բաներէն զոր սովորաբար կը նկատենք նոյն իսկ հաճոյքին պայմանները. բայց մարդ հոն կը տեսնէ բողբոջիւն այն հազուադէպ եւ փափկասուն ծաղիկին, զոր ուրախութիւն կ'անուանենք: Ան իր ծիւերը կ'արձակէ սալայատակին երկու քարերուն մէջտեղէն, պատին պատուաճաքէն եւ ժայռի ճեղքուածքին մէջէն: Եւ մարդ կը հարցնէ իւրովի. «Ի՞նչպէս եւ ո՞րկէ բուսաւ այս:» Բայց այդ ծաղիկը կ'աճի ու կը մեծնայ հող, մինչդեռ տաքուկ ջերմանոցներուն մէջ, պարարտ հողերու վրայ կը մշակես զայն իր ծանրութեամբ ոսկի ծախսելով, ու քու ձեռքերուդ մէջ անոր թառամիլն ու թօշնիլը միայն կը տեսնես:

Հարցուցէք թատրոնի մը դերասաններուն թէ՛ ժողովուրդին ո՞ր դասակարգը ամէնէն աւելի կը զուարճա-

նայ կատակերգութեամբ, եւ պիտի ըսեն քեզ թէ ժողովուրդին միջակ դասակարգին պատկանող մեծ զանգուածը: Դժուար չէ ասոր պատճառին վերահասու ըլլալ: Այդ դասակարգին համար կատակերգութիւնը բացառութիւն մըն է: Յագեցած չէ անով, որովհետեւ զայն իրական կեանքին մէջ չափազանց վայելած չէ: Ասկէ զատ, կատակերգութիւնը կը նկատէ իբր դադար մը կեանքին ծանր, բիրտ աշխատանքներէն: Հաճոյքը, զոր կը գտնէ անոր մէջ, ճակտին քրտինքովը շահած է. բայց ասկէ զատ այդ հաճոյքը արուեստագէտներուն մեքենայութիւններով խառնուած չէ, չի ճանչնար անոր ու եւ մէկ պատրանքը ու կը հաւատայ անոր: Կը տեսնեմ յափրացած սկեպտիկը որ քրքիջներ արձակող ժողովուրդին վրայ իր օթեակէն արհամարհալից ակնարկ մը կը նետէ, եւ կ'ըսէ, — «Խեղճեր, տխմար, տգէտ գեղջուկներ:»

Եւ սակայն ասոնք են իրապէս ապրող էակները, մինչ ինք արուեստական էակ մըն է, մարդակերպ մը (mannikin), որ անկարող է մէկ ժամուան պարզ հաճոյքի այդ պատուական, առողջարար արբշիւքը ունենալու:

Տարաբախտօրէն անբռնազբօսիկ անարուեստութիւնը աներեւութանալու վրայ է նոյն իսկ հանրային տեղերէն: Կը տեսնենք քաղաքներու բնակիչները, եւ վերջերս գիւղերու բնակիչներն ալ, որոնք հին պատուական աւանդութիւնները եւ սովորոյթները կը լքանեն: Միտքը, ալքովով մշուշապատ, խաղի եւ մրցումներու կիր-

քերով եղծուած, փնասուած նաեւ վատառողջ գրակա-
նութեամբ, տակաւ առ տակաւ փնասաբեր ճաշակներ
կը սնուցանէ: Արուեստակեալ կեանքը նախապէս պարզ
տեղեր եղող այս կեղրոններուն մէջ ալ մուտ կը գործէ
գրեթէ բռնի, եւ ահա անմիջապէս կը տեսնես որ այն
արդիւնքը յառաջ կը բերէ, ինչ որ կ'ընէ որթալուիճը
այգիներուն: Առոյգ, կենսալից թուփը, գիւղացիին ու-
րախութիւնն ու պարծանքը, կը զգայ թէ իր մէջ ալ
չի հոսիր կենսապարգեւ հիւթը, եւ ահա տերեւները կը
դեղնին ու ծառը կը չորնայ: Բաղդատեցէք վաղեմի բաց-
օթեայ տօներէն մին գիւղական արդի խաղերուն հետ,
որոնք «արդիացած» են: Մարդիկ իրենց մասնաւոր
տարազովը կ'երգէին, կը ցատկէին, կը պարէին, կը
խմէին իրենց բնական ըմպելիները եւ հոգւով ու սրտով
կը զուարճանային: Հիմա գիւղացիները, ծպտեալ իբր
քաղաքացիներ, միատեղ կը հաւաքուին, եւ երբեմն քանի
մը հատ ալ շրջուն, տասներորդ կարգի վատասերած
դերասաններ կու գան, որոնք կը կանչեն նուագահանդէս-
ներու երգերը: Կը խմեն ալքովով շինուած ըմպելիներ
կամ ապսէնթ: Ոչ ինքնատպութիւն, ոչ ալ նկարագեղ
բան մը կայ այս տեսակ զբօսանքի մէջ:

*
* *

Հաճոյքի, զբօսանքի հարցը կենսական հարց մըն է:
Ամէնէն հանդարտաբարոյ մարդիկը զայն զանց կ'ընեն
իբր փուճ բան մը, եւ օգտապաշտները՝ իբր մեծածախս
պերճանք մը: Ասոնք կ'երեւի թէ երբեք չեն հասկնար

մարդկային այն անհուն շահը որ ուրախութեան հետ
կապուած է: Սրբազան բոց մըն է ան, զոր պէտք է
վառ պահել, եւ որ կեանքը լուսաշող եւ զուարթարար
կ'ընէ: Այն անձը որ կ'որոշէ մշակել զայն, մարդկու-
թեան այնքան օգտակար գործ մը կատարած կ'ըլլայ
որքան ճարտարագէտ մը, որ կամուրջներ կը շինէ եւ
փապուղիներ կը ծակէ, կամ երկրագործ մը, որ դաշտը
կը մշակէ: Երբ մարդ կը վարէ այս տեսակ կեանք մը,
որ իր կեանքին բոլոր աշխատութեանց կամ տուայ-
տանքներուն մէջ կարենայ երջանիկ ըլլալու կարողու-
թիւնը պահպանել ու մշակել, եւ ոչ միայն այսքան,
այլ նաեւ կարողանայ տեսակ մը օգտաբեր փոխանցու-
մով երջանկութիւնը ծաւալել իր ընկեր արարածներուն
մէջ, այն ատեն կատարած կ'ըլլայ համերաշխութեան
գործ մը, բառին ամէնէն ազնիւ առումով: Ի՞նչ աստ-
ուածային իրագործում այս ողորմելի Մարդկութեան
ծրագրին մէջ, եթէ մարդ կարող է քիչ մը հաճոյք
պատճառել, խորշումած ճակտի մը կնճիռները պարզել,
կամ մոլթ ուղիներուն վրայ քիչ մը լոյս սփռել: Բայց
սրտի ամենամեծ պարզութեամբ է որ մարդ կրնայ աս-
տուածային այս ծրագիրը իրագործելու մէջ յաջողիլ:

Երջանիկ ըլլալու եւ երջանիկ ընելու համար պէտք
եղած պարզութիւնը չունինք: Բարեսիրտութիւն եւ անձ-
նամոռացութիւն չունինք: Ուրախութիւն եւ սփոփանք
կը ծաւալենք այն տեսակ գործողութիւններով, որոնք
միայն բացասական արդիւնք յառաջ կը բերեն: Ի՞նչ
կ'ընենք մէկը մխիթարելու համար: Կը ժխտենք իր

տառապանքը, եւ կը ջանանք համոզել թէ ինքզինքը թշուառ եւ տարաբախտ նկատելուն մէջ կը սխալի: Վշտացեալի մը մխիթարութիւն պարգեւելու մարդկային միակ յաջող միջոցն է անոր հետ վշտակցիլ սրտանց:

Մեր դրացիին հաճելի ժամ մը անցնել տալու համար ալ ուրիշը մխիթարելու մեր սխալ կերպը կը գործածենք շատ անգամ: Կը հրաւիրենք զինքը որպէս զի հիանայ Է: Խելքին վրայ, խնդայ Է: սրամիտ կատակներուն վրայ, սքանչանայ մեր խօսքերուն եւ կարողութեանց վրայ, մեր տունը յաճախէ, մեր սեղանը նստի եւ ամէն տեղ ցուցամոլութեան մեր բաղձանքը փայփայէ, փառաբանէ: Երբեմն ալ տեսակ մը առատաձեռնութեամբ Է: Իսկ ընտրած զուարճութեան ողորմութիւնը կը մատուցանենք: Գէթ չհրաւիրենք զանկա մեզի հետ զուարճացնել ինքզինքը, ինչպէս կը հրաւիրենք մէկը թղթախաղի մը՝ մեր վարպետութիւնը եւ ճարպիկութիւնը ցուցադրելու ներքին դիտումով:

Կը կարծէք թէ ուրիշներուն մեծագոյն հաճոյքն է հիանալ մեր վրայ, մեր գերադասութիւնը ճանչնալ, կամ իբր գործիք մը մեզի ծառայել: Աշխարհի մէջ կամ արդեօք աւելի մեծ տաղտուկ մը քան զգալ թէ վարձեալ ծափահարներու դերը կատարելու համար հրաւիրուած ենք կամ պաշտպանուած: Ուրիշներու, ինչպէս նաեւ մեր անձին, ճշմարիտ հաճոյք պատճառելու համար հարկ է մէկզի դնել ԵՍը, որ այնքան ատելի է, եւ շղթայել զայն զուարճութեան այդ բոլոր միջոցին: Ընկերական, հաճելի, բարեսիրտ մարդիկ ըլլանք. ծած-

կենք մեր փառասիրութիւնները, պահենք մեր տիտղոսները, եւ ուրիշները զուարճացնելու համար ինքզինքնիս բոլոր սրտով ուրիշներուն տրամադրութեան տակ դնենք: Ապրինք երբեմն ուրիշներուն ժպիտ մը պատճառելու համար, հոգ չէ եթէ ժամուան մը համար միայն ըլլայ, մոռնալով ուրիշ ամէն բան: Զոհողութիւնը առերեւոյթ է միայն. որովհետեւ ոչ ոք աւելի լաւ կերպով զուարճացուցած կ'ըլլայ ինքզինքը, քան այն որ զիտէ իր շուրջը եղողներուն երջանկութիւն եւ անձնամոռացութիւն պատճառել:

Ե՞րբ արդեօք բաւական պարզ անձինք պիտի ըլլանք որպէսզի չգործածենք անանկ ձեւեր, որով մարդիկ հաւաքոյթներու մէջ մեզ առաջին կարգը դասեն. ձեւեր՝ որոնք մեր կեանքին մէջ մեր ջիղերը կը խարտոցեն ամէն օր: Զե՞նք կրնար ժամ մը մոռնալ մեր յաւակնոտութիւնը, մեր բաժանումները, մեր դասակարգը, մեր անձերը. կարճ խօսքով, դարձեալ տղայ ըլլալ, եւ դարձեալ խնդալ կոկորդալի, քրքշաճայն, որ մարդուն այնքան օգտակար է, եւ կը նպաստէ լաւագոյն մարդեր ըլլալու:

*
* *

Հոս կը փափաքիմ դեռահասներուն հաճոյքներու մասին քանի մը խօսք ընել: Եթէ կը փափաքիք որ երիտասարդները մաքուր ըլլան եւ բարոյականի տէր, մի զլանաք անոնց օրինաւոր հաճոյքներ պարգեւել, եւ այդ հաճոյքները դիպուածին մի ձգէք: Թերեւս պիտի

պատասխանէք թէ դեռահասները չեն ուզեր որ իրենց զբօսանքները օրէնքներով կառավարուին, կամ թէ մեր օրերուն մէջ երիտասարդութիւնը արուած է եւ արդէն չափազանց հաճոյքներ ունի: Պիտի պատասխանեմ նախ թէ կրնանք հաճոյքներու մասին գաղափարներ թելադրել, հրահանգներ տալ, առիթներ ստեղծել՝ առանց օրէնքներ դնելու: Երկրորդ՝ կը փափաքիմ՝ դիտել տալ ձեզ թէ կը սխալիք երբ կ'երեւակայէք թէ երիտասարդութիւնը չափազանց հաճոյքներ ունի արդէն: Այն արուեստական, ջլատիչ եւ մեղկացուցիչ հաճոյքներէն զատ, որոնք կեանքը կը խամրեն փոխանակ անեցուն, ուռճազարդ եւ կենսախայտ ընելու զայն, շատ քիչ հաճոյք կայ այսօր: Զեղծումը, օրինաւոր գործածութեան այդ թշնամին, այնքան արած է երկիրը, որ դժուար է բան մը գտնել զոր աղտոտած չըլլայ:

Այսօրուան դեռահասներուն մէջ, մանաւանդ ինքզինքնին յարգող դասակարգին մէջ, հաճոյքի պակասը խորունկ վիշտ կը պատճառէ իրենց: Առանց վնասի եւ անպատեհութեան չէ որ այս պատուական զօրացուցիչէն զրկուած ենք: Անկարելի է իրաց այս վիճակը աւելի երկարել առանց մեր նորահաս սերունդին մեծ կամ փոքր վնաս հասցնելու: Պէտք է օգնենք անոնց: Մեր տղաքը մեր յաջորդները պիտի ըլլան աշխարհին մէջ, որ զուարթութեան նշոյլներով պէտք է փայլի: Մեր բոլոր գործերը ու հոգերը անոնց ժառանգութիւն կը ձգենք: Գէթ ջանանք անոնց օրերը աւելի զուարթ ընել: Հաճոյքներ կազմակերպենք, ապաստաններ ստեղծենք

եւ մեր սրտերն ու տուները բանաւք անոնց առջեւ: Թող ամբողջ ընտանիքը մասնակցի անմեղ խաղի մը՝ տան մէջ: Թող զուարթութիւնը դադրի ներածեալ ապրանք մը ըլլալէ: Հաւաքենք մեր տուներուն մէջ մեր զաւակները, զորս մեր տխրաբոյր եւ թաղծալից ընթացքը դուրս կը դրկէ փողոցներու մէջ, եւ մեր աղջիկներուն առանձնութեան անհամ ժամեր ճաշակել կու տայ: Ընտանեկան երեկոյթներ, ժամանցներ, ընդունելութիւններ եւ պտոյտներ կազմակերպենք: Թող դպրոցն ալ իր բաժինը ունենայ: Ուսուցիչները եւ ուսանողները աւելի յաճախ տեսնեն զիրար եւ զուարճանան միատեղ: Այս բանը շատ նպաստաւոր պիտի ըլլայ կրթական գործը լաւ կերպով յառաջ տանելու մասին, եւ այսպէս ուսանողին եւ ուսուցիչին գործը աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլայ: Զկայ բան մը որ նման ըլլայ մեր ուսուցչապետներուն հետ ունեցած մեր մէկ հաճելի եւ խնդալից տեսակցութեան: Եւ փոխադարձաբար, ուսանող մը աւելի լաւ ճանչնալու համար չի բաւեր որ ուսուցիչը տեսնէ զայն՝ միայն դասարանին մէջ կամ քննութեանց սրահը:

Եւ սակայն ի՞նչ պիտի հայթայթէ այս բաներուն համար պէտք եղած դրամը, հարցնէ մէկը թերեւ: Ի՞նչ անիմաստ հարցում: Ահա պղծ է կենսական սխալը: Մարդիկ դրամը եւ հաճոյքը թոչունի մը երկու թեւերը կը սեպեն: Աւանդ, այս պատրանքը շատ հասարակ է: Հաճոյք կամ զբօսանք, աշխարհի մէջ ամէն իրապէս թանկագին բանի նման, ո՛չ կը գնուի եւ ո՛չ կը ծախուի:

Մարդ ինքզինքը զուարճացնելու համար իր անձէն բան մը տալու է. այս է կարեւորը: Արգիլուած չէ քսակդ բանալ, եթէ կրնաս եւ եթէ օգտակար կը սեպես: Բայց կը վստահացնեմ ձեզ թէ անհրաժեշտ չէ այդ: Զուարճութիւն եւ պարզութիւն երկու հին ծանօթներ են: Ծանօթներ, բարեկամներ, դրացիներ ընդունէ տանդ մէջ պարզ կերպով. եւ դուն ալ պարզ կերպով այցելութիւններ տուր, զնա ուրիշներուն տունները: Սիրուն, հաճելի եւ հաւատարիմ եղիր քու ընկերներուդ եւ հիւրերուդ, եւ ահա այս կերպով իրական եւ անկեղծ զբօսանք եւ զուարճութիւն վայելելու մէջ ստոյգ յաջողութիւն պիտի ունենաս:

ԳԼՈՒԽ Է

ՎԱՐՁԱՆ ՈԳԻՆ ԵՒ ՊԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

Դրամին յաճախ մոգական զօրութիւն մը կը վերագրուի, իբր թէ կարող ըլլար մարդուն պարգեւել կեանքին ամէն հաճոյքն ու երջանկութիւնը: Այս տեսակ նախապաշարումներու խիստ մօտէն տեղեակ ըլլալնուս համար կը փափաքինք այս նիւթին վրայ ալ քանի մը խօսք ընել, համոզուած ըլլալով թէ այս խնդրոյն յարակից շատ ճշմարտութիւններ կան: Ասոնք նոր ճշմարտութիւններ չեն, բայց յաճախ կը մոռցուին:

Առանց դրամի ապրելու միջոց մը չեմ կրցած գտնել ես: Ինչ որ բոլոր տեսականագէտներն ու օրէնսդիրները կարողացած են ընել ցայսօր, ասոնք՝ որ դրամը կ'ամբաստանեն իբր ամէն չարեաց ակն ու աղբիւրը, ուրիշ բան եղած չէ բայց միայն անոր անունը կամ ձեւը փոխել: Երբեք կարող եղած չեն՝ առանց իրերուն վաճառականական արժէքը ներկայացնող նշանի մը վարել կեանքն ու անոր գործերը: Դրամը վերցնելը՝ գիրը վերցնելու նման բան մը պիտի ըլլար: Եւ սակայն նուազ ճշմարիտ չէ թէ դրամին հարցը նեղիչ եւ ձանձրառիթ հարց մըն է: Մեր բարդ կեանքին գլխաւոր տարրերէն մին կը կազմէ: Տնտեսական դժուարութիւններ, որոնց մէջ կը մաքառինք, ընկերային սովորոյթներ եւ արդի կեանքին ուրիշ ամէն ազդակ, դրամին այնքան բարձր դիրք մը տուած են որ զարմանալի չէ եթէ մարդկային երեւակայութիւնը անոր տեսակ մը մոգական զօրութիւն կ'ընծայէ: Եւ խնդրոյն այս կողմին վրայ է որ կ'ուզենք յարձակիլ:

Դրամ բառը վաճառք կամ ապրանք բառին մէկ ուրիշ անունն է: Եթէ ապրանք չկենար՝ դրամն ալ գոյութիւն պիտի չունենար. բայց որքան ժամանակ որ վաճառք կայ, դրամ ալ պիտի կենայ, խնդիր չէ թէ ինչ ձեւի տակ ըլլայ ան: Աղբիւրն ու ակը այն բոլոր զեղծումին, որուն թիրախն եղած է դրամը, շփոթութիւն մը եւ սխալ հասկցողութիւնն է: Այդ բառին եւ վաճառքի գաղափարին հետ կը շփոթենք այն տեսակ առարկաներ, որոնք բնաւ յարաբերութիւն չունին իրա-

րու հետ: Ուզած ենք յաճախ կարգ մը բաներու տալ վարձկան արժէք մը, զոր բնաւ չունին եւ ունենալու չեն: Առուծախի գաղափարները արշաւած են անանկ սահմաններ ալ, ուր այդ գաղափարները պէտք էր եւ իրաւամբ պէտք էր որ իրարու անծանօթներ, թշնամիներ եւ յափշտակիչներ նկատուէին: Օրինաւոր է որ ցորեն, գետնախնձոր, գինի եւ ուրիշ սնուցիչ նիւթեր ծախուէին եւ մարդիկ գնէին զանոնք: Կատարելապէս բնական էր որ մարդու մը աշխատանքը ապրելու իրաւունքը տար իրեն, եւ իր ձեռքը դնէր իր իրաւունքները ներկայացնող փոխարժէք մը: Բայց հոս արդէն նմանութիւնը կը դադրի կատարեալ ըլլալէ: Մարդու մը աշխատանքը ապրանք մը չէ նոյն իմաստով որով կ'ըսենք «պարկ մը ցորեն» կամ «կողով մը ածուխ»: Այս աշխատանքին մէջ կը մտնեն տարրեր, զորս դրամով չենք կարող հաշուել: Կարճ խօսքով, բաներ կան զորս դրամը չի կրնար գնել, ինչպէս քուն, ապազան գիտնալ, կամ տաղանդ: Այն անձը, որ կ'ըսէ թէ այս բաները կը ծախէ, կրնայ պակասամիտ կամ խաբէբայ մը նկատուիլ: Եւ սակայն կան մարդիկ, որոնք նմանօրինակ բաներով դրամ կը շինեն, կը վաճառեն իրենց չվերաբերող բաներ եւ դիւրախաբ մարդիկ անոնց պատիր արժէքներուն փոխարէն իրական դրամ կը վճարեն: Եւ այսպէս կան հաճոյքներու վաճառականներ, սիրոյ վաճառականներ, հրաշքներու վաճառականներ եւ հանրային զգացման վաճառականներ. եւ այս «վաճառական» անունը որ պատուաւոր տիտղոս մըն է երբ կը պատ-

կանի իրական վաճառականական ապրանքներու, յուսախաբութեանց դառնագոյնը կը պատճառէ երբ կը վերաբերի սրտի, կրօնքի եւ երկրի մը կամ համայնքի մը իրերուն:

Գրեթէ ամէն մարդ միասնաբար կը դատապարտէ իբր ամօթալի բան մը երբ կը տեսնէ մէկը, որ կը ծախէ իր զգացումները, իր պատիւը, իր պաշտօնին համազգեստը, իր զրիչը եւ իր հրամանը: Դժբախտաբար այն բանը, զոր տեսականին մէջ հակասող չկայ, այն բանը որ, ինչպէս կ'ըսենք, կը նմանի հասարակ տեղիքի մը, քան վսեմ բարոյական ճշմարտութեան մը, զործադրութեան դնելու ատեննիս ամենամեծ դժուարութեան կը բախինք: Վերը յիշուածներուն վաճառականութիւնը աշխարհը ողողած է: Վաճառականները հաստատուած են նոյն իսկ սրբարանին մէջ, եւ «սրբարան»ով կրօնական բաներն ըսել չեմ ուզեր միայն, այլ բոլոր այն բաները, զորս մարդկութիւնը նուիրական կը սեպէ եւ անբռնաբարելի: Դրամը չէ որ մեր կեանքին բարդ հանգամանք մը կու տայ, այլ վարձկան ոգին՝ որ կ'ապականէ եւ կը պղծէ զայն:

*
* *

Վարձկան ոգին կ'առաջնորդէ մեզ միակ հարցումի մը. — «Ո՞րքան բան կը խոստանայ ինծի»: Եւ կ'ամփոփէ այդ բոլորը սա առածին մէջ թէ «Դրամով մարդ ամէն բան կրնայ ձեռք ձգել»: Կենցաղավարութեան այս երկու սկզբունքներով համայնք մը կրնայ իջնել

անբարոյութեան այն աստիճանին զոր նկարել կամ երեւակայել անկարելի է:

«Ո՛րքան բան կը խոստանայ ինծի.» այս հարցումը, որ այնքան օրինաւոր հարցում մըն է երբ կը վերաբերի մարդուն իր աշխատանքով իր ապրուստը ապահովելու նախահոգութեանց, զարհուրելի հարցումի մը համեմատութիւնը կ'անէ երբ ամէն չափ ու սահման կը գլէ կ'անցնի եւ մարդուն կեանքին վրայ կը տիրապետէ: Ասիկա այնքան ճշմարիտ է որ բնաշինչ կ'ընէ մեր հացը շահող աշխատութիւնն իսկ: Ես վճարումի փոխարէն աշխատող մըն եմ, եւ այդչափ միայն. բայց եթէ իմ աշխատութեանս մէջ օրականս ստանալու խորհուրդէս զատ ուրիշ ներշնչում մը չունիմ, ասկէ աւելի գէշ բան չկայ: Այն մարդը, որուն գործելու շարժառիթը իր օրականը կամ շաբաթականը ստանալն է միայն, շատ ողորմելի գործաւոր մըն է: Ինչ որ կը շահագրգռէ զինքը իր հօտէն չէ, այլ հօտէն: Եթէ կրնայ փախուստ տալ իր գործէն առանց շաբաթականը կտրելու, վստահ եղիր թէ գործը պիտի չգործէ: Գործաւոր, որմնադիր, մեքենագէտ, ո՞վ որ ալ ըլլայ, եթէ իր գործը չի սիրեր եւ անոր մէջ շահագրգռութիւն կամ արժանապատուութիւն չզգար, ողորմելի աշխատաւոր մըն է:

Այն բժիշկը, որ միայն իր այցելագինին վրայ կը մտածէ, վստահելի մէկը չէ, եւ աղէկ չէ որ մարդ իր կեանքը անոր վստահի, քանզի զինքը գործելու դրդողը քու երեսէդ իր քսակը պարարտացնելու բաղձանքն է: Եթէ իր շահը այն կը պահանջէ որ աւելի երկար աւտն

տառապիս քու տկարութեամբդ, հիւանդութիւնդ յառաջ տանելու կարող է փոխանակ առողջութիւնդ քեզի վերադարձնելու: Այն անձը, որ տղոց դաստիարակութեան մէջ իր շահը միայն կը փնտռէ, խեղճ ուսուցիչ մըն է: Ի՞նչ արժէք ունի նաեւ վարձկան լրագրութիւնը: Այն օրը երբ կը գրես մէկ-երկու տասնոցի համար, զրաժդ կը դադրի նոյն իսկ այդ տասնոցը արժելէ: Մարդկային աշխատութիւնը որքան շատ հպում ունենայ բարձրագոյն հանգամանք ունեցող իրերու, վարձկան ոգին, եթէ մուտ գտնէ հոն, այնքան կ'ամրացնէ եւ կ'ապականէ զայն: Շատ ճշմարիտ է թէ ամէն աշխատանք պէտք է փոխարինութիւն մը ստանայ, թէ ամէն անոնք, որոնք իրենց ջանքերը կը նուիրեն կեանքը պահելու եւ զուարթացնելու, իրաւունք ունին արեւին տակ տեղ մը ունենալու, եւ ո՞վ որ օգտակար բան մը չընէր, իր ապրուստը չի շահիր, մէկ խօսքով՝ մակաբոյժ մըն է: Բայց չկայ աւելի ծանրակշռիւ ընկերային սխալմունք մը քան հասնիլ այն կէտին, ուր օգուտ մը քաղելը կ'ըլլայ գործի եւ աշխատութեան միակ շարժառիթը: Մեր մէջ գտնուած լաւագոյն բանը, ըլլայ ձեռքի ոյժ, սրտի ջերմութիւն կամ իմացական կորով, ճիշդ այն բանն է զոր ոչ ոք կրնայ դրամով գնել: Ոչինչ այնքան յըստակ կերպով կ'ապացուցայի՞ թէ մարդ մեքենայ չէ քան սա իրողութիւնը, — երկու մարդ կ'աշխատին նոյն ոյժով, նոյն շարժումներով, եւ սակայն զլիսովին տարբեր արդիւնքներ յառաջ կը բերեն: Ի՞նչ է այս բնեւորութիւն պատճառը. — իրենց նպատակներուն անհա-

մաճայնութիւնն ու տարբերութիւնը: Մին վարձկան ոգի մը ունի, միւսը՝ պարզ հոգի մը: Երկուքն ալ իրենց վճարումը կը ստանան, բայց մէկուն գործը ամուլ է, միւսը իր ամբողջ հոգին դրած է իր գործին մէջ: Առաջինին գործը կը նմանի աւազի մը հատիկին, որ աւազի հատիկ մըն է վերջապէս եթէ յաւիտենականութիւն մըն ալ սպասէ, եւ այդ հատիկէն բան մը յառաջ չի գար, մինչդեռ միւսը կենսունակ սերմ մըն է հողին վրայ ձգուած. կը ծլի եւ պտուղ կը բերէ: Միայն այս կերպով կարելի է բացատրել թէ ինչո՞ւ այսքան մարդիկ իրենց գործերուն մէջ յաջողութիւններ չեն ունենար, թէեւ յաջողութեան արտաքին միջոցները կը գործածեն: Ինքնաշարժ մեքենաները իրենց նմանները յառաջ չեն կրնար բերել, եւ վարձկան մարդոց աշխատանքը պտուղ չարտադրեր:

*
* *

Հարկ չկայ ըսել թէ ստիպուած ենք տնտեսական իրողութեանց առջեւ խոնարհիլ. 'ճանչնալ' կեանքին դժուարութիւնները: Օրէ օր աւելի կը դժուարանայ պատշաճ կերպով մտնելու, հագուելու, օթեւանելու եւ ընտանիք մը պահել կարենալու հարցը: Այն անձը, որ հաշիւ չըներ եւ շրջահայեաց եւ նախահոգ չէ, երազատես մըն է, տխմար մը, որ ուշ կամ կանուխ պիտի ստիպուի իր աջը կարկառել անոնց՝ որոնց կծծիութիւնը կ'անարգէր: Այսու հանդերձ ի՞նչ պիտի ըլլայինք եթէ առանց փոխարինութեան մը յոյսին ո՞ր եւ է

գործ չընէինք, եթէ մեր աշխատանքը չափել ուզէինք անոր բերած դրամով, եւ պարապ ու կորսուած աշխատանք համարէինք մեր այն ամէն գործերը, որոնց դիմացը ո՞ր եւ է գումար մը չէինք կրնար գրել մեր տոմարներուն մէջ:

Միթէ մեր մայրերուն ո՞ր եւ է վճարում եղած է մեզ սիրելնուն եւ մեզ մեծցնելնուն համար: Ի՞նչ պիտի ըլլար մեր որդիական սէրը եթէ ուզէինք դրամական փոխարինութիւն մը ստանալ մեր ալետոր ծնողքը սիրելնուս եւ հոգալնուս համար: Ի՞նչ կը ստանանք, ի՞նչ շահ կ'ունենանք երբ ճշմարտութիւնը կը խօսինք. — անհամաճայնութիւններ, երբեմն դժուարութիւններ: Ի՞նչ ձեռք կը բերենք երբ բարիք կ'ընենք. — ապերախտութիւն, ձանձրոյթ եւ մինչեւ իսկ ուրիշներուն ոխակալութիւնը: Մարդկութեան ամէն էական եւ կարետոր արդիւնքներուն մէջ նուիրումը դեր ունի: Ինծի համար կուտ մը չեն արժեր այն հիանալի հաշուագէտները որոնց միակ խորհուրդն է աշխարհի մէջ իրենց ապրուստն ու դիրքը անխախտ պահել, իրենց այս հաշիւներէն դուրս առանց ո՞ր եւ է բանի մը վրայ մտածելու: Տարակոյս չկայ թէ անոնք, որ գիտեն իրենց «բուրդի կծիկը կծկել», խելացի կը սեպուին: Բայց ուշի ուշով նայէ ասոնց վրայ: Այս կծիկներուն քանի թելերը արդեօք կը պարտին պարզ մարդոց նուիրումին: Արդեօք իրենց ներկայ յաջողութիւնը պիտի ունենայինք եթէ իրենք ալ գործ ունեցած ըլլային միայն իրենց նման խորամանկներու հետ, որոնց նշանաբանն ըլլար «Առանց

դրամի շիւղ մը չվերցնել:» Ամէնէն ազնիւ ծառայութիւնները, ամէնէն դժուարին գործերը ընդհանրապէս կամ երբեք չեն վարձատրուիր եւ կամ ոչինչ փոխարինութիւն մը կը ստանան: Բարեբախտաբար միշտ պիտի գտնուին բարի մարդեր, որոնք անշահախնդրաբար պատրաստ պիտի ըլլան ծառայելու աշխարհի բարօրութեան եւ երջանկութեան համար առանց վարձքի եւ փոխարինութեան. եւ ոչ միայն այսքան, այլ նաեւ պատրաստ պիտի ըլլան ծառայելու իրենց դրամը, հանգստութիւնը եւ ժամանակը զոհելով: Այս կարգի անձանց բաժինը յաճախ դժուար է եւ վհատումներով լի: Մեզմէ ռվ չէ լսեր դառն փորձառութիւններ, ուր պատմողը կը ցաւէր եւ կը զղշար իր ըրած անցեալ բարերարութեանց համար, որովհետեւ իր այդ տեսակ արարքներուն համար դառն յուսախաբութիւններ ունեցած էր: Այս տեսակ մարդիկ իրենց այս պատմութիւններն ընդհանրապէս կը վերջացնեն ըսելով. «Պակասամիտ եմ եղեր որ այս տեսակ ընթացք մը ունեցեր եմ:» Երբեմն իրաւունք ունին այսպէս դատելու, քանզի խոգերուն առջեւ մարզարիտ նետելը միշտ սխալմունք մըն է. բայց քանի՜ կեանքեր կան, որոնց միակ ազնիւ ու գեղեցիկ գործերը անոնք եղած են, որոնց վրայ կը զղշան մարդոցմէ գտած ապերախտութեանց համար: Ինչ որ կը մաղթենք մարդկութեան համար, այս կարգի «պակասամիտ արարքներուն» բազմապատկուիլն է:

*
* *

Հիմա կու գանք վարձկան ոգիին դաւանանքին: Իր յատկանիշն է հակիրճ ըլլալը: Վարձկան մարդուն համար «օրէնքը եւ իրաւունք»ը սա միակ առածէն կախեալ են. «Դրամով մարդ կրնայ ամէն բան ձեռք ձգել:» Հարեանցի նայելով ընկերային կեանքին վրայ, արդարեւ ասկէ աւելի բացորոշ բան չկայ: «Պատերազմին ջիղը:» «Հնչուն փաստ:» «Ամէն դուռ բացող բանալի:» Եթէ դրամին փառքին եւ զօրութեան մասին ըսուած ամէն բան հաւաքենք, Կոյս Մարիամին ի գովեստ երգուած մաղթանքներէն աւելի երկար գովասանք մը պիտի կազմուէր: Որպէս զի պարապ քսակ մը ունեցող անձ մը գիտնայ թէ ինչ բանի պէտք ունի, պէտք է մէկ երկու օր առանց մէկ տասնոցի ջանայ ապրիլ մեր գաղիական երկրին վրայ: Հակապատկերներէ եւ անակնկալ դիրքերէ հաճոյք զգացողներուն կ'առաջարկեմ որ անգամ մը փորձեն միմիայն կէս շաբաթ առանց դրամի ապրիլ բարեկամներէ եւ ծանօթներէ հեռու, եւ անծանօթ միջավայրի մը մէջ: Այս տեսակ անձեր քառասունեւութ ժամուան մէջ աւելի փորձառութիւն պիտի ստանան, քան այդ վիճակին վարժուած մարդ մը կ'ունենայ ամբողջ տարուան մը մէջ: Աւանդ, մարդեր կան որոնք այս փորձառութիւնը կ'ունենան հակառակ իրենց կամքին, եւ այն ատեն՝ երբ բացարձակ կործանումը իրենց վրայ կը հասնի: Թէեւ կրնան մնալ իրենց երկրին մէջ, իրենց երիտասարդութեան օրերու ընկերներուն, իրենց աշխատակիցներուն, եւ մինչեւ իսկ անոնց հետ, որոնք շնորհապարտ են իրենց, բայց զիրենք չճանչ-

նալ կը ձեւացնեն: Դառնութեան ինչ շեշտով է որ կը յայտարարեն վարձկանութեան այս դաւանանքը թէ «Դրամով մարդ ամէն բան կրնայ ունենալ. առանց դրամի անկարելի է ո՛րեւէ բան ունենալ»: Բարիա մը (Հնդկաց յետին դասակարգին պատկանող մը) կամ բո՛րոտ մը կ'ըլլաս, որմէ ամէն մարդ կը փախչի: Ճանճերը մեռած մարմիններու վրայ կը հաւաքուին. մարդիկ դրամին կ'երթան: Դրամը հատաւ. տեղը այլ եւս թափուր է: Այս վարձկան ոգին իր քան արցունք թափել տուած է, աղի արցունք, արին արցունք անոնց որոնք յառաջագոյն թերեւս ոսկի հորթը պաշտողներուն մէջ էին:

Եւ սակայն այս դաւանանքը սխալ է, հսկայ սխալ մը: Յարձակումի պիտի չձեռնարկեմ հնաւանդ հէքեաթով, որուն համեմատ մեծահարուստ մարդ մը անգամ մը անապատին մէջ կորսուեցաւ եւ իր բովանդակ հարըստութեամբը կաթիլ մը ջուր չկրցաւ գնել իր պասուքը անցընելու համար, ոչ ալ առասպելովը այն զառամած միլիոնատիրոջ, որ յօժարեցաւ իր ստացուածքին կէսը տալ անկուտի պատանիի մը, անկէ քսան տարի եւ անոր կորովի առողջութիւնը գնելու: Ստակ ունեցողներէն, եւ որ աւելին է, բնաւ ստակ չունեցողներէն շատեր կը ծիծաղին այս ճշմարտութեան վրայ իբր ամէնէն հաստատատիպ, հինցած ճշմարտութիւնը: Բայց ես կը հրաւիրեմ մարդիկ որ իրենց յիշողութիւնն ու փորձառութիւնը քրքրեն եւ այն ատեն պիտի տեսնեն թէ «Դրամով ամէն բան կարելի է գտնել» առածը

մերկապարանոց սուտ մըն է: Քսակը լեցուր եւ գնահաստատուիլ տեղ մը, երկրին մէկ անկիւնը ուր պարզ, ակնածալից եւ բարեսիրտ մարդիկ լեցուն են: Կ'ուզես դրամով հանդարտիկ կեանք մը վարել հեռու քաղաքակիրթ աշխարհի արուեստակեալ եւ շպարեալ կեանքէն, եւ այդ խաղաղիկ անկեան մէջ ինքզինքդ կը շողոքորթես թէ կրնաս քիչ մըն ալ բանաստեղծութիւն հիւսել քու օրերուդ ոստայնին մէջ: Առաջին տպաւորութիւնդ նպաստաւոր է. նահապետական տարազները, բնական երեւոյթները, եւայլն, առաջին ականարկով ախորժելի տպաւորութիւն մը կ'ընեն վրադ: Բայց քիչ ետքը այդ տպաւորութիւնը կ'արուի. վաւերական նկատած բաներդ կեղծ կ'ելլեն. այս նահապետական մարդիկը խորամանկ գործի մարդեր են, որ դրամը կ'ուզեն քաշել: Ամէն կողմ որոգայթներ, ոստայններ տարածուած են եւ այն ճանճը, որուն կը սպասեն, — ես: Կաթին սերը առնելու հիանալի միջոցները գիտեն, եւ գինին խարդախելու ամէնէն վերջին մեթոտներուն տեղեակ են. եւ կը տեսնես որ քաղաքացիներուն ամէն մէկ մոլութիւնը ունին առանց անոնց առաքինութիւնները ունենալու: Եւ երբ ատկէ մեկնած ժամանակդ դրամդ կը համրես, կը տեսնես որ զրեթէ հատեր է, ու կը զանգատիս: Ու կը հասկնաս թէ դրամը ամէն բան չի կրնար գնել: Տանդ մէջ խելացի եւ կարող ծառայի մը պէտք ունիս. ջանք ըրէ այդ փիւնիկը գտնել: Սա սկզբունքին համեմատ թէ՛ դրամով ամէն բան կարելի է գտնել, պէտք է գտնես քու տուած դրամիդ համեմատ, — մի-

ջակ, սովորական, խիստ լաւ, գերազանց — ծառաներ որ ըլլան միջակ, սովորական, խիստ լաւ եւ գերազանց: Ամէն անոնք, որ քեզի կը դիմեն, ինքզինքնին կը դասեն վերջին կարգին մէջ, — գերազանց, եւ ապահովաբար վկայագիրներ ալ կը ներկայացնեն քեզի՝ իրենց ըսածին ոյժ տալու: Տասնէն ինը ճշմարիտ է թէ այդ խորամանկ մարդիկը էական յատկութիւնները չունին բնաւ: Անոնք արդարեւ պիտի պատասխանեն քեզ ճիշդ կատակերգութեան մէջ յիշուած այն սուղնոց խոհարարին նման որ բան մըն ալ ընել չէր գիտեր, եւ որուն երբ հարցուեցաւ թէ «Ինչո՞ւ ըսիր թէ cordon bleu մըն ես,» պատասխանեց. «Բէ՛հ, ամսականս առնելու համար:» Միշտ պիտի գտնես բարձր ամսականի փափաքող մարդեր, բայց կարողութիւն՝ քիչ անգամ: Դիւրաւ պիտի գտնես վարձկաններ. նուիրումին խօսքը մի ընէր: Քաւ լիցի որ ուրանամ անձնուէր ծառաներու, ինչպէս նաեւ ուղղամիտ եւ խելացի պաշտօնեաներու գոյութիւնը: Բայց քիչ ամսական ստացողներուն մէջ ալ նոյնչափ եւ թերեւս աւելի պիտի գտնես այս դասակարգին վերաբերող պաշտօնեաներ, ինչպէս բարձր ամսական ստացողներուն մէջ: Խնդիր չէ թէ ո՞ւր կը գտնուին անոնք. բաւական է որ կրնաս վստահ ըլլալ թէ իրենց անձնուիրութիւնը իրենց շահուն համար չէ, բայց որովհետեւ պարզութեան կոռուան մը պահած են, որ կը կարողացնէ զանոնք անձնամոռացութեան:

Երանի թէ գէթ կարենայինք հաւատալ որ դրամով միայն կարելի պիտի ըլլար ամէն թշուառութիւն ամո-

քել ու բարիք ընել: Աւանդ, այդ ալ պատրանք մըն է, զոր մէկ կողմ դնելու ենք: Դրամը, պզտիկ կամ մեծ գումարով, սերմ մըն է, որ զեղծումներու ծնունդ կու տայ: Եթէ մարդ բարեգործութեան վրայ խելք չաւելցըներ, եւ մարդիկը ճանչնալու մէջ մեծ փորձառութիւն չունի, դրամով վնաս միայն յառաջ կրնայ բերել եւ կրնայ բարոյական վտանգներու ենթարկել զանոնք որ դրամական նպաստներ կ'ընդունին, եւ զանոնք ալ որ զայնս բաշխելու պաշտօնը ունին:

*
* *

Դրամը ամէն բան չի կրնար ընել: Զօրութիւն մըն է ան, բայց ամենազօր չէ: Ոչինչ այնքան բարդ հանգամանք մը կու տայ կեանքին, ոչինչ այնքան կը վատասերէ մարդը, ոչինչ այնքան կ'եղծէ ընկերութեան բնորոշ հանգամանքներն ու շարժումները որքան վարձկան ոգիին զարգացումը: Ուր որ կը տիրապետէ ան, կեղծիք մըն է ամէնուն: Մարդ ալ եւս չի կրնար վստահիլ ո՞ր եւ է բանի կամ անձի եւ ոչ ալ կրնայ ո՞ր եւ է արդիւնաւոր բան ձեռք ձգել:

Դրամը վարկաբեկ ընող չենք մենք, բայց անոր համար ալ պէտք է գործածենք սա սովորական կանոնը թէ «Ամէն բան իր տեղը եւ ամէն մարդ իր կարգին մէջ:» Երբ դրամը, որ մեր ծառան ըլլալու էր, մեր վրայ ծանրացող ոյժ մը կ'ըլլայ, որ ոտքի տակ կ'առնէ բարոյական կեանք եւ արժանապատուութիւն, երբ ոմանք կը նկրտին ձեռք ձգել զայն ինչ գնով ալ որ ըլլայ,

հրապարակին վրայ բերելով ինչ որ ապրանք չէ, մինչ ուրիշներ, որոնք հարստութեան տէր են, կը կարծեն թէ կրնան ձեռք բերել ուրիշներուն համար ծախելն ու գնելը արգիլուած բաներ, այն ատեն պէտք է այդ ռամիկ եւ ոճրապարտ նախապաշարումին դէմ ձայն բարձրացնել եւ գոչել խաբեպատիր մարդուն երեսին, «Արծաթ քո ընդ քեզ լիցի ի կորուստ:» Մարդ իր կեանքին ամէնէն անհրաժեշտ ու թանկագին բաներն ընդհանրապէս ձրիաբար կ'ընդունի, որպէս զի ինքն ալ սորվի ձրիաբար տալ:

ԳԼՈՒԽ Ը

ՀԱՄԱՐԱԻ ՄԱՐՄԱՋԸ ԵՒ ԱՆԽՕՍՈՒԿ ԲԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Դարուն գլխաւոր տղայամտութիւններէն մէկն ալ հանրածանօթ ըլլալու սէրն է: Ինքզինքնին ծանօթացնել, աննշան դիրքէ մը ելլել, — ոմանք այնքան տոգորուած են այս բաղձանքով, որ ասոնց համար կարելի է արդարապէս ըսել թէ հանրածանօթ ըլլալու մարմաջէն բռնուած են: Ասոնց համար աննշան, անծանօթ դիրքի մէջ մնալը ամենամեծ ամօթ ու նախատինք է. ուստի նշանաւոր ըլլալու, ուշադրութեան առարկայ

դառնալու համար ամէն բան կ'ընեն: Անծանօթ մնալը կորսուած էակներ ըլլալ կը նշանակէ, եւ իբր թէ կը նմանին նաւաբեկեալներուն, զորս փոթորիկ մը զիշեր ատեն ամայի ժայռի մը վրայ նետեր է, ուր կը սկսին աղաղակել, կրակ կը վառեն, եւ երեւակայելի ամէն նշան կու տան, որպէսզի մարդիկ գիտնան թէ իրենք հոն են: Եւ չգոհանալով անվնաս ու անմեղ աղմուկներ յարուցանելէ, կը զիջանին նոյն իսկ գձուձ արարքներու, որպէսզի իրենց անունը հռչակուի: Հրձիգ երոստրատը, որ նշանաւոր ըլլալու համար Եփեսոսի մէջ գտնուած եւ աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մին եղող Արտեմիսի տաճարը կրակի տուաւ, բազմաթիւ աշակերտներ ունեցած է: Քանինք անուանի եղած են մեծարժէք բան մը կորսնցուցած կամ կորսնցնել փորձած ըլլալուն համար, կամ հռչակաւոր հանդիսացած են նշանաւոր համբաւ մը աղարտած կամ աղարտել փորձելուն համար, կամ անուն մը շինած են զայթակղելի արարքով մը, չարամիտ գործքով մը:

Հռչակի դելը կը փայփայուի ոչ թէ միայն պակասամիտ գլուխներէ, կամ տնտեսական անկայուն աշխարհին մէջ, ամէն կարգի շարլաթաններու եւ սիկարեաններու կողմանէ, այլ այդ հիւանդութիւնը ճարակած է հոգեկան եւ նիւթական կեանքի ամէն սահմաններուն մէջ: Քաղաքականութիւն, գրականութիւն, մինչեւ իսկ գիտութիւն, եւ որ ամէնէն զայթակղեցուցիչն է, բարեգործութիւն եւ կրօնք հռչակի այս ախտէն վարակուած են: Մարդիկ իրենց բարեգործութեանց համար փողեր

կը հնչեցնեն, եւ հոգիներ դարձի բերելու համար շոնդալից եւ մեծադղորդ կերպեր երեակայած են: Բարբառիկներու հետեւողութեամբ աղմուկի տենդը մուտ գործած է սովորաբար հաւասարակշիռ միտքերու մէջ, եւ մեծ չափով մը եղծած է բարեգործութիւնը: Յուցամուլութիւնը կամ ամէն բան յայտնի ընելու տենչը, թաքուն մնացած արժէքը գնահատելու մասին յարաճուն անկարողութիւնը, եւ իրերու արժէքը անոնց յարուցած աղմուկէն չափելու ունակութիւնը, ասոնք ամէնքը յանգած են ամէնէն լուրջ դատումներն իսկ փոխելու, եւ մարդ երբեմն իւրովի կը հարցնէ թէ արդեօք մարդկութիւնը օր մը ինքզինքը հսկայ ցուցահանդէսի մը պիտի չվերածէ, ուր ամէն ոք իր տաղաւարին առջեւ իր թմբուկը զարնէ:

Մարդ սիրայօժար կը մեկնի այն աղմկալից եւ փոշեթաթաւ ցուցահանդէսներէն՝ երթալ եւ լիաթոք շնչելու համար առանձին ձորի մը մէջ, ուր կը զարմանայ գտնելով որ առուակը այնքան վճիտ է եւ անտառը այնքան հրապուրիչ: Փճոք Աստուծոյ, որ տակաւին անբռնաբարելի մնացած ապաստանարաններ կան: Աղմուկը որքան զարհուրելի ալ ըլլայ, եւ այլազան ձայներու խառնուրդը որքան ալ խլացուցիչ, այս ամէնը մինչեւ այս ինչ սահմանին կրնան հասնիլ եւ ոչ անդին, եւ յետոյ կը մեղմանան ու կը մարին: Լոռութեան սահմանը աղմուկի սահմանէն աւելի լայնածաւալ է, եւ մխիթարութիւնը ասոր մէջ կը կայանայ:

*
* *

Հիմա ըստէ մը ոտքերնիս դնենք սեմին վրայ այն անսահման աշխարհին, ուր կը բնակին զաղտնի բարեգործութիւնը եւ լռիկ աշխատանքը: Առաջին ակնարկով կը գտնուինք այն հմայքին ազդեցութեան ներքեւ զոր կը զգանք երբ առաջին անգամ կը տեսնենք ամբիծ, սպիտակափառ ձիւնը, որուն վրայ դեռ ոտք կոխուած չէ, կամ երբ կը դիտենք մենաւոր խորշերուն մէջ փթթող ծաղիկները, կամ կորսուած ուղիները, որոնք կարծես թէ կը յառաջանան դէպի անսահման հորիզոնները:

Աշխարհ այնպէս ստեղծագործուած է որ գործի զսպանակները, ամէնէն աւելի գործօն ազդակները ամենուրեք թաքուն են: Բնութիւնը կարծես պչրանք մը կը դնէ իր գործերը այսպէս քիչ մը սքողելուն մէջ: Մարդ զանոնք դիտելու եւ տեսնելու համար գէթ պզտիկ ճիգ մը ընելու է, քիչ մը նեղութիւն յանձն առնելու է եթէ արդիւնքներէն տարբեր բաներ սորվիլ, եւ Մայր Բնութեան աշխատանոցներուն գաղտնիքներուն թափանցել կը փափաքի: Մարդկային ընկերութեան մէջ ալ այսպէս է. այն բարոյական ոյժերը, որոնք աշխարհի մէջ բարիք յառաջ կը բերեն՝ աչքերէ ծածկուած կը մնան. եւ այսպէս մեր ամէն մէկուն կեանքին մէջ, եւ մեր էութեան ամէնէն պատուական բանը հաղորդելի չէ եւ մեր սրտին ամէնէն զաղտնի խորքերուն մէջ թաղուած է: Այս թաքուն բարոյական զգացումները որքան զեղուն ըլլան եւ ընդելուզուած նոյն իսկ մեր բնութեան արմատներուն հետ, այնքան քիչ ցոյց կը սիրեն, եւ կը կարծեն թէ սրբապղծութիւն մը գործած կ'ըլլան եթէ

ցերեկուան զօրաւոր, պայծառ լոյսին ենթարկեն ինքզինքնին: Գաղտնի եւ անբացատրելի ուրախութեան աղբիւր մըն է այն պարագան երբ մարդ ունի խորունկ ներքին կեանք մը, զոր Աստուած միայն գիտէ, եւ որուն թելադրութիւններովն եւ մղումովն է որ կ'ապրինք, եւ մեր առօրեայ բարի գործերն ու պարտականութիւնները կատարելու ամէնէն զօրաւոր շարժառիթները կ'ունենանք: Երբ այս ներքին կեանքը իր խորութիւնը կը կորսնցնէ, երբ մարդ զանց կ'առնէ զայն՝ աւելի մակերեսային կեանքի մը հոգ տանելու համար, կը կորսնցնէ իրապէս արժէքաւոր բան մը, զոր երեւոյթով ձեռք չի կրնար բերել: Դժբախտ ճակատագրականութեամբ կը պատահի նաեւ որ որքան շատ հիացման առարկայ եղած ըլլանք, այնքան քիչ իրական արժանիքի տէր կ'ըլլանք: Ուստի համոզուած կը մնանք թէ աշխարհի մէջ ամենալաւ բանը այն է որ զոր չենք գիտեր, քանզի անոնք միայն գիտեն զայն որուն տէր են. եթէ այս տեսակ մարդիկ խօսէին անոնց վրայ, այն ատեն պիտի զրկէին զանոնք անոնց բոյրէն, համէն ու հոտէն:

Բնութեան խանդավառ երկրպագուններէն ոմանք ամէն բանէ աւելի կը սիրեն անոր ամէնէն մթին եւ հեռաւոր խորշերը՝ անտառին խորութեանց մէջ, հեղեղատներու պատառուածքներուն մէջ: Օրերով կը մնան հոն, մոռնալով ժամանակն ու կեանքը, դիտելով այս անբռնաբարելի առանձնութեանց մէջ թռչունի մը իր բոյնը շինելը կամ իր ձագուկները մեծցնելը, կամ դիտելով վայրենի կենդանի մը՝ անոր շնորհալի շարժում-

ներուն եւ զրաւիչ խաղերուն մէջ: Այս կերպով մարդ պէտք է Բարին փնտռէ իր մէջը, հոն՝ ուր ճնշում չկայ, արուեստ կամ շպար չկայ, բայց միայն պարզ իրողութիւնը կեանքի մը, որ կը բաղկանայ իրեն համար սահմանուած բարի նպատակը իրագործելու բաղձանքէն, եւ իրեն համար ծրագրուած դիրքին մէջ միայն զտնուելու ըղձանքէն:

*
* *

Թոյլ տուէք որ այս տեղ ձեզ ներկայացնեմ իրական կեանքէ քաղած քանի մը դիտողութիւններս: Որովհետեւ անուն պիտի չյիշեմ, կը յուսամ թէ անխոհեմ բան ըրած չեմ ըլլար:

Իմ երկրիս՝ Ալզասի մէջ, առանձին ճամբու մը վրայ, որուն անվերջանալի ժապաւնը կ'երկարաձգուի մինչեւ Վօփի (Vosges) անտառները, կայ քար կոտորող պարզ մարդուկ մը, զոր իր գործին մէջ տեսած եմ երեսուն տարիէ ի վեր: Երբ առաջին անգամ տեսայ զինքը, դեռահաս ուսանող մըն էի, եւ ճամբայ ելած էի մեծ քաղաքը՝ Բարիզ երթալու, եւ միտքս լեցուած էր ամէն տեսակ խորհուրդներով: Այդ մարդը տեսնելս աղէկ եղաւ, քանզի քար կոտորելով զբաղած ատենն իսկ երգ մը կը մոլտար: Իրարու հետ քանի մը խօսքեր փոխանակեցինք, որոցմէ վերջ ըսաւ. —

«Տղաս, արիութիւն եւ բարի յաջողութիւն կը մաղթեմ քեզ:»

Այդ օրէն ի վեր շատ անգամ անցած եմ այդ ճամբէն ամէնէն տարբեր պարագաներու մէջ, վշտահար կամ

երջանիկ վիճակի մէջ: Ուսանողը մարդ եղաւ, եւ իր դիրքը փոխուեցաւ. քար կոտորողը նոյնը կը մնայ: Քանի մը նախազգուշութիւններ աւելի ըրած է եղանակներու փոփոխութեանց դէմ, փսիաթի կտոր մը կը պաշտպանէ զինքը իր ետեւի կողմէն, եւ իր կակուղ բուրդէ գլխարկը աւելի վարօք դրած է ճակատին վրայ, իր գլուխը աւելի լաւ պաշտպանելու համար: Բայց անտառը միշտ կ'արձագանգէ իր մուրճին ձայնը: Ո՛րքան փոթորիկներ եկեր են, խեղճ ծերուկ, ի՛նչ փոփոխութիւններ եղեր են իր կեանքին, իր ընտանիքին եւ իր երկրին մէջ երեսուն տարիէ ի վեր: Ան կը շարունակէ քար կոտրել, եւ երթամ թէ վերադառնամ՝ ճամբուն քով կը գտնեմ զինքը, որ կը ժպտի ի հեճուկս իր տարիքին եւ խորշոմներուն, եւ ամէն բանէ՝ աւելի տրտմառիթ օրերուս մէջ կ'ընէ ինծի բարի մարդու մը այն պարզ խօսքերը որոնք այնքան ազդեցիկ են երբ կ'արտասանուին քար կոտրած միջոցին իսկ: Բացարձակօրէն անկարելի պիտի ըլլար այդ պարզ մարդուն ինծի պատճառած յուզումը արտայայտել: Եւ անշուշտ ինք երբեք չերեակայեր թէ իր քան կը յուզէ զիս: Ձեմ՝ գիտեր տեսարան մը որ այսքան մխիթարար ըլլայ, միեւնոյն ատեն այնքան խիստ՝ մեր սրտերուն մէջ եռացող ունայնամտութեան հանդէպ, քան մեր այս հանդիպումը աննշան գործաւորի մը հետ, որ իր գործը կը կատարէ, ինչպէս կաղնին որ կ'աճի, կամ ինչպէս բարին Աստուած կը ծագէ արեւը, աննկատ թէ՛ ո՛վ կը տեսնէ զայն:

Շատ ծերունազարդ ուսուցիչներ կը ճանչնամ, այր

եւ կին, որոնք իրենց բովանդակ կեանքը միշտ միեւնոյն գործին մէջ անցուցած են, այսինքն մարդկային գիտութեան սկզբունքները սերմանելով զուիներու մէջ, որոնք երբեմն քարէն աւելի կարծր են: Ասոնք աշխատած են իրենց բոլոր սրտովը, տաժանելի ասպարէզի բոլոր միջոցին, ուր մարդոց ուշադրութեան շատ քիչ կարեւորութիւն կու տային: Երբ անոնք իրենց անծանօթ գերեզմաններուն մէջ թաղուին, ոչ ոք պիտի յիշէ զանոնք բայց միայն իրենց նման քանի մը պարզուկ, խոնարհ հոգիներ: Սակայն իրենց վարձքը իրենց սիրոյն մէջն է: Ոչ ոք մեր մէջ այս անծանօթներէն աւելի մեծ է:

*
* *

Արդեօք իր քան զաղտնի մնացած առաքինութիւններ պիտի գտնեն մարդիկ մասնաւոր դասակարգ մը անձերու մէջ, զորս յաճախ հեզնած եւ ծաղրած են, չխորհելով թէ այսպէս ընելով ինքզինքնին յանցապարտ ըրած են անգլխութեամբ, ապերախտութեամբ եւ տխմարութեամբ: Կ'ուզեմ խօսիլ իրենց օրերն անցուցած օրիորդներու վրայ (old maids): Հաճոյք կը զգանք անոնց հազուստին, խօսքերուն կամ ընթացքին մէջ տարօրինակ բան մը գտնելով, որ ինքնին ո եւ է կարեւորութիւն չունի: Կ'ուզենք նաեւ երբեմն յիշեցնել թէ ասոնք իրենց հանգստութենէն զատ ուրիշ ո եւ է բանէ շահազրգուծութիւն չեն զգար, եւ կը զուրգուրան միմիայն դեղձանիկի մը, կատուի մը կամ շնիկի մը վրայ, որոնց վրայ իրենց բոլոր ուշադրութիւնը կեդրոնացած է: Այս

բաները անշուշտ եսամոլութեան նշան պիտի չսեպուէին, եթէ տեսնուէին ամէնէն քարացած ամուրի Պարոններուն վրայ: Բայց ինչ որ յաճախ անտեսելու յանցանքը կը գործենք, այնքան համեստօրէն ծածուկ մնացած զոհողութեան մեծ կարողութիւնն է որ կ'երեւի այս կարգի պարզուկ եւ հիմնալի կիներու կեանքին մէջ: Ոչի՞նչ է ուրեմն տուն, սէր, ապագայ եւ անձնական փառասիրութիւն չունենալ. իր վրայ կրել առանձնութեան անտանելի բեռը, մանաւանդ երբ արտաքին առանձնութիւնը կը միանայ սրտի առանձնութեան հետ. մոռնալ ինքզինք այն աստիճան որ այս աշխարհի մէջ իր ծերուկ ծնողքէն, մատաղ, որբ եղբորորդիներէն, լքուած խեղճերէն եւ անկարներէն զատ ուրիշ շահագրգռութեան առարկայ չունենայ: Դուրսէն դիտողի մը համար այս դասակարգին պատկանող էակներ խիստ քիչ զուարթութիւն ունին. աւելի կարեկցութիւն կը հրաւիրեն քան նախանձ կը զրգոնեն: Անոնք, որ ասոնց կը մօտենան յարգանքով, թաքուն ցաւեր կը նշմարեն անոնց մօտ, երբեմն մեծ տառապանքներ, որոնց բեռն ծանրութեան տակ անոնց անզօր ուսերը կը կքին: Բայց անոնց այս վիճակին մէջ իսկ պէտք է գնահատենք սրտի այն ճոխութիւնը, այն մաքուր, անշահախնդիր բարութիւնը, սիրելու, մխիթարելու, յուսալու այն կարողութիւնը, քաղցրութեան մէջ անոնց անպարտելի յամառութիւնը, եւ անոնց ներողամտութիւնը մինչեւ իսկ այն տեսակ անձերու հանդէպ, որոնք անարժան են: Խեղճ կիներ, քանիները փրկած էք կորուստէն, քանի վէրքեր բու-

ժած էք, քանի քանի խեղճեր գտած էք եւ մերկերը հագուեցուցած էք, որբերու մայր եղած էք: Քանիներ այս աշխարհին մէջ մէկը պիտի չունենային առանց ձեզի, — ձեզի, որ յաճախ ոչ ոք ունիք: Բայց կը մոռնամ: Կայ մէկը որ ձեզ կը ճանչնայ, — մեծ, անծանօթ կարեկցութիւնը, որ մեր կեանքերուն վրայ կը հսկէ: Ձեզի նման մոռցուած՝ ձեզի պարգեւած է իր ամենասուրբ պատգամներէն ոմանք, եւ ապահովաբար ասոր համար է որ երբ ձեր մօտէն կ'անցնինք անուշադիր՝ կը կարծենք թէ կը զգանք հոգեւոր փրկութեան՝ հրեշտակին թեւաբախումը:

Բարութիւնը ինքզինք յաճախ այնքան այլազան ձեւերու տակ կը սքօղէ որ մարդ դժուարութիւն կ'ունենայ զայն գտնելու, ինչպէս դժուարութիւն կ'ունենանք մեղապարտ արարք մը երեւան հանելու: Ռուսիացի բժիշկ մը, որ տասը տարի անցուցած է Սիպերիոյ մէջ բանտարկեալներու հետ, կը սիրէր կրկին եւ կրկին պատմել ազնուութեան, քաջութեան եւ կարեկցութեան այն գործերը, որոնք կ'երեւէին ոչ միայն բանտարկեալներու մէջ, այլ նաեւ թիապարտներու պահապաններուն մէջ: Մարդ առաջին ականարկով պիտի փորձուէր հարցնել, «Բարութիւնը ի՞նչ գործ ունի հող:» Բայց իրողութիւնը այն է որ կեանքը մեծ անակնկալներ ունէր հոն եւ յուզիչ հակապատկերներ: Աշխարհի մէջ իրաւ է թէ կան ազնիւ եւ քաջարի մարդիկ, որոնց այս յատկութիւնները, կարելի է ըսել, կ'երաշխաւորէ Կառավարութիւնը կամ եկեղեցին. մարդիկ՝ որոնք ամէն

մեղադրանքէ վեր են բացարձակապէս. գուցէ միայն ըսուի անոնց համար թէ կարծր ու պաղ սիրտեր ունին. բայց մարդ կ'ապշի երբ կարգ մը ինկած էակներու մէջ ալ կը հանդիպի անանկներու, որոնք ճշմարիտ գործովալից սրտեր կը կրեն, եւ ինքզինքնին բարի գործի մը նուիրելու պապակը ունին:

* * *

Հիմա թոյլ տուէք որ քանի մը խօսք ընեմ անծանօթ մնացած բարի գործերուն վրայ այն դասակարգին, որուն հետ մարդիկ կարծես երդում ըրած են ամենամեծ անարդարութեամբ վարուիլ: Այս դասակարգը մեծահարուստ մարդիկը կը կազմեն: Ոմանք կը հարուածեն այս դասակարգը անոր ունեցած դրամը «վատահամբաւ դրամագլուխ» բացատրութեամբ որակելով: Ասոնց համար ամէն անոնք, որ մեծ հարստութեան տիրացած են, անբախտներ հարստահարելով յափրացած հրէշներ են: Ուրիշներ, նուազ հռետորական, յաճախ հարստութիւնը անզգայութեան եւ եսամոլութեան հետ կը շփոթեն: Պէտք է արդար ըլլանք հարուստները դատելու մեր կարծիքին մէջ եւ այս ականայ կամ կամաւոր սխալներուն մէջ չիյնանք: Տարակոյս չկայ թէ հարուստներ կան որ միմիայն իրենց վրայ կը խորհին, եւ ուրիշներ՝ որ միայն ցոյցի համար բարիք կ'ընեն: Մնացեալը գիտենք: Այս տեսակ հարուստներու անձնասէր կամ կեղծ վարմունքը կը նուազեցնէ արժէքը ուրիշներու ըրած բարիքներուն, զորս գիտեն այնքան կատարեալ համեստութեամբ սքօղել:

Մարդ մը կը ճանչնամ որուն կրած դառն վիշտերը կարող էին մարդուն մէջ ամէն զգացում չքացնել: Կորսնցուց իր սիրեցեալ կինը. յաջորդաբար թաղեց իր բոլոր սիրասուն զաւակները: Բայց մեծ հարստութիւն ունէր որ արդիւնքն էր իր աշխատութեան: Վերջին աստիճան պարզութեան մէջ ապրելով, գրեթէ առանց պէտքերու իր անձին համար, բարիք ընելու եւ անոնցմէ օգտուելու պատեհութիւններ կ'որոնէր: Ոչ ոք կրնայ երեւակայել թէ իրենց աղքատութիւնը ծածկող քանիներու անակնկալներ պատճառեց, թէ ինչ միջոցներ հնարեց թշուառութիւնները մեղմելու, մուր կեանքերու մէջ լոյս մը ծագեցնելու, եւ իր բարեկամներուն բարեկամական անակնկալներ ստեղծելու: Իր մեծագոյն հաճոյքն էր ուրիշներու բարիք ընել, եւ ըմբոշխնել անոնց զարմանքը, երբ չէին գիտեր թէ ուրկէ կու գար այս օրհնութիւնը: Մեծ հաճոյք կը զգար ճակատագրին անիրաւութիւնները դարմանելէն եւ դժբաղդութենէ հալածուած ընտանիքներու մէջ ուրախութեան արցունքներ յառաջ բերելէն: Կը ծրագրէր, կը մտածէր, կը նիւթէր, կը գործէր, իր «ձեռքը պարկին մէջ բռնուելու» մանկական վախը ունենալով: Մարդիկ իր մահէն վերջ միայն իմացան անոր մեծագործութեանց մեծագոյն մասը, եւ արդեօք անոր քանի գործքերը երբեք պիտի չիմացուին:

Իրական բաժնեկից մըն էր: Քանզի երկու տեսակ բաժնեկցութիւն կայ: Ուրիշներուն բարիքներէն բաժին ստանալու տենչացողներ բազմաթիւ են եւ ցածոգի:

Այս կարգին պատկանելու համար լաւ ախորժակ մը ունենալ բաւական է: Իրենց ունեցածը չունեցողներուն հետ բաժնելու ծարաւի եղողները հազուադիւս են եւ վեհօգի. քանզի այս ընտիր դասակարգին մէջ մտնելու համար մարդ պէտք է պատուական եւ արժանաւոր սիրտ մը կրէ, իր անձէն զատուած, զգայուն՝ իր ընկեր արարածներուն թէ՛ երջանկութեան եւ թէ՛ թշուառութեան: Բարեբախտաբար այս տեսակ բաժանարարներու ցեղն անճիտած չէ, եւ անխառն գոհունակութիւն մը կը զգամ մատուցանելով անոնց մեծարանք մը զոր չեն պահանջեր:

*
* * *

Պիտի ներէք ինծի ուրիշ օրինակ մըն ալ ներկայացնելու համար: Մեծ օգուտ է մարդուն ինքզինքը ազատել այսքան անբարոյութեան, զրպարտութեան, յոռետեսութեան եւ շաղաթանութեան մաղձէն, իր աչքերը հանգչեցնել աւելի գեղեցիկ տեսարաններու վրայ, եւ շնչել անուշահոտութիւնը այն ծածուկ անկիւններուն, ուր պարզ բարութիւնը կը բողբոջի: Տիկին մը, որ ապահովաբար անծանօթ մըն էր Բարիզեան կեանքին, անգամ մը ինծի պատմեց իր առջեւ պարզուած տեսարաններէն զգացած սարսափը, — խայտառակ յայտարարութիւններ, աղտոտ թերթեր, ներկուած մազերով կիներ, որ մրցումներու մէջ զիրար կը կոխտտեն երգեցիկ սրճարաններու, խաղամոլութեան եւ ապականութեան մէջ, — հեղեղ մը մակերեւութային եւ աշխարհիկ կեանքի. «Բաբելոն» բառը չարտասանեց, բայց յայտ-

նապէս այդ բառը խնայեց ի յարգանս կործանման այդ քաղաքին բնակիչներէն մէկուն որուն կը խօսէր. «Աւաղ, տիկին, իրաւ է թէ տխրառիթ բաներ կան, բայց ամէն բան տեսած չէք:» «Աստուած մի արասցէ որ տեսնեմ», պատասխանեց: «Ընդհակառակը, երանի թէ ամէն բան տեսնէիք, քանզի եթէ խիստ տգեղ բաներ կան, սփոփարարներն ալ կան: Եւ կեցէք, միայն տեղերնիդ փոխեցէք կամ ուրիշ ատեն մը դիտեցէք: Դիտեցէք Բարիզը առաւօտուն կանուխ: Այդ տեսարանը պիտի տայ ձեզ անանկ նիւթեր, որ Բարիզի նկատմամբ զիշեր ատեն ստացած ձեր տպաւորութիւնները պիտի ուղղեն: Գացէք եւ տեսէք ուրիշ բազմաթիւ գործաւորներու մէջ փողոցները ալող պարկեշտ մարդիկը, որոնք գործի կը սկսին երբ Բագոսեանները եւ աշխարհիկ անձերը պառկիլ կ'երթան: Ո՛րքան լըջօրէն կ'աւելն գիշերային խրախճանութեանց մնացորդները: Մարդ կրնար զանոնք Բաղտասարի սեմին վրայի գուշակները անուանել: Անոնց մէջ կիներ ալ կան եւ բազմաթիւ ծերեր: Երբ օդը ցուրտ է, իրենց մատները կը տաքցնեն փչելով անոնց վրայ եւ դարձեալ կը սկսին աւել: Եւ այսպէս ամէն օր: Ասոնք ալ Բարիզի բնակիչներն են: Անկէ վերջ գացէք շրջականները, աշխատանոցները, եւ ամէնէն աւելի հոն ուր բոլորը կը գործէ իր զրազիրներուն կամ պաշտօնեաններուն պէս: Տեսէք գործաւորներու խումբը որ գործի կ'երթայ: Ի՜նչ կտրիճ, ի՜նչ անվեհեր են սա դեռահաս աղջիկները, որոնք ցնծուն եւ ծիծղուն՝ քաղաքին հեռաւոր մասերէն կ'երթան գրա-

սենեակները կամ վաճառանոցները: Ապա այցելեցէք տուններն ալ, ուր կիները պիտի գտնէք իրենց գործերով զբաղած: Թոշակը սակաւ է, բնակարանը՝ անձուկ. տղաքը բազմաթիւ եւ էրիկը յաճախ անասնաբարոյ: Այս աղքատ մարդոց կենսագրութիւններէն հաւաքածոյ մը կազմեցէք, քննեցէք անոնց «է-է-է», երկար ատեն ուսումնասիրեցէք զանոնք եւ լաւ նշան դրէք անոնց:

«Յետոյ գացէք եւ տեսէք ուսանողները: Իրաւ, բազմաթիւ են անոնք զորս տեսած էք փողոցին մէջ երբ գայթակղութիւն կը ստեղծեն, բայց լէգէոն մըն է թիւը անոնց որոնք լրջօրէն կ'աշխատին: Միայն թէ անոնք դուրս չեն ելլեր եւ մարդ չի տեսներ զանոնք: Եթէ անգամ մը գիտնաք թէ Գ...-ի մէջ որքան կ'աշխատին զիտութիւն սորվելու համար, տարբեր կերպով պիտի մտածէք: Տեսած էք թերթեր զոր ինքզինքնին «ուսումնասիրող» կոչող կարգ մը նորահասներ աղմուկով կը լեցնեն: Լրագիրները պատուհանները կոտորողներու վրայ կը գրեն, բայց ինչո՞ւ երբեք չեն յիշեր պատմական կամ գիտական հարց մը լուծելու համար գիշերը ուշ ատեն անքուն աշխատողները: Երբեմն կը պատահի որ այդ աշխատաւորներէն մէկը, բժշկական ուսանող մը, կը մեռնի, զոհ ըլլալով իր ճիւղին պատականութեանց: Թերթերը երկու տողով կ'իմացնեն այդ բանը: Գինովներու մէջ պատահած խայտառակութեան համար կէս սիւնակ տեղ կու տան: Ամենափոքր մանրամասնութիւնները կը նշանակուին եւ մեծ կարեւորութիւն կը ստանան: Հերոսին պատկերը միայն կը պակսի

այդ նկարագրութեան գլուխը, եւ այդ ալ՝ ոչ միշտ: «Ծայրը պիտի չգար եթէ ամէն բան տեսած ըլլալու համար ամէն բան մատնանիշ ընէի: Պէտք պիտի ըլլար որ շրջան մը ընէիք ընկերութեան ամէն խաւերուն մէջ, հարուստ կամ աղքատ, ուսեալ կամ տգէտ: Եւ այն ատեն ապահովաբար այսքան խստօրէն պիտի չդատէիք: Բարիզ աշխարհ մըն է, եւ աշխարհի մէջ ընդհանրապէս եղածին պէս, բարութիւնը ինքզինքը կը ծածկէ, մինչդեռ չարութիւնը կը յայտնէ ինքզինքը: Երբ մարդ հարեանցի կերպով նայի, կը զարմանայ թէ ինչպէս այսքան ոչինչ մարդիկ կան: Բայց երբ իրերուն խորը կը քննէ մարդ, ընդհակառակն ապշահար կը մնայ թէ այդ մրկայոյզ, աղջամղջային եւ երբեմն զարհուրելի կեանքին մէջ ինչպէս կրնան այսքան առաքինութիւններ գոյութիւն ունենալ:»

* * *

Բայց ինչո՞ւ երկարեմ այս կէտը: Միտքս տարփողել չէ զանոնք որ համբաւէն կը խորշին արդէն: Ահա նպատակս. — Ուշադրութիւն հրաւիրել ծածուկ բարութեանց, եւ ամէն բանէ աւելի՝ օգնել որ այդ տեսակ բարութիւնը սիրուի եւ կիրարկուի: Կորսուած է այն մարդը որ շողշողուն, աչքառու բաներով միայն կը գոհացնէ եւ կը հաճեցնէ ինքզինքը. կորսուած է, որովհետեւ՝ նախ՝ ամէն կողմ չարիք միայն տեսնելու կը վարժեցնէ ինքզինքը, եւ երկրորդ, որովհետեւ բարութեանց մէջ միայն իր աչքին զարկածը տեսնելու ու-

նակութիւնը կը ստանայ, եւ երեւոյթներու համար միայն ապրելու փորձութեան դիւրաւ տեղի կու տայ: Ոչ միայն համակերպելու ենք մութի մէջ մնալու, այլ նաեւ սիրելու ենք զայն եթէ չենք ուզեր կամաց կամաց սպրդիլ թատրոնի երկրորդական դերասաններու շարքին մէջ, որոնք իրենց շողշողուն, բարձր դիրքերը ունին միայն ունկնդիրներու առջեւ, եւ իրենց բնական դիրքը ու արտայայտութիւնը կը ստանան բեմակողմերուն մէջ, եւ կը մոռնան այն ճնշումը զոր կը կրէին բեմին վրայ եղած ատեննին՝ ուրիշ անձ մը ըլլալնին յիշելու համար: Հոն, այդ անծանօթ դիրքին մէջ, բարոյական կեանքի անհրաժեշտ եղող տարրերէն մէկուն ներկայութեան մէջ ենք: Եւ ինչ որ կ'ըսենք՝ խոնարհ կոչուողներուն համար չէ, որոնց ճակատագիրն է երբեք չդիտուիլ, այլ ուրիշներու համար ալ: Եւ այս՝ աւելի ճշմարիտ է առաւել կարեւոր դերակատարներու համար: Եթէ չես ուզեր փայլուն ոջնչութիւն մը ըլլալ, փողփողուն գոյներով զգեստաւորուած, եւ ոսկեճամուկ զարդերով պճնուած, որ սակայն անօթութենէ կը տառապի, եթէ այս կարգի մէկը չես ուզեր ըլլալ, այն ատեն պէտք է աշխատակիցներէդ ամէնէն աննշանին պարզութեան ոգիովը կեանքդ վարես: Առաջին կարգի մէջ ըլլալու վտանգաւոր պատուոյն տէ՛ր ենք. ուրեմն աւելի մեծ զգուշութեամբ պէտք է պահպանենք մեր կեանքին մէջ գտնուող ծածկուած բարութեանց խորանները: Շէնքը, որուն դուրսի կողմը կը տեսնեն մեր ընկեր արարածները, պարզութեան եւ խոնարհ հաւատարմութեան ամրակոտ հի-

մերով հիմնենք: Եւ յետոյ կարեկցութեամբ, համակրութեամբ եւ երախտագիտութեամբ միշտ մօտ ապրինք իրենց բարի արարքը ծածկող անծանօթներուն:

Ասոնց է որ ամէն բան կը պարտինք, այնպէս չէ՞: Վկայ կը կոչեմ բոլոր անոնք որ այն զօրացուցիչ փորձառութիւնը ունին, ինչ որ հողին տակ ծածկուած քարերը ունին շէնքը հաստատուն պահելու մասին: Հանրային արժէք մը ունեցող ամէն անձ իր այդ արժէքը կը պարտի խոնարհ, բարոյական նախահօր մը, կամ քանի մը մոռցուած ներշնչողներու: Բարի էականութիւն փոքրաթիւ խմբակ մը, որոնց մէջ յաճախ կը գտնուին գեղջուկներ, պարկեշտ եւ պատկառելի ծնողքներ, կիներ, մեզի համար կ'անձնաւորեն ամէնէն պատուական եւ ամէնէն ազնիւ կեանքը: Անոնց օրինակը կը ներշնչէ եւ կը զօրացնէ մեզ: Անոնց յիշատակը յաւէտ անբաժանելի կը մնայ մեր յարկերէն: Զանոնք կը տեսնենք վիշտի ժամերու մէջ քաջ եւ անվրդով եւ մեր բեռներն ալ կարծես կը թեթեւան: Անոնք մեր շուրջը, մեր մօտիկը կը կենան իբր անտեսանելի եւ սիրելի փաղանգ մը, որ իյնալէն եւ բարոյական կեանքի դաշտին վրայ պարտուելէն կը պաշտպանէ մեզ, եւ ամէն օր կ'ապացուցանէ մեզ թէ մարդկութեան գանձը աշխարհէն անծանօթ մնացած բարութիւնն է:

ԳԼՈՒԽ Թ

ԱՇԽԱՐՀԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Ֆրանսայի երկրորդ Կայսրութեան օրով մեր գաւառներէն մէկուն մէջ հանճարեղ եւ խիստ պատուաւոր քաղաքապետ մը կար, որ իր պաշտօնը ի գործ կը դնէր մեր ամէնէն սիրուն քաղաքներէն մէկուն մէջ: Այս քաղաքին մօտիկ զինուորական կայան մը կար, ուր մեր բանակին Սպարապետը յաճախ կ'այցելէր: Օր մը յանկարծ, այս քաղաքապետին խելքին փչեց թէ կրնար ըլլալ որ Սպարապետը օր մը իր տունն ալ այցելէր: Մինչեւ այդ օրը այս բարի քաղաքապետը ապրած էր իր հնաւուրց հօրենական տան մէջ իբր զաւակ մը, անոր ամենափոքր յիշատակներն իսկ յարգելով: Երբ այն սեւեռեալ գաղափարը թէ կրնար ըլլալ որ Ֆրանսայի Սպարապետն ընդունէր, իր ուղեղին մէջ մուտ գտաւ, ալ այդ օրէն սկսեալ տարբեր մարդ մը եղաւ: Ինչ որ իրեն բաւական, նոյն իսկ մխիթարական կը թուէր, այն բոլոր պարզութիւնը, զոր իր նախնիք ու ծնողք այնքան սիրած էին, հիմա իր աչքին անարգ ու տափակ կ'երեւէր: Անկարելի բան է, կը մտածէր, Սպարապետը վեր տանիլ այդ փայտէ, ողորմելի սանդուխէն, կամ հրաւիրել զանիկա որ այդ հնօրեայ աթոռներէն մէկուն վրայ նստի եւ թոյլ տալ անոր որ

իր ոտքը այդ մաշած կապերտներուն վրայ դնէ: Ուստի քաղաքապետը ճարտարապետներ, որմնադիրներ կանչեց, պատերուն վրայ յարձակեցաւ, վերցուց սենեակներուն բաժանումները եւ շինեց դահլիճ մը, որուն պերճութիւնը բոլորովին անհամեմատական էր տան միւս սենեակներուն հետ: Իր ընտանեաց հետ քաշուեցաւ տան քանի մը սենեակները, ուր իր ընտանիքին անդամներն ու կարասիները, հակառակ իրենց կամքին խոնուած էին, եւ երկուստեք անհանգիստ: Եւ իր այս գաղափարին հետեւանքով իր քսակը պարպելէ եւ տունը տակն ու վրայ ընելէ վերջ սպասեց իր սպարապետ հիւրին: Բայց, աւա՛ղ, Սպարապետը չեկաւ բնաւ:

Այս խեղճ մարդուն խելայեղութիւնը մեր կարծածին չափ հազուադէպ բան մը չէ: Առողջ միտք չունին անոնք որ իրենց ներքին կեանքը կը զոհեն աշխարհասիրութեան: Նմանօրինակ ունայնամիտ զոհողութեան մը վտանգը աւելի սպառնալից հանգամանք մը ունի մեր օրերուն մէջ: Մեր ժամանակակիցները ենթակայ են այդ փորձութեան անդադար, եւ բազմաթիւ են անոնք որոնք կ'ընկճուին անկէ: Ընտանեկան ինչ զանձեր նետուած են պարզապէս, ինչ որ բացարձակ կորուստ մըն է, որպէսզի նոր կերպերը եւ աշխարհիկ փառասիրութիւնները զոհացում ստանան. եւ երջանկութիւնը, որուն զաւստեան պատրաստութիւնները կը տեսնեն այս ապօրէն զոհաբերութիւններով, զիրենք ի գո՛ւր կը սպասցնէ ու կը սպասցնէ: Տխմարի սակարկութիւն մըն է ընտանեկան հնամենի աւանդութիւնները ձգել եւ լքանել ըն-

տանեկան պարզ սովորոյթները այս տեսակ փոխարինութեանց համար: Ընտանեկան կեանքը այնպիսի դիրք մը ունի ընկերութեան մէջ որ ամբողջ ընկերային կազմակերպութիւնը կը տուժէ անհատական կամ ընտանեկան այս ծանծաղամտութեանց պատճառով: Որպէսզի համայնք մը բնորոշ զարգացում ունենայ, պէտք է որ իրենց արժէքն ու անձնական լաւ յատկութիւնները ունեցող անհատներ կազմեն զայն: Բայց անհատը ռւր պիտի գտնէ իր ինքնատիպ հանգամանքը, այս եզակի յատկութիւնը, որ ուրիշներուն լաւ յատկութեանց միանալով տան մը ճոխութիւնն ու արժանիքը կը կազմէ: Ընտանիքին մէջ միայն կարելի է գտնել զայն: Զնչէ՞ յիշատակներու եւ սովորոյթներու այդ լրումը, որոնք ամէն տուն մանրանկար համայնք մը կը յօրինեն, եւ հաճախ նկարագրին աղբիւրները պիտի ցամքեցնեն:

Կարելոր է որ ամէն ընտանեկան յարկ ինքնին աշխարհ մը ըլլայ լուրջ եւ ակնածելի, եւ իր անդամներուն կեանքին վրայ անջնջելի դրոշմ մը դնէ: Բայց դեռ յառաջ չգացած ուղղենք թիւր ըմբռնում մը: Ընտանեկան ոգին, ուրիշ ամէն ազնիւ եւ գեղեցիկ բանի պէս, իր ծաղրանկարն ունի որ առտնին անձնասիրութիւն կը կոչուի: Ընտանիքներ կան ուր ամէն անդամ պատրաստ է դուրսիններն արտաքսելու: Ինչ որ ուղղակի իրենց չի պատկանիր, անոնց համար չի եւ չի կարելորութիւն չունի: Իրենց բնական ընկերութեան մէջ գաղթականներու, պիտի ըսէի, բռնի տեղ մը մտնողներու, դերը ունին: Իրենց այս մեկուսացումը այն աստիճան յառաջ

գացած է որ ամբողջ մարդկային ցեղը իբր թշնամի կը նկատեն: Այդ ոգին է որ ընտանիքը նկատել կու տայ մեզ իբր եսամոլութեան որջ մը զոր պէտք է բնաջինջ ընել: Մեծ անդունդ մը կայ ընտանիքի ոգիին եւ ընտանեկան շրջանակին ոգիին միջեւ:

*
* *

Խօսինք ընտանիքի ոգիին վրայ: Աշխարհի մէջ չկայ բան մը որ անոր չափ արժէք ունենայ: Որովհետեւ անիկա իր մէջն ունի սերմերը այն բոլոր վսեմ եւ պարզ առաքինութեանց, որոնք կ'երաշխաւորեն ընկերային կազմակերպութեանց ոյժն ու ազդեցութիւնը: Ընտանեկան ոգիին հիմը կը կազմէ յարգանք ընտանեկան յիշատակներու եւ սովորոյթներու հանդէպ: Ընտանիքի ամէն անդամ պէտք է նկատէ զանոնք իբր թանկագին ստացուածք մը: Կը տեսնենք զանոնք նկարներու, կարասիներու, տարազներու եւ երգերու մէջ, ինչպէս նաեւ լեզուին եւ խորհուրդներուն մէջ: Պիղծ աչքերու համար ասոնք ոչինչ են, բայց ընտանեկան կեանքին այս իրերը գնահատողներու համար թանկագին յիշատակներ են:

Բայց ընդհանրապէս ի՞նչ է որ կ'անցնի այս աշխարհին մէջ: Աշխարհասիրութիւնն ընտանիքի ոգիին հետ պայքար կը մղէ: Մեծ ու փոքր կերպերով, նոր ունակութիւններու ամէն տեսակներով, խստապահանջութիւններով եւ արուեստակեալ ձեւերով՝ աշխարհասիրութեան ոգին կը բռնաբարէ ընտանեկան սրբավայրը:

Եւ ի՞նչ իրաւունքով այս ոգին մուտ կը գործէ հոն. ի՞նչ հիման վրայ կը հաստատէ իր պահանջները. — Ահա ինչ որ յաճախ կը մոռնանք մենք մեզի հարցնել: Ու կը սխալինք: Այս վնասաբեր ոգւոյն հանդէպ այն ընթացքը ունինք, ինչ որ պարզ, խեղճ, աղքատ մարդիկ կը ցուցնեն պերճաշուք այցելուի մը հանդէպ: Այս միօրեայ հիւրին համար իրենց պարտէզները կ'աւերեն, իրենց հիւրին սպասաւորներուն ու անոնց զաւակներուն ստամոքսները ամէն տեսակ համադամներով կը բեռնաւորեն եւ իրենց գործն իսկ կը մոռնան: Անիրաւ եւ անհեթեթ ընթացք մըն է այս: Պէտք է քաջութիւնն ունենանք մեր կեցած տեղը մնալու այս կարգի հիւրերու առջեւ՝ եւ օրինաւոր սահմանէն անդին չանցնինք երբեք:

Աշխարհիկ ոգին ամէն տեսակ լրբութիւն ունի: Ահա պարզուկ Տուն մը որ տակաւին նշանաւոր յատկանիշեր կը կրէ: Մարդիկը եւ կարասիները կը մնան, ինչպէս որ էին: Բայց ամուսնութեամբ մը կամ գործի եւ վայելքներու նոր յարաբերութեամբ աշխարհիկ ոգին մուտ կը գործէ այն տեղ: Եւ նոյնհետայն ամէն բան հինցած, այլանդակ եւ տափակ կը գտնէ. այժմէականութիւն չունի: Նախ քննադատութեան սահմանէն անդին չանցնիր: Սրամիտ հեգնութիւններ կ'ուղղուին: Բայց ամէնէն վտանգաւոր վայրկեանը այդ է: Զգուշութիւն ըրէ, ահա թշնամին: Եթէ ամենափոքր աստիճանով իսկ ազդեցութիւն մը կրես անկէ, վաղը պիտի զոհես կարասի մը, միւս օր՝ բարի աւանդութիւն մը, եւ կամաց կամաց սրտիդ այնքան մօտիկ եղող սիրական յիշատակներ,

ընտանեկան առարկաներ, եւ անոնց հետ որդիական երկիւղածութիւնը եւ մեծարանքը հնավաճառին պիտի ղրկուին:

Այս նոր սովորոյթներուն եւ այլափոխեալ միջավայրին մէջ ծերունազարդ ծնողքը եւ հին բարեկամները իրենց տեղէն բաժնուած պիտի զգան: Քայլ մըն ալ պիտի առնես եւ իրենց կարգին զանոնք ալ պիտի հագուեցնես քու ուզած կերպովդ. աշխարհասիրութիւնը հին բաները կը վտարէ: Ինքզինքդ այս փոփոխուած վիճակներուն մէջտեղ գտնելով, պիտի խորհիս թէ հիմակ ամէն բան կարգին է, եւ աշխարհասիրութեան ոգին ինքզինքը յագեցած, զոհացած պիտի հռչակէ: Աւա՛ղ, ահա ինչ որ քեզ կը պատրէ: Իրական գանձերը մէկդի նետելէ վերջ պիտի զգաս շուրջդ գտնուած բաներուն այլանդակութիւնը, եւ պիտի հասկնաս թէ քու այդ նոր դիրքիդ մէջ ծիծաղաշարժ բան մը եղած ես: Լաւագոյն պիտի ըլլար որ սկիզբէն քաջութիւնն ունենայիր քու կարծիքներդ եւ ընտանեկան սրբավայրդ պաշտպանելու:

Բազմաթիւ դեռահասներ աշխարհասիրութեան ոգիին կը յարին երբ կ'ամուսնանան: Իրենց ծնողքը համեստունակ կեանքի մը օրինակը տուած էին իրենց, բայց նոր սերունդը կը մտածէ թէ իրենց աչքին ծայրայեղօրէն նահապետական երեւցող ձեւերն ու սովորոյթները մերժելով իրենց իրաւունքները հաստատած կ'ըլլան: Ուստի մեծ ծախքերով վերջին նորաձեւութեան համեմատ ապրելու համար օգտակար առարկաները ծիծաղաշարժ գինով մը կը ծախեն: Փոխանակ իրենց տունը

«Յիշէ՛» ըսող առարկաներով լեցնելու, կը լեցնեն այն տեսակ իրերով որոնք ո՛ր եւ է զուգորդութիւն չունին: Բայց կը սխալիմ: Այս առարկաները յաճախ հեշտ եւ մակերեւութային կեանքի մը խորհրդանշաններն են: Անոնց մէջ կը շնչենք չեմ գիտեր ի՞նչ տեսակ կծու շոգի մը: Անոնք կը յիշեցնեն տունէն դուրսի կեանքը, աճապարանքը, թոհու բոհը: Եւ եթէ զանոնք մոռնալու տրամադիր ըլլանք, անոնք միտքդ կը բերեն «Յիշէ՛» բառը տարբեր իմաստով մը, այսինքն՝ «Մի մոռնար պարի ժամը, թատրոնը, արշաւները:» Այս կերպով կազմակերպուած տուն մը տեսակ մը օթեան կ'ըլլայ, ուր կու գան քիչ մը հանգչելու երկու երկար բացակայութիւններու մէջտեղ: Աղէկ չէ երկար ատեն կենալ այնտեղ: Որովհետեւ հոգի չունի՝ հոգիին չի խօսիր: Քնանալու, ուտելու ժամն է. եւ շուտով նորէն պէտք է դուրս ելլեն: Մարդուն քունը կու գայ հոն:

Կը ճանչնանք այն բոլոր մարդիկը որ տունէն դուրս ելլելու տենողը ունին, որոնք կը կարծեն թէ աշխարհ շարժելէն պիտի դադրէր, եթէ ինքզինքնին ամենուրեք չցուցադրէին: Տունը կենալը անոնց համար ամէնէն տաժանելի բեռն է: Ընտանեկան կեանքին սարսափը այնքան ահեղ կերպով տիրած է անոնց վրայ, որ աւելի կ'ընտրեն դուրսը ապուշ կերպով ձանձրանալու համար դրամ տալ, քան ինքզինքնին տան մէջ զուարթացնել ձրիաբար:

*
* * *

Տակաւ առ տակաւ ընկերային կեանքը կը վերածուի զբօսական ակումբներու կեանքին, որ հանրային կեանքը չէ անշուշտ: Այս կարգի խումբեր կը նմանին արեւի մէջի ճանճերու խումբին: Ոչինչ այնքան նման է աշխարհասէր մարդու մը կեանքին, որքան ուրիշ աշխարհասէրի մը կեանքը: Եւ այս ընդհանրական հասարակ տեղիք հանգամանքը կը կորսնցնէ նոյն իսկ հանրային ոգին: Պէտք չէ շատ հեռուններ երթալ տեսնելու համար թէ աշխարհիկ ոգին ի՞նչ աւերներ գործած է ժամանակակից Մարդկութեան մէջ, եւ այսօրուան այսքան քիչ ողջմտութեան, հաւասարակշռութեան, նախաձեռնութեան գլխաւոր մէկ պատճառն ալ ընտանեկան կեանքին պակամն է: Մարդիկ աշխարհասէր եղած են, որովհետեւ աշխարհասիրութիւն է տունը ձգել եւ երթալ հիւրանոցներու մէջ ապրիլ: Այս բնակարաններուն թշուառութիւնը եւ ողորմելի հանգամանքը բաւական չեն բացատրելու համար գոյութիւնը այն հոսանքին որ մարդիկը իրենց տուններէն դուրս կը քշէ: Ինչո՞ւ գեղջուկը կը թողու իր տունը, ուր իր հայրն ու մեծ հայրը այնքան երջանիկ եղած էին, եւ կ'երթայ կը բնակի պանդոկի մը մէջ: Տունը նոյնն է, կրակը նոյն է նոյն կրակարանին մէջ: Ինչո՞ւ այդ կրակը իր փայլը կ'արձակէ պզտիկ, անկատար ընտանեկան շրջանակի մը վրայ, մինչդեռ հին ատեններ երկայն գիշերներ ընտանիքին ամէն մէկ անդամը կը փութար կրակարանին շուրջը հաւաքուիլ այնքան փափաքանօք: Փոփոխութիւնը մարդոց մտքերուն մէջ տեղի ունեցած է: Իրենց վատառողջ

պութեանց մէջ էք: Եւ մենք՝ այժմէականներս, մեր տուները, սովորոյթները, կարծիքները փոխելէ վերջ չունինք տեղ մը ուր կարենանք մեր գլուխը դնել: Ընտանեկան կեանքը լքած ատեննիդ ինքզինքնիդ պարապ խորհուրդներով մի մխիթարէք: Պաղ կրակարանին մէջ կրակը թող վերստին ճարճատէ, անբռնաբարելի ապաստանարաններ, տաքուկ բունիկներ ստեղծեցէք, ուր տղաքը կարող են մարդ ըլլալ, ուր սէրը կրնայ բոյն դնել, ուր ծերը կրնայ հանգչիլ, ուր աղօթքը խորան մը, եւ երկիրը սրբավայր մը ունի:

ԳԼՈՒԽ Ժ

ՊԱՐՁ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ոմանք յանուն Գեղեցկագիտութեան կրնան բողոքել պարզ կեանքի կազմակերպութեան դէմ, կամ կրնան մեզ հակառակիլ տեսութեամբը «Օգտակար Շռայլութեան», որ գործի աշխարհին նախախնամութիւնը, արուեստներու մեծ սնուցիչը եւ քաղաքակիրթ ընկերութեանց զարդն է: Կանխաւ կ'ուզենք ասոնց պատասխանել քանի մը հակիրճ ղիտողութիւններով:

Ընթերցողը անշուշտ տեսաւ թէ այս էջերուն կեն-

սական նպատակը կազմող ոգին օգտապաշտութեան ոգին չէ: Սխալ պիտի ըլլար մտածել թէ մեր ջատագոված պարզութիւնը կծծիներուն կամ սխալ կերպով ըմբռնուած խստութեանց հետ նմանութեան եզր մը կը կազմէ: Առաջիններուն համար կեանքը պարզ է եւ աժան. միւսներուն համար ալ՝ կեանքը գունաթափ բուսական գոյացութիւն մըն է, ուր արժանիքը կը կայանայ անձը ամէն ժպիտէ, ճառագայթէ, վայելքներէ զրկելուն մէջ:

Երբեք ցաւ չենք զգար երբ կը տեսնենք մեծահարուստ մարդիկ, որոնք իրենց հարստութիւնը կը գործածեն, շրջաբերութեան կը հանեն, փոխանակ անով ոսկիի, արծաթի կամ դրամատոմսերու դէզեր կազմելու. եւ իրենց դրամին այս գործածութեամբ վաճառականութեան զարկ մը կու տան եւ Գեղարուեստները կը զարգացնեն: Ինչ որ ըլլայ, իրենց այս առանձնաշնորհեալ դիրքէն սքանչելի օգուտ կը քաղեն: Մենք պայքար կը մղենք հարստութեան անիմաստ մսխումին եւ եսամոլ գործածութեան եւ աւելորդին հետապնդումին դէմ այն կարգի անձերու կողմանէ, որոնք ամէն բանէ առաջ էականին հոգ տանելու են: Մեկնաստի մը շռայլութիւնը երբեք չի կրնար ընկերութեան վրայ նոյն ազդեցութիւնը ունենալ ինչ որ պիտի ունենար շռայլութիւնը ռամիկ հաճոյամոլի մը, որ իր ժամանակակիցները յապուշ կը կրթէ իր անհարկի վատնումներով եւ յիմարական ծախքերով: «Շռայլութիւն» բառը զլիսովին տարբեր բաներ կը նշանակէ այս տեղ: Դրամ՝ ցա-

նել ամէն բան չէ. դրամ՝ ցանելու կերպ մը կայ, որ մարդը կ'ազնուացնէ, եւ ուրիշ կերպեր՝ որոնք կը վատթարացնեն: Բաց աստի, դրամ ցանել՝ առատօրէն ունենալ կ'ենթադրէ: Երբ շուայլօրէն ապրելու սէրը համեստ եկամուտ մը ունեցող մարդոց սրտին կը տիրէ, այն ատեն խնդիրը եզականօրէն կը փոխուի: Եւ ինչ որ ներկային մէջ ամէնէն աւելի կը գրաւէ մեր ուշադրութիւնը, սա իրողութիւնն է թէ այն դասակարգը. որ ամէնէն աւելի կը կարօտի իր վաստակին մեծ զգուշութեամբ հոգ տանելու՝ զայն վատնելու մարմաջ մը ունի: Յօժարակամ պատրաստ ենք ընդունիլ թէ առատաձեռնութիւնն ընկերային օգուտ մը յառաջ կը բերէ: Զպիտի ջանանք հակառակը պնդել սա հասկացողութեան թէ կարգ մը մեծահարուստ անձանց շուայլութիւնը կը նմանի ընդհողեայ այն խողովակներուն, որոնք աւելորդ յորդումը տանելու պաշտօն ունին: Կը յայտարարենք միայն թէ խիստ շատ մարդիկ կան որոնք իրենց վաստակը շուայլօրէն կը գործածեն, մինչդեռ իրենց շահը, ինչպէս նաեւ իրենց պարտականութիւնը կը պահանջէին որ խնայողութիւնը ձեռքէ չձգէին: Իրենց շուայլութիւնը եւ շուայլութեան մասին իրենց սէրը անհատական թշուառութիւն եւ հանրային վտանգ կը սպառնան:

*
* *

Հիմա զանք օգտակար շուայլութեան:

Կ'ուզենք մեր միտքը բացատրել խնդրոյն գեղեց-

կազմիտական կողմին նկատմամբ, համեստութեամբ եւ, ոհ, առանց մասնագէտներու սահմանին մէջ ոտնձգութիւն ընելու յաւակնութեան: Հասարակ սխալմունքով, մարդիկ պարզութիւնը եւ գեղեցկութիւնն երկու հակառակորդներ կը նկատեն: Բայց պարզը հոմանիշ չէ տգեղին, ինչպէս սուղը, գեղիւր, մեծածախսը հոմանիշ չեն գեղեցիկին: Մեր աչքերը կը վիրաւորուին երբ կը տեսնենք գեղանի տիկին մը, որ ռամիկ ճաշակով մը հագուած է: Յոռի ճաշակ ունեցող հարուստներ տեսնելով կը ցաւինք որ այսքան դրամ ունին ռամիկ, անճաշակ արդիւնք երեւան բերելու՝ այսքան մեծ քանակութեամբ: Ժամանակակից Արուեստը, ինչպէս նաեւ Գրականութիւնը կը տուժեն պարզութեան չգոյութենէն: Արդուզարդ, սեթեւեթ ծայրայեղօրէն շատցած են եւ երեւակայութիւնը տարապայման կերպով չարչարանքի կ'ենթարկուի: Միայն քանի մը տողերու, ձեւերու, գոյներու մէջ պատեհութիւն կը տրուի մեզ մտածել այն պարզութեան վրայ, որ սերտիւ կապուած է կատարելութեան հետ: Պէտք է դարձեալ մխրճուինք գաղափարական մաքրութեան մէջ անմահ գեղեցկութեան, որ իր դրոշմը կը դնէ Արուեստի մեծ գործերուն վրայ, եւ որուն մէկ նշոյլն իսկ այս բոլոր մեծադորդ եւ շոնդալից արտադրութիւններէն աւելի կ'արժէ:

*
* *

Սակայն եւ այնպէս մեր գլխաւոր նպատակն է խօսիլ կեանքի սովորական գեղեցկագիտութեան վրայ.

այն խնամքին վրայ զոր տանելու ենք մեր բնակարաններն ու անձը զարդարելու մէջ, եւ գոյութեան տալու այն փայլը առանց որուն կեանքը հրապոյր չունի: Քանզի այս անհրաժեշտ պերճանքին մասին մարդուն ունեցած կամ չունեցած հոգը կարելոր բան մըն է: Եթէ մարդ իր կոչումին համեմատ ապրելու ջանադիր է, կեանքին այդ պզտիկ, այդ օգտակար շռայլութեանց մասին չի կրնար անտարբեր գտնուիլ: Ոչ միայն անօգուտ բան մը չեմ նկատեր այդ մասին ձեռք առնուած խնամքը այլ նաեւ կարծեմ թէ կարելի եղածին չափ պէտք է քաջալերել զայն: Բնութիւնը ինք մեզ օրինակ կը հանդիսանայ այս մասին, եւ այն անձը, որ կ'արհամարհէ գեղեցկութեան այս փափուկ նշոյլը, անգոսնած պիտի ըլլայ դիտումները Անոր՝ որ նոյն հոգն ու սէրն ունէր միօրեայ ծաղիկը ներկելու համար, ինչ հոգ եւ սէր որ ունէր յաւիտենական լեռներու մասին:

Բայց պէտք չէ իյնանք այն բիրտ փորձութեան մէջ որ իրական գեղեցկութիւնը՝ գեղեցկութեան անունը միայն ունեցող իրին հետ շփոթել կու տայ մեզ: Գեղեցկութիւն եւ կեանքի բանաստեղծութիւնը այն իմաստը միայն ունին ու կը պահեն՝ ինչ իմաստ որ կու տանք անոնց: Մեր տուները, սեղանը եւ արդուզարդը պէտք է թարգման ըլլան մեր նպատակներուն: Այդ նպատակները անոնց մէջ դնելու համար պէտք է նախ անոնց տիրացած ըլլանք: Այն անձը որ տէր է անոնց՝ գիտէ արտայայտել զանոնք ամենապարզ միջոցներով: Մարդ իր բնակարանին ու հագուստին հրապոյր մը եւ շնորհք

տալու համար հարստութեան պէտք չունի: Բաւ է ճաշակ եւ բարեսիրութիւն միայն ունենալ: Ամէն մարդու համար խիստ կարեւոր կէտ մը կը շօշափենք այս տեղ, բայց թերեւս այս կէտը կիները աւելի կը շահագործեն:

Այն անձերը, որ կ'ուզեն կիները տեսնել ամէնէն հասարակ նիւթերով հագուած կամ պարկերու նմանող հագուստներով պատած իրենց մարմինը, անոնց ամէնէն նուիրական բնութիւնը անիրաւած կ'ըլլան եւ իրերու ոգւոյն կատարելապէս անտեղեակ մնացած ըլլալին մատնած կ'ըլլան: Եթէ հագուստը ցուրտէն կամ խոնաւութենէն պաշտպանելու համար միայն հնարուած ըլլար, անասունի մը մորթը կամ կտոր մը լաթ բաւական սեպուելու էր: Բայց ատկէ աւելի բան մըն է ան: Մարդ իր ամէն արարքով իր էութիւնը կը յայտնէ: Տարազը կամ զգեստը ծածկոյթ մը չէ սոսկ. խորհրդանշան մըն է: Ան վկայ մը կը հանդիսանայ այն խորհրդանշանին՝ տոհմային եւ գաւառային ծաղկազարդ տարազներուն ճոխութեամբ: Զգեստը ուրիշ բաներ ալ կը յայտնէ մեզ, որքան շատ խելք մատնացոյց ընէ, այնքան արժէքաւոր է: Որպէս զի իրապէս գեղեցիկ ըլլայ, պէտք է լաւ յատկութեանց յայտարարն ըլլայ: Նորոյթի ծայրայեղութիւնը, որ բոլորովին պայմանադրական արդուզարդերու տակ կնոջ մը անձը կատարելապէս անյայտ կ'ընէ, կնոջ գլխաւոր ձգողականութիւնը կը կորսնցնէ: Ասոր հետեւանքը այն կ'ըլլայ որ այս բաներուն չարաչար գործածումը կը կողոպտէ գեղեցկութիւնը, ինչպէս նաեւ իրենց ծնողքին կամ էրիկներուն քսակները:

Ի՞նչ պիտի խորհէիք այն դեռատի աղջկան նկատմամբ որ իր խորհուրդները արտայայտելու համար մեծ խնամքով ընտրուած բառեր ու բացատրութիւններ կը գործածէ, որոնք սակայն ամբողջովին առնուած են խօսակցութեան գիրքէ մը: Փոխ առնուած այս լեզուն ձեզ համար ի՞նչ է հրապոյր պիտի ունենամ: Ազդեցութիւնն ալ արդուզարդին, որ ինքնին շատ նրբարուեստ ճարտարութեամբ կրնայ պատրաստուած ըլլալ, ճիշդ նոյնն է քանի որ — մարդու վրայ կ'երեւի:

Ձեմ՝ կրնար դիմադրել փորձութեանը Քամիյլ Լըմոնիէի մէկ հատուածը մէջ բերելու, որ զաղափարիս ոյժ կու տայ. —

«Բնութիւնը կնոջ մատներուն հմայիչ արուեստ մը տուած է, զոր կինը բնազդով գիտէ, եւ ամբողջովին եւ բնականէն իրն է, ինչպէս մետաքսը շերամին եւ թելերը ճարտար սարդին: Կինը իր շնորհքին եւ անկեղծութեան բանաստեղծն ու արուեստագէտն է. ինքն է որ կը հիւսէ այն գաղտնիքը որուն մէջ հաճելի ըլլալու իր ճաշակը կը զգեստաւորուի: Ուրիշ արուեստներու մէջ ալ մարդուն նմանելու բաղձանքին համար իր ի գործ դրած բոլոր տաղանդը երբեք այնքան արժէք պիտի չունենայ, որքան իր անմիջական շրջանակին մէջ իրեն անհրաժեշտ եղած բաներուն համար իր ունեցած բոլոր հանճարամտութիւնն ու զանձը:

«Լաւ, բայց երանի թէ այդ մասնաւոր արուեստը տարբեր կերպով գնահատուէր ու պատուուէր: Ինչպէս որ դաստիարակութիւնը կը կայանայ մարդուն իր մտքով

խորհելուն, իր սրտով զգալուն, իր պզտիկ անհատական բաները, իր ներքին անհատականութիւնը բացատրելուն մէջ, այնպէս ալ կը փափաքէի որ դեռատի կին աշակերտը (apprentice), ապագայ մայրը, կանուխէն սկսէր ըլլալ իր անձնական արդուզարդին գեղագէտն ու հնարիչը, իր իսկ դերձակունհին, որ օր մը իր զաւակներուն դերձակունհին պիտի ըլլայ. եւ կը փափաքէի որ իր ճաշակով եւ յանպատրաստից բան մը ճարելու իր ձիրքովը կարող ըլլար յատկանշել ինքզինքը իզական անձնակա՜նութիւնը տարորոշող իր զխաւոր գործին՝ զգեստ մը պատրաստելու ձեռներէցութեամբ, առանց որոյ կին մը քուրջերու կապոցէ մը շատ աւելի չարժէր:»

Այն հագուստը զոր կինը իրեն համար կը շինէ՝ ընդհանրապէս իրեն ամէնէն աւելի վայելածն է. ինչ որ ալ ըլլայ, իրեն ամէնէն աւելի հաճոյք պատճառողն է: Ահա ինչ որ շատ կիներ յաճախ կը մոռնան: Գործաւորունհին ու գեղջուկ կինը միեւնոյն սխալը կը գործեն: Այն օրէն ի վեր երբ գրեթէ ամէն կին իր զգեստը պատրաստավաճառներէն կը հայթայթէ, զգեստներ՝ որոնց գրեթէ ամէնքն ալ ամէնէն ընտիր ձեւերուն խիստ տարակուսելի նմանութիւններն են, այդ օրէն ի վեր ժողովրդական սիրուած տարագներէն անհետացած է շնորհքը: Եւ սակայն աշխարհի մէջ կա՞յ աղետք բան մը որ աւելի հաճելի ըլլայ քան դեռահաս գործաւոր աղջկան մը թարմ տեսքը, կամ դաշտերուն մէջ աշխատող աղջկան մը երեւոյթը, որոնք իրենց գիւղին տարազը կը կրեն, եւ իրենց պարզութեանը համար միայն գեղեցիկ են:

Մարդ նոյն մտածումները կ'ունենայ մեր բնական-
րանները կահաւորելու եւ զարդարելու եղանակին հա-
մար ալ: Եթէ արդուզարդեր կան, որոնք կեանքին
նկատմամբ ենթակային բովանդակ ըմբռնումը կը մատ-
նանշեն, գլխարկներ՝ որոնք համակ բանաստեղծութիւն
են, կան նաեւ տնական կահաւորումներ, որոնք մարդուն
միտքին կը խօսին: Մեր տունները զարդարելու պատ-
րուակին տակ ինչո՞ւ կը կապտենք զանոնք իրենց ա-
ռանձնայատկութիւններէն, որոնք իրենց արժէքը ունին
միշտ: Ինչո՞ւ մեր սենեակները պանդոկներու սենեակնե-
րուն եւ կամ կայարաններու հիւրանոցներուն նմանցնենք,
եւ այսպէս անոնց մէջ տիրապետէ պաշտօնական գե-
ղեցկութեան միօրինակ ոճը:

Որքան տաղտկալի բան է ընդարձակ երկրի մը բո-
լոր գլխաւոր քաղաքներուն տունները երթալ եւ ամէն
տեղ գտնել զրեթէ նոյն ձեւերը, անխուսափելի միօրի-
նակ եղանակը, որոնք իրենց բազմութեան պատճառաւ
մարդուն բարկութիւնը կը զրգռեն: Գեղեցկագիտութիւնը
որքան բան պիտի շահէր պարզութեան երեսէն: Փոխա-
նակ այս չնչին սեւեռեալ գաղափարներու շռայլութեան,
որոնք նաւաբեկութեան բեկորներն են, փոխանակ այս
բոլոր պայմանադրական ձեւերուն, որոնք անլի եւ հա-
սարակ տեղիք զարդարանքներ են, կրնայինք անհուն
զանազանութիւն մը ունենալ: «Թաղեալ գանձ»ը մեր
աչքերուն պիտի զարնէր: Չսախատեսուած հազարումէկ
ձեւերու տակ, միշտ հրճուանք պիտի ազդէր, եւ դարձ-
եալ պիտի գտնէինք սրահակ մը, հնօրեայ կարասի մը,

տան մը ձեղունը ներկելու գաղտնիքը, եւ մարդկային
անհատականութեան այն դրոշմը որ կարգ մը վաղնջա-
կան իրերու անհաշուելի արժէք մը կը պարգեւէ:

Շարունակենք աւելի պարզ բաներու անցնիլ: Կը
փափաքիմ խօսիլ տանտիկնութեան այն փոքրիկ ման-
րամասնութեանց վրայ զորս հիմա բազմաթիւ դեռահաս
կիներ շատ քիչ բանաստեղծական կը գտնեն: Նիւթա-
կան աշխատութեան եւ տան մը պահանջած համեստու-
նակ հոգերու հանդէպ իրենց ունեցած արհամարհանքը,
խիստ պարզ շփոթումէ մը յառաջ կու գայ, բայց պարզ
շփոթում ըլլալուն համար ոչինչ նուազ զարհուրելի է:
Այս շփոթումը կը ծնի բանաստեղծութիւն եւ գեղեցկու-
թիւն չկեցած տեղեր բանաստեղծութիւն եւ գեղեցկու-
թիւն փնտռելէն: Նշանաւոր, շնորհալի զբաղումներ կան,
ինչպէս զրականութիւն մշակել, քնար զարնել, եւայլն,
կան նաեւ ռամիկ զբաղումներ, ինչպէս կօշիկ ներկել,
սենեակ աւել կամ կրակին վրայի սանին հսկել: Տղայա-
կան սխալ մըն է այս: Այս խնդրոյն հետ ոչ քնարը,
ոչ աւելը գործ ունի. ամէն բան կախում ունի զայն
բռնող ձեռքէն եւ այդ ձեռքը շարժելու դրդող ոգիէն:
Բանաստեղծութիւնը իրերուն մէջ չէ. մեր մէջն է: Պէտք
է զայն դրոշմենք առարկաներուն վրայ ինչպէս քան-
դակագործը իր անուրջները կը դրոշմէ մարմարին վրայ:
Եթէ մեր կեանքն ու գործը յաճախ անհրապոյր կը մնան
ի հեճուկս անոնց արտաքին նշանաւոր հանգամանքին,
պատճառը այն է որ գիտցած չենք այդ հրապոյրը ա-
ւելցնել: Արուեստին բարձրութիւնը կը կայանայ վայրե-

նին ընտելացնելուն մէջ: Երանի թէ մեր աղջիկները ինքզինքնին նուիրէին իրենց ներսն եղող էապէս իգական արուեստը զարգացնելու եւ այսպէս անհոգիին հոգի տալու: Կնոջական շնորհքին յաղթանակը այս բանին մէջ կը կայանայ: Միայն կինը գիտէ տան մէջ դնել այն չեմ գիտեր ինչը, որ բանաստեղծին ըսել տուաւ, «Ընտանեկան յարկը կը զուարթանայ եւ կը բերկրի:» Կ'ըսեն թէ յաւերժահարսեր չկան, կամ ալ եւս չկան. բայց այս տեսակ մարդիկ չեն գիտեր թէ ինչ կ'ըսեն: Յաւերժահարսերու նախատիպերը, զորս բանաստեղծները երգեր են, գտնուած են, եւ ցայսօր կը գտնուին անձերուն մէջ այն սիրուն մահկանացուներուն որոնք գիտեն իրենց խմորը եռանդով թրել, գոլպային կամ տաբատին ծակերը նորոգել մարդասիրաբար, հիւանդներուն հոգ տանիլ՝ ժպտուն երեսով, շնորհք մը դնել ժապաւնի մը վրայ, եւ իրենց միտքը կեդրոնացնել տապակին մէջի ձուկին վրայ:

*
* *
*

Անուրանալի ճշմարտութիւն մըն է թէ գեղարուեստներու մշակութիւնը բարոյացուցիչ ազդեցութիւն ունի եւ թէ մեր խորհուրդներն ու արարքները վերջ ի վերջոյ կը տոգորուին մեր աչքերուն զարկած առարկաներով: Բայց գեղարուեստները եւ անոնց արտադրութեան ուսումնասիրութիւնը քիչերու վերապահուած առանձնաշնորհումներ են: Ամէն մարդու տրուած չէ գեղեցիկ բաներ ունենալ, հասկնալ եւ ստեղծել: Բայց կայ տեսակ մը մարդկային գեղեցկութիւն որ կրնայ ամենուրեք թափանցել.

— մեր կիներուն եւ աղջիկներուն ձեռքերէն յառաջ եկած գեղեցկութիւնն է այն: Ի՞նչ է ամէնէն շքեղ տունն իսկ առանց այդ գեղեցկութեան. — պաղ եւ անհրապոյր բնական մը միայն: Իսկ ատով ամէնէն խեղճ տունն իսկ կ'ոգեւորուի եւ կը լուսազարդուի: Կամքը ազնուացնելու եւ փոխակերպելու եւ երջանկութեան վրայ բան մը աւելցնելու կարող ոյժերուն մէջ չկայ թերեւս ազդակ մը որ աւելի ընդհանրական գործածութիւն մը ունենայ: Այդ Արուեստը գիտէ իրերը աւելի արժէքաւոր եւ սիրուն ընել գործելով նոյն իսկ ամէնէն ողորմելի գործիքները եւ գործելով ամէնէն աննպաստ պարագաներու տակ: Երբ սենեակը անձուկ է, քսակը վտիտ, եւ սեղանը համեստ, կին մը, որ այս ձիրքը ունի՝ գիտէ հոն տիրապետել տալ կարգաւորութիւն, մաքրութիւն եւ բարեվայելչութիւն: Իր ստանձնած ամէն մէկ գործին մէջ խնամք եւ արուեստ կը դնէ: Ան չընդունիր թէ միայն հարուստներուն առանձնաշնորհումն է լաւ կերպով ընել ինչ որ մարդ պէտք է ընէ, այլ կը կարծէ թէ ամէնուն ալ իրաւունքն է այդ: Ատոր համար է որ այդ արուեստը ի գործ կը դնէ, եւ ատոր համար է որ գիտէ օժտել իր տունը վայելուչ, սիրուն եւ հրապուրիչ հանգամանքով մը, զոր չունին աւելի բախտաւոր տուներ ուր ամէն բան վարձկան ձեռքերը կը կատարեն:

Այսպէս ըմբռնուած կեանք մը շուտով երեւան պիտի հանէ անծանօթ մնացած գեղեցկութեանց եւ հրապոյրներու ճոխութիւն մը եւ խորին գոհունակութիւն մը: Ըմբռնել ինքզինքը եւ իր դիրքը, հասկնալ իր բնական

միջավայրին մէջ այն գեղեցկութիւնը որ այդ միջավայրին կը պատկանի, ահա գաղափարական գեղեցկութիւնը: Որքան որ կնոջ պաշտօնը կարեւորութիւն եւ նշանակութիւն կը ստանայ, այնքան աւելի պէտք է սորվի ան իր կեանքն ու հոգին դնել իրերուն մէջ, եւ այդ հոգիին տալ բարեսրտութիւնը իբր արտաքին խորհրդանշանը այն հաճելի եւ փափուկ գործերուն զորս ամէնէն անասնաբարոյ անձերն իսկ կը զգան: Իրենց չունեցածին ցանկալէ եւ իրենց այս ըղձանքն անհարկի չարչարանքներու ձախաւեր նմանութեանց մէջ կիրարկելէ լաւագոյն պիտի չըլլամ որ այս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ

ՀՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՐԶԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Թերեւս դժուար պիտի ըլլար գտնել նիւթ մը որ հպարտութենէն աւելի յարմար ըլլար ապացուցանելու համար թէ լաւագոյն, զօրաւորագոյն եւ աւելի խաղաղասէր կեանքով մը ապրելու համար մարդոց ունեցած դժուարութիւնները աւելի իրենց մէջ են քան թէ պարագաներուն: Ընկերային դիրքերուն զանազանութիւնը, եւ, ամէն բանէ աւելի, հակապատկերները, անխուսափելիօրէն ենթակայ կ'ընեն զմեզ ամէն տեսակ դժուարութեանց

եւ մաքառումներու: Բայց միեւնոյն ընկերային շրջանակին պատկանող անդամներուն միջեւ գոյութիւն ունեցող յարաբերութիւններէն քանի՞նք արդեօք պարզուած պիտի չըլլային եթէ արտաքին պէտքերուն մէջ տարբեր ոգի մը դնէինք: Քաջ համոզուինք թէ դասակարգի, պաշտօններու եւ մեր ճակատագրերուն այնքան ներհակ ձեւերը չեն վերջապէս որ մարդիկը շփոթութեան կը մատնեն: Եթէ այդպէս ըլլար, այն ատեն պաշտօնակիցներու, ընկերներու եւ նոյն շահերն ու ճակատագիրները ունեցող ամէն մարդոց մէջ հովուերգական խաղաղութիւն մը պիտի տիրէր: Ընդհակառակը, ամէն ոք գիտէ թէ ամէնէն դառն վէճերը ընդհանրապէս նոյն դիրքին եւ մակարդակին վրայ գտնուող մարդոց մէջ կը ծագին: Բայց ամէն բանէ առաջ հպարտութիւնն է որ արգելք կ'ըլլայ մարդոց՝ համերաշխ եւ ներդաշնակ ոգւով մը ապրելու: Հպարտութիւնը մարդը կ'ընէ ոգնի մը, որ չի կրնար ո՛ր եւ է մէկուն դպչիլ առանց զանիկա վիրաւորելու: Խօսինք նախ հարուստներուն եւ մեծատուններուն հպարտութեան վրայ:

Ինչ որ տհաճութիւն կը պատճառէ ինձ հարուստ մարդու մը վրայ, որ իր կառքովը կ'անցնի, ո՛չ անոր պերճանքն է, ո՛չ անոր արդուզարդը, եւ ո՛չ ալ իր ծառաներուն թիւն ու արագ սպասարկութիւնը զոր կ'ընդունի: Իր արհամարհանքն է: Մեծ հարստութիւն ունենալն երբեք ցաւ չի պատճառեր ինծի եթէ նախանձոտ եւ ատեցող տրամադրութիւն մը չունենամ, բայց կը վիրաւորուիմ երբ կը տեսնեմ որ վրաս ցեխ կը նետէ, վրաս կը

հեծնէ եւ իր բոլոր տրամադրութեամբը ցոյց կու տայ թէ իր աչքին առջեւ ո եւ է արժէք չունիմ, քանի որ հարուստ չեմ իրեն պէս: Ահա հոս է որ վիշտ կը զգամ եւ իրաւացի պատճառով: Կը նախատէ եւ կը ստորնացնէ զիս ձրիաբար: Նախանձով մի ամբաստանէք զիս, որովհետեւ նախանձ չունիմ: Իբր մարդ ունեցած արժանապատուութիւնս է որ կը վիրաւորուի: Ամէն անոնք որ ուսած են եւ տեսած են կեանքը, բաւական փորձառութիւն ստացած են որոնք պիտի արդարացնեն մեր խօսքերը: Նիւթական շահերու նուիրուած մասնաւոր կեդրոններու մէջ հարստութեան հպարտութիւնը այնքան մեծ չափով կը տիրէ որ մարդիկ զիրար կը յիշեն, ճիշդ ինչպէս մէջ կը բերեն սակարանին արժէքներն ու զինները: Արժէքն ու յարգը կը չափուին մարդուն դրամարկովն պարունակութեամբը: Ընկերութեան բարձր դասակարգին անդամները կը կազմեն մեծահարուստները, միջակ դասակարգը՝ նուազ հարստութիւն ունեցողները: Ապա կու գան շատ քիչ դրամ ունեցողները, եւ վերջապէս բան մը չունեցողները: Ամէն պատենութեամբ այս սկզբունքով կը շարժին: Եւ այն անձը, բաղդատաբար հարուստ՝ որ իր արհամարհանքը ցոյց կու տայ իրմէ նուազ հարուստին, իր կարգին կ'արհամարհուի հարստութեան մէջ իրմէ բարձրերէն: Այսպէս բաղդատելու տենդը զագաթէն սկսելով կը հասնի մինչեւ հիմերը: Այս տեսակ կեդրոն մը ամէնէն անարժան զգացումները մշակելու ատակ է: Սակայն ոչ թէ հարստութիւնը, այլ հարստութեան մասին իրենց ցոյց տուած ոգին է զոր կ'ամբաստանենք եւ

կը դատապարտենք: Կան հարուստներ, որ այդ ռամիկ ըմբռնումը չունին. մանաւանդ անոնք չունին որոնք սերունդէ սերունդ դիւրակեցութեան եւ ճոխութեան վարժուած են: Բայց կը մոռնան թէ կայ տեսակ մը փափկանկատութիւն որ զմարդ պէտք է զգուշացնէ հակապատկերը աչքառու ընելէ: Ենթադրենք թէ ճոխութիւնը եւ պերճանքն ըմբռնելուն մէջ փնտս մը չկայ. անհրաժեշտ է որ մարդիկ իրենց պերճանքն ու ճոխութիւնը ցուցադրեն, եւ կեանքին էական պէտքերն իսկ հոգալու անկարող եղողներուն աչքերը շլացնեն, եւ այսպէս շռայլութիւնը չբաւորութեան ճիշդ քովիկը դնեն: Լաւ ճաշակը եւ տեսակ մը համեստութիւն միշտ կ'արգիլեն ուժեղ եւ քաջառողջ մարդու մը՝ իր զօրաւոր ախորժակին, հանգըստաւէտ քունին եւ ապրելուն մասին իր ունեցած բերկրանքին վրայ խօսիլ հիւժախտաւորներու ներկայութեանը: Շատ հարուստներ կան, որոնց քով փափկանկատութիւնը կը պակսի եւ ատոր հետ՝ շատ անգամ կարեկցութիւն եւ խոհեմութիւն ալ: Իրաւունք ունի՞ն ասոնք ուրիշներուն նախանձին համար զանգատելու, քանի որ այդ նախանձը զրգուելու համար իրենց կրցածն ըրած են:

Բայց ինչ որ ամէնէն աւելի կը պակսի իրենց մէջ երբ կը հպարտանան իրենց հարստութեան վրայ կամ երբ անգիտակցաբար ինքզինքնին շռայլութեան հոսանքին կը յանձնեն, կշռադատութիւնն է: Տղայամտութիւն է հարստութիւնը անձնական յատկութիւն մը նկատել: Մարդ չի կրնար սխալիլ նամակի մը պահարանին եւ անոր պարունակութեան փոխադարձ արժէքին նկատ-

մամբ: Ձեմ՝ ուզեր այս կէտին վրայ ծանրանալ, վշտառիթ նիւթ մըն է այս: Եւ սակայն մարդ չի կրնար այս դասակարգին պատկանողներուն չըսել. — «Զգուշացէ՛ք, ձեր ունեցածը ձեր անձին հետ մի շփոթէ՛ք: Աշխարհի շքեղութեանց եւ պերճանքին ներքին, իրական կողմը ուսումնասիրեցէ՛ք, որպէս զի կարող ըլլաք տեսնել անոնց տղայամտութիւնը եւ բարոյական թշուառութիւնը: Արդարեւ հպարտութիւնը չափազանց ծիծաղաշարժ թակարդներ կը լարէ մեզի համար: Պէտք է կասկածինք այս տեսակ ընկերի մը վրայ, որ մեր դրացիներուն ատելի կ'ընէ զմեզ, եւ կը կորսնցնէ մեր յստակատեսութիւնը:»

Անոնք որ ինքզինքնին հարստութեան հպարտութեանը կու տան, կը մոռնան ուրիշ կէտ մըն ալ, — ամէնէն կարելորդ կէտը, թէ ստացուածք, հարստութիւն դիզելն ընկերային պաշտօն մը, պարտաւորութիւն մըն է: Տարակոյս չկայ թէ անհատական ստացուածքը այնքան օրինաւոր է որքան նոյն իսկ անհատին գոյութիւնը: Այս երկու բաները անբաժանելի են եւ է-՞նէ մըն է, ամէն տեսակ վտանգներով լեցուն, կեանքին այս տարրական սկզբունքներուն վրայ յարձակիլ: Բայց անհատը համայնքին կը պատկանի, իր բոլոր կարողութիւններով եւ իր բոլոր ըրածը կատարելու է այս հայեցակէտը աչքի առջեւ ունենալով: Ուստի ստացուածքի տէր ըլլալը իրեն փառքի պատճառ մը ըլլալու արտօնութենէ մը աւելի՝ ծանր պարտականութիւն մը կ'ըլլայ իրեն համար: Ճիշդ ինչպէս որ մարդ ժամանակ մը իբր աշակերտ կը ծառայէ, ինչ որ յաճախ դժուարին բան մըն է, ընկերային բարձր

պաշտօններ ի գործ դնելու կարող ըլլալու համար, այսպէս ալ հարստութիւն կոչուած պաշտօնը աշակերտութիւն կը պահանջէ: Գրեթէ ամէն մարդ, հարուստ կամ աղքատ, կ'երեւակայէ թէ հարստութեան մէջ ուրիշ բան չկայ ընելու, բայց միայն ապրիլ անփոյթ ու անգործ կերպով մը: Ասոր համար է որ շատ քիչեր գիտեն հարուստ ըլլալ: Բազմաթիւ մարդոց ձեռքին մէջ հարստութիւնը, Լուտերի զուարթ բայց ահարկու մէկ նմանութեամբ, իշու մը կճղակներուն մէջի քնարին կը նմանի. — գաղափար իսկ չունին թէ ինչպէս պէտք է գործածեն զայն:

*
* * *

Այսպէս, երբ հանդիպինք մէկուն որ հարուստ եւ պարզ է միանգամայն, այսինքն անձի մը, որ իր հարստութիւնը կը նկատէ իր իբր մարդ ունեցած պարտականութիւնները եւ իր կոչումը կատարելու միջոց մը, յարգանքով պէտք է ողջունենք զանիկա, որովհետեւ մարդ մըն է ապահովաբար: Դժուարութեանց եւ փորձութեանց դիմագրաւած եւ ռամիկ ու ներքին բարոյական փորձութիւններու յաղթած է ան: Իր քսակին պարունակութիւնը իր ուղեղին կամ սրտին պարունակութեանց հետ չի շփոթեր, եւ իր ընկեր արարածներուն արժէքը թուանշաններով չի գատեր: Իր բացառիկ դիրքը զինքը հպարտացնելէ աւելի կը խոնարհեցնէ, քանզի իրապէս կը զգայ ինչ բանի որ պէտք ունի իր բարոյական պարտաւորութեանց բարձունքը հասնելու համար: Մարդ մնացած է, եւ այս՝ ամէն բան է: Մատչելի, դիւրահամբոյր է, օգ-

նելու յօժար, եւ փոխանակ իր ինչքը զինքը ուրիշ մարդոցմէ անշատող թումբ մը ընելու, զանոնք իրեն աւելի մօտ բերելու միջոց մը կ'ընէ: Թէեւ բազմաթիւ եսամոլ եւ հպարտ մարդիկ բոլորովին եղծած եւ ապականած են հարուստ ըլլալու արհեստը, այս անձը կը յաջողի զնահատուիլ ողջամիտ եւ խելացի մարդերէ: Ամէն մարդ որ կը մօտենայ անոր եւ կը տեսնէ անոր կեանքը, կը հարկադրուի անդրադառնալ իր կեանքին եւ հարցնել իւրովի. «Արդեօք ես ի՞նչ պիտի ըլլայի նմանօրինակ պարագաներու տակ: Եթէ ես ալ անոր չափ հարուստ ըլլայի, պիտի ունենայի՞ նոյն համեստութիւնը, նոյն անտարբերութիւնը, նոյն արդարութիւնը, որով իր ունեցածը կը նկատէ այնպէս իբր թէ ուրիշի մը պատկանէր այն:» Որքան ատեն որ նախանձ եւ եսամոլութիւն գոյութիւն ունենան երկրի վրայ, ոչինչ այնքան յարգի պիտի ըլլայ ողքան պարզութեան ոգիով լեցուած հարստութիւնը: Ներողամտութենէն աւելի բան մը պիտի շահի. — Սէր պիտի շահի:

Հարստութեան ներշնչած հպարտութենէն աւելի հպարտութիւն կը ներշնչեն նաեւ ազդեցութիւն եւ բարձր դիրք: Պէտք չէ մոռնալ սակայն թէ օրհնութիւնը խոնարհութեան մէջ կը կայանայ:

✻

✻ ✻

Բայց մեծատունները չեն միայն որոնք հպարտութիւն ունին. պզտիկ մարդերն ալ ունին իրենց հպարտութիւնը: Այս երկու դասակարգին հպարտութեան արմատը նոյնն է:

Բազմաթիւ մարդիկ կան, որոնք ամէն գերադասութենէ, գերիվերութենէ կը զոգոտին: Ասոնց համար ամէն խրատ նախատինք մըն է. ամէն քննադատութիւն՝ զրպարտանք, ամէն հրաման՝ իրենց իրաւանց բռնաբարումը: Ո՛ր եւ է օրէնք չեն ընդունիր, ո՛ր եւ է անձի կամ ո՛ր եւ է բանի յարգանք ընծայել անոնց համար մտաւոր ո՛ր եւ է զարտուղութեան նշան է: Ասոնք իրենց ընթացքով կ'ըսեն, «Մեզմէ զատ ո՛ր եւ է մարդու տեղ չկայ:»

Մեծամիտներու այս դասակարգին կը պատկանին նաեւ անոնք որոնք բոլորովին անուղղայ եւ անհամբոյր են, որոնք խոնարհ դիրքերու մէջ երբեք գոհ ըլլալու չեն յաջողիր, եւ որոնք իրենց պարտականութիւնները կը կատարեն այն ձեւերով իբր թէ զոհեր ըլլային: Այս դիւրազգած եւ վշտացող ոգիներուն յատակը կը գտնուի սխալ կերպով հիմնուած անձնասիրութիւն մը: Չեն գիտեր իրենց դիրքին մէջ գտնուիլ պարզութեամբ, եւ իրենց, ինչպէս նաեւ ուրիշներու, կեանքերուն կու տան բարդ հանգամանք մը ծիծաղաշարժ խստապահանջութիւններով եւ անիրաւ մտածումներով:

Երբ մարդ հետամուտ կ'ըլլայ մարդիկը մօտէն ուսանիլ, կը զարմանայ գտնելով որ հպարտութիւնը բոյն դրած է անոնց մէջ, զորս խոնարհ կը կոչենք: Այս մոդութիւնը, հպարտութիւնը, այն տեսակ ազդեցութիւն մը որ ամէնէն համեստ վիճակներու մէջ ապրող մարդոց կեանքերուն շուրջը պատնէշներ կը քաշէ, որոնք զանոնք կը մեկուսացնեն իրենց դրացիներէն: Իրենց փառասիրութեանց եւ արհամարհանքի պատնէշներուն ետեւ

այնքան անմատչելիորէն ամրացած են, որքան երկրի հարուստ մարդիկը՝ իրենց ազնուապետական նախապաշարումներուն ետեւ: Մարդ նշանաւոր ըլլայ կամ աննշան, հպարտութիւնը կը տոգորէ զանիկա անանկ զգացումներով, որոնք մարդկային ցեղը թշնամի մը նկատել կու տան: Զքաւորութեան կամ պերճանքի մէջ կատարելապէս նոյն բանն է, — անզօր եւ միայնակ, ամէն բանի նկատմամբ անվստահութիւն տածելով եւ ամէն բանի բարդ հանգամանք մը տալով: Եւ երբեք չենք կրնար պէտք եղածին չափ յեղյեղել որ եթէ տարբեր դասակարգերու մէջ այսքան ատելութիւն եւ թշնամութիւն գոյութիւն ունին, ասիկա աւելի ներքին, անհատական տրամադրութեան արգասիք է քան արտաքին ճակատագրականութեան: Շահերու հակառակութիւնը եւ վիճակներու հակապատկերները մեր միջեւ խրամներ կը բանան, — ոչ ոք կրնայ զայս ուրանալ, — բայց հպարտութիւնը այս խրամները անդունդներու կը վերածէ, եւ արդարեւ այս տեսակ անձերն են որոնք մէկ եզրէն միւսը կը գոչեն. «Զեր եւ մեր միջեւ հասարակաց բան մը չկայ:»

*
* *
*

Հպարտութեան նկատմամբ ըսելիքս դեռ չաւարտեցի, բայց անկարելի է իր ամէն ձեւերովը պատկերել զայն: Կը մեղադրեմ, կ'այպանեմ այն հպարտութիւնը մանաւանդ երբ գիտութեան մէջ կը խառնուի եւ զայն կ'ամլացնէ: Գիտութիւնն ալ, հարստութեան եւ զօրութեան նման, մեր ընկեր արարածներուն կը պարտինք:

Գիտութիւնը ոյժ մըն է, որուն պաշտօնն է ծառայութիւն մատուցանել, ինչ որ չի կրնար ընել եթէ զայն ունեցողը սրտանց մօտ չապրի չունեցողին: Երբ գիտութիւնը փառասիրութեան գործիքի մը կը վերածուի, ինքզինքը կը փճացնէ:

Եւ ի՞նչ ըսենք բարի մարդոց հպարտութեան վրայ, — որովհետեւ այս տեսակ հպարտութիւն մըն ալ գոյութիւն ունի, եւ որ նոյն իսկ առաքինութիւնը ատելի կ'ընէ: Այն բարի եւ արդարասէր անձերը, որոնք ուրիշներուն գործած չարութեանց համար ցաւ կը զգան, բանաւոր ընթացքով մը եւ համերաշխ ոգիով մը ապրած կ'ըլլան: Ընդհակառակը, անոնք որ կ'արհամարհեն ուրիշները՝ անոնց սխալմունքներուն եւ թերութեանց համար, խրամատ մը կը փորեն մարդկութեան եւ իրենց յատկութեանց միջեւ, եւ կ'իջնեն իրենց ծանծաղամտութեան մնոտի մէկ զարդին մակարդակին. նման կ'ըլլան այն տեսակ հարստութեանց զոր բարեսրտութիւնը չէ որ կը ներշնչէ: Ինչպէս բարձրամիտ հարուստը եւ գոռոզ ազնուապետականը զզուանք կը պատճառեն, նմանապէս հպարտութիւն բուրոզ առաքինութիւնը անհանդուրժելի է: Մարդուն կը ներկայէ անանկ տրամադրութիւն մը եւ յատկութիւն մը, որ կը յայտնէ չեմ գիտեր ինչ մը, որ մարդուն թշնամի կը հանդիսանայ: Այդ տեսակ առաքինութեան օրինակը մեզ կը վանէ, փոխանակ քաշելու, եւ անոնք ալ, զորս այս տեսակ առաքինութիւն մը կը զիջանի պատուել իր շնորհներովը, հարուած մը ընդունողի տպաւորութիւնը կ'ունենան:

Արդ, ամփոփենք եւ եզրակացնենք:

Միայն է խորհիլ թէ մեր առաւելութիւնները, ինչ որ ալ ըլլան, պէտք է մեր ծանծաղամտութեան ծառայելու գործածուին: Այդ առաւելութեանց ամէն մէկը զայն ունեցողին վրայ պարտաւորութիւն մը կը դնէ եւ ոչ թէ ինքնափառաբանութեան պատճառ մը կ'ըլլայ: Նիւթական մեծութիւն, զօրութիւն, գիտութիւն, միտքի եւ սիրտի յատկութիւններ, ասոնք ամէնքը աններդաշնակութիւն յառաջ բերող թելեր կ'ըլլան, եթէ հպարտութիւնը մոռցանելու ծառայեն: Ասոնք օգտակար են միայն այն ատեն երբ զիրենք ունեցողներուն համեստութեան կը հպատակին: Խոնարհ ըլլանք եթէ շատ առաւելութիւններ ունինք, քանզի այս պարագան կ'ապացուցանէ միայն թէ շատ պարտքեր ունինք: Ինչ որ մարդ ունի, մէկուն կը պարտի այդ ունեցածը՝ ինչ որ ալ ըլլայ այն, եւ վստահ ենք թէ մեր բոլոր պարտքերը հատուցանելու կարող պիտի ըլլանք:

Խոնարհ ըլլանք, եթէ բարձր պաշտօն մը յանձնուած է մեզ, զի անկարելի է որ յստակատես մարդ մը ինքզինքը ծանր պարտականութեանց տակ չզգայ, եթէ ունի այս տեսակ դիրք մը:

Խոնարհ ըլլանք, եթէ շատ ծանօթութիւն եւ ուսում ունինք, քանզի հմտութեան այդ պաշարը անծանօթ մնացած գիտական գաղտնիքներու թիւն ու մեծութիւնը միայն ապացուցանելու պիտի ծառայէ, եւ պիտի նպաստէ նաեւ մեր ըրած գիտելը բաղդատել այն բազմաթիւ գիտելուն հետ, զորս ուրիշներուն գիշերաջան աշխատութեանց կը պարտինք:

Մէկ խօսքով, եւ ամէն բանէ աւելի, խոնարհ ըլլանք, եթէ առաքինութիւններ ունինք, քանզի ոչ ոք աւելի լաւ կերպով պիտի տեսնէ իր թերութիւնները քան այն որ առաքինութիւնը կը ճանչնայ, եւ ոչ ոք այս տեսակ անձէ մը աւելի կը զգայ թէ պէտք է ներողամիտ գտնուի ուրիշներուն հանդէպ:

*
* *

Մէկը գուցէ առարկէ հոս թէ պարզութեան այս աստիճան ջատագով հանդիսանալով՝ մարդկային ընկերութեան կարգ մը կարեւոր եւ անհրաժեշտ դասակարգերը ջնջել պէտք կ'ըլլայ: Այդ կարծիքէն չեմ: Բայց կը կարծեմ թէ ինչ որ մարդ մը նշանաւոր կը հանդիսացնէ, ոչ իր պաշտօնը, ոչ ալ իր հարստութիւնն է: Ուրիշ ո՞ր եւ է դարէ աւելի մեր դարը եղած է որ միմիայն արտաքին իրերու մասին գոյութիւն ունեցող ունայնամտութիւնը ջնջած է: Հարկ չէ ըսել թէ արտաքին նշանները պէտք չէ դատապարտել. ասոնք իրենց նշանակութիւնն ու օգուտը ունին, պայմանաւ սակայն որ ասոնց ներքեւ արժանիքի տէր բան մը կենայ: Եթէ կ'ուզէք որ աւագութեան այս նշանները, որոնք ինքնին այնքան պատուաւոր եւ ակնածելի են, իրապէս յարգուին, պէտք է նախ արժանի ըլլաք անոնց: Պէտք չէ մոռնանք թէ խոնարհութեան եւ հնազանդութեան ոգին պէտք է աճի, որքան որ մեր դիրքն ու ազդեցութիւնը կը բարձրանան: Պարապ տեղը չէ որ յարգանքը մեր օրերուն պակսելու վրայ է. պատճառը այն է որ անոնք, որ կ'ուզեն յար-

զանքը իրենց դիրքին եւ ազդեցութեան համար, իբր ընկերութեան բարձր դասուն պատկանող անհատներ, յաճախ շատ քիչ իրական արժանիք կը ներկայացնեն:

Ամէնէն էական բարձրութիւնը կը կայանայ լաւագոյն մէկն ըլլալու բաղձանքին մէջ: Այն անձը, որ այս փափաքը ունի, աւելի խոնարհ եւ աւելի սիրելի կ'ըլլայ եւ աւելի մտերիմ անոնց՝ որոնք յարգանք կը պարտին իրեն: Ո՛րքան քիչ հպարտութիւն սերմանուի, այնքան առատ յարգանք կը հնձուի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Պարզ կեանքը ամէն բանէ աւելի մտքին մէկ ուղղութեան արդիւնքն ըլլալով՝ բնական է որ դաստիարակութիւնը այդ սահմանին մէջ մեծ ազդեցութիւն ունենայ:

Տղաքներ մեծցնելու ատեն գլխաւորաբար երկու մէթոտ միայն կը գործածենք:

Առաջին մէթոտը կը կայանայ զանոնք մեզի համար մեծցնելուն մէջ:

Երկրորդը՝ տղաքը իրենց համար մեծցնելուն մէջ:

Առաջին պարագային մէջ տղան, իր ծնողքին լրա-

ցուցիչն ըլլալ կը նկատուի: Ան մաս կը կազմէ ծնողաց պատկանած իրերուն, եւ տեղ մը կը գրաւէ այն առարկաներուն մէջ, որոնք ծնողաց կը վերաբերին: Երբեմն այդ տեղը ամէնէն ազնիւն ու գերազանցն է, եւ ասիկա այն ատեն միայն՝ երբ ծնողքներ սիրոյ եւ գուրգուրանքի կեանքը ամէն բանէ աւելի կը գնահատեն: Երբեմն ալ, սակայն, երբ նիւթական շահերը գերադաս կը կշռեն, տղան երկրորդական, երրորդական կամ նոյն իսկ վերջին տեղը կը գրաւէ: Բայց ինչ դիրք ալ գրաւէ, սեփական անհատականութիւն ունեցող մէկը չէ: Երբ տալեւին դեռահաս է, իր ծանրութեան կեդրոնը իր ծնողքն է. — անոնց բոլորտիքն է որ կը դառնայ, անոնք զանիկա կ'առնինքնեն, ոչ թէ իր հնազանդութեան իբր արդիւնք միայն, որ օրինաւոր է անշուշտ, այլ որովհետեւ իր էութեան ամէն պէտքերուն, իր բոլոր իրաւունքներուն համար իր ծնողքէն կախում ունի: Որքան որ յառաջանայ իր տարիքին մէջ, իր ծնողքէն կախում ունենալու այս ունակութիւնը կը շեշտուի, եւ որքան որ իր գաղափարները, զգացումները եւ ամէն ինչ իր մէջ զարգանան, ամէն բանի համար իր ծնողքին դառնալու այս վարժութիւնը պարզապէս օրէնք մը կ'ըլլայ իր բնութեան մէջ: Իր անչափահասութիւնը կը մշտնջենաւորի: Փոխանակ օրէ օր իր ծնողքէն անկախաբար ապրիլ կարենալու մէջ վարժուելու, յառաջ կ'երթայ ստրկութեան մէջ, եւ կ'ըլլայ ինչ որ անոնք թոյլ կուտան իրեն ըլլալ, ինչ որ իր հօրը գործը կամ անոր արուեստը, կամ կրօնական հաւատալիքները, կամ գեղեցկագիտական ճա-

շակները կը պահանջեն իրմէ ըլլալ: Կը խորհի, կը խօսի, կ'ամուսնանայ, իր ընտանիքին անդամներուն թիւին վրայ յաւելում կ'ընէ՝ իր հօրն ըմբռնումին եւ կամքին համեմատ: Ընտանեկան այս իշխանութիւնը կրնայ նաեւ գործադրուիլ այն տեսակ ծնողքներու կողմէ, որոնք ո՛ր եւ է կամք չունին: Կը բաւէ որ համոզուին թէ տղան իր ծնողքին մէկ իրը պէտք է ըլլայ: Եւ երբ կորովը կը պակսի իրենց քով, այն ատեն իրենց զաւկին տէր կ'ըլլան ուրիշ միջոցներով, հառաչներով, աղերսներով կամ գոհճիկ հրապուրանքներով: Եթէ չեն կրնար շղթայել, ոստղով (էփփ) կը բռնեն եւ կը գրաւեն զանիկա: Ի՛նչ որ ալ ըլլայ, պէտք է տղան իրենց մէջ, իրենց միջոցով եւ իրենց համար ապրի. այս է միակ ընդունելի դրութիւնը իրենց մտքերուն մէջ:

Այս տեսակ դաստիարակութիւն մը ի գործ կը դրուի ոչ թէ միայն ընտանիքին մէջ, այլ նաեւ Կրթական Խորհուրդներու կողմանէ, որոնց գլխաւոր կրթական պաշտօնն է իրենց ձեռքը դնել նորեկ աշակերտին ուսին վրայ, եւ զանիկա ամրապիւրկ կերպով հաստատել գոյութիւն ունեցող սկզբունքներուն մէջ: Դուրսէն դիտուելով՝ կրթական այս տեսակ դրութիւն մը ամէն բանէ առաջ պարզ ըլլալ պիտի թուի: Այս կիրարկուած մէթոտը արդարեւ բացարձակապէս պարզ է: Եւ եթէ մարդ անհատականութիւն չունենար, եթէ իր ցեղին մէկ նմոյշը միայն ըլլար, այդ մէթոտը դաստիարակութեան կատարեալ մէթոտը պիտի ըլլար: Ինչպէս մի եւ նոյն դասակարգին պատկանող բոլոր վայրի գազաններ բոլոր ձու-

կեր եւ միջատներ նոյն դիրքը եւ նոյն վիճակը ունին, նոյնպէս մենք ամէնքս ճիշդ նոյնը պիտի ըլլայինք, նոյն ճաշակները, նոյն դաւանանքը, նոյն լեզուն եւ նոյն հակումները ունենալով: Բայց մարդ իր սեռին մէկ նմոյշը չէ լոկ, եւ ասոր համար է որ այս տեսակ դաստիարակութեան մը արդիւնքը պարզ չըլլար: Մարդիկ այնքան կը տարբերին իրարմէ որ անհատական խորհուրդները չափաւորելու, եղանակաւորելու, քնացնելու կամ մարելու համար հարկ կ'ըլլայ անթիւ միջոցներ հնարել:

*
* *

Երկրորդ դրութիւնը միւս ծայրն է: Այդ մէթոտը կը կայանայ զաւակները իրենց (զաւակներուն) համար մեծցնելու մէջ: Դերերը կը փոխուին. ասոր մէջ ծնողքները զաւակներուն համար են: Տղան հազիւ թէ ծնած է, եւ ահա կեդրոն կը հանդիսանայ: Մեծ հօրը կամ մօրը ալեհեր գլուխը եւ իր հօրը տոկուն գլուխը կը խոնարհին այդ գանգրահեր գլխիկին առջեւ: Անոր թոթով լեզուն անոնց հրճուանքն է. նշան մը այդ պղծտիկէն կը բաւէ: Եթէ գիշերը իր որորանին մէջ աւելի շատ լայ, ամէնքը կ'ելլեն, աշխատութիւն, յոգնութիւն բանի տեղ չեն դնէր: Եւ քիչ ատենէն նորեկը կ'իմանայ թէ բոլոր իշխանութիւնը իր ձեռքն է: Եւ դեռ ոտքի չելած, այդ կացութիւնը զինքը կը գինովցնէ, խելքը զըլուխէն կ'առնէ: Որքան որ մեծնայ, այդ զգացումը կը զօրանայ իր մէջ: Ծնողք, մեծ հայր եւ մեծ մայր, զօրանայ իր մէջ: Ծնողք, մեծ հայր եւ մեծ մայր, սպասաւոր, ուսուցիչ, ամէն մարդ իր իշխանութեան

տակ է: Կ'ընդունի անոնց այդ հպատակութիւնը: Ով որ իր քալած ատեն յարգանքով մէկ կողմ՝ չի քաշուիր, այնպիսին կը նկատէ իբր ըմբոստ մը: Միեւնակ ինք կայ: Եզական մէկն է ինք, կատարեալ եւ անսխալ: Իր բոլորտիքինները շատ ուշ կը հասկնան թէ զանիկա իրենց տէրն ըրած են, եւ ինչ տեսակ տէր: Իրենց այս բարեծաղիկ զաւակը մոռցած է իրենց զոհողութիւնները. ակնածանք ու յարգանք չունի բնաւի՛ն. կարեկցութիւն ալ չունի. կարեւորութիւն չի տար երբեք ամէն անոնց որոնց ամէն բան կը պարտի, եւ իր կեանքը կը վարէ անսամձ եւ անօրէն եղանակով մը:

Ձաւակները ոչ իրենց ծնողաց, ոչ ալ բուն իսկ իրենց համար պէտք է մեծցնել: Պէտք է զանոնք մեծցընել ու պատրաստել այն կեանքին համար զոր պիտի ապրին: Իրենց դաստիարակութեան նպատակն է նպաստել անոնց՝ Մարդկութեան օգտակար անդամներն ըլլալու, երկրին ու համայնքին պարկեշտ ծառաները: Այս սկզբունքէն զատ ուրիշ ո՛ր եւ է սկզբունքով ներշնչուած դաստիարակութիւն մը կեանքին պիտի տար բարդ հանգամանք մը, զանիկա պիտի խեղաթիւրէր, եւ ամէն տեսակ անպատեհութեանց սերմերը պիտի ցանէր:

Երբ կ'ուզենք տղուն ճակատագիրը մէկ բառով բացատրել, բառն է որ մեր բերանը կու գայ: Արդ, տղան անկարող է իր դաստիարակութեան սկսած ատենը հասկնալ այս բառին իմաստը: Ուրեմն ո՞վ պիտի պարզեւէ անոր լուսոյ առաջին ճառագայթը, եւ անոր ոտքերը հաստատէ այն ճամբուն վրայ որուն պիտի հե-

տեւի. — Ծնողքները եւ ուսուցիչները: Բայց եթէ ասոնք քիչ մը մտածեն, պիտի զգան թէ իրենց գործը կը շահագրգռէ ոչ միայն զիրենք եւ մանուկը, այլ իրենք ի գործ կը դնեն ոյժեր եւ կը վարեն ոչ—անձնական շահեր ալ: Դաստիարակութեան գործին մէջ գլխաւորաբար երկու հոգ պիտի ունենան, որոնք զիրար պիտի լրացնեն. — Տղուն անհատական կարողութեանց զարգացումը, — կարողութիւններ, որոնք տղուն մէջ կը ծնանին, եւ պէտք է զարգանան, եւ երկրորդ՝ այդ կարողութեանց գործածութիւնը: Իրենց գործին մէջ վայրկեան մը իսկ պէտք չէ մոռնան թէ այս փոքրիկ էակը, որ իրենց վստահութեան յանձնուած է, պիտի ըլլայ է՛ւ... եւ իր անձէն դուրս՝ է՛ւ... մը: Անկարելի է եղբայրաբար ապրիլ երկրի վրայ, սիրել, հոգածու ըլլալ ուրիշներուն օգուտին հանդէպ, եթէ մարդ իր անձին տէրը չէ, եւ չի կրնար զսպել իր զգացումներն ու կիրքերը, եւ փոխադարձաբար ոչ ոք կրնայ իր անձին տիրանալ իր որոշ անհատականութեան ամէն մասերովը, առանց իր էութեան ամէնէն խորերը իջնելու, ուր մարդ կը զգայ թէ ինքզինքին համար չէ միայն որ մարդ աշխարհ կու գայ:

Որպէս զի կարելի ըլլայ մանուկը պատրաստել իր այս կրկնակ կոչումը իրագործելու, պէտք է պաշտպանել զանիկա այն ոյժերուն դէմ, որոնք կը ձգտին զանիկա անբաւական ընել իր այս կոչումին եւ նպատակին մէջ:

Այս ոյժերը կրկին են. — արտաքին եւ ներքին: Արտաքին ոյժը կը կայանայ գլխաւորաբար օտարներուն,

ինչպէս՝ դաստիարակներու կամքին բուռն միջամտութեան մէջ մանուկին կեանքին ուղղութեան վրայ։ Ներքինը կը կայանայ իր ԵՍին չափազանցեալ զգացումին եւ այն բոլոր քմայքներուն մէջ զորս այս զգացումը կը ծնանի։ Արտաքին վտանգը խիստ մեծ է եւ դաստիարակներու չարաչար գործած ազդեցութենէն կրնայ ծնիլ։ Բան մը կարենալ ընելու կարողութեան գիտակցութիւնը եւ իրաւունքը ծայր աստիճան դիւրութեամբ մը ինքզինքը դաստիարակութեան գործին մէջ կը ներմուծէ։ Ան որ կը դաստիարակէ՝ այս իրաւունքէն պէտք է հրաժարի, այսինքն պէտք է մոռնայ ինքզինքը, իրեն սիրական գաղափարները, որոնք կրնան լաւագոյնը չըլլալ տղուն համար, եւ ներշնչուի մի միայն այն ոգիով որ դաստիարակութեան գործին մէջ մանուկին համար ամէնէն օգտակարն է եւ էականը։ Մեր հեղինակութիւնը այն ատեն միայն լաւ է երբ մերինէն գերադաս ուրիշ հեղինակութենէ մը ներշնչուած է։ Այս պարագային մեր հեղինակութիւնը ոչ միայն օգտակար է, այլ նաեւ անհրաժեշտ է, եւ իր կարգին՝ լաւագոյն երաշխիքը կ'ըլլայ մարդու մը սպառնացող ներքին ամէնէն մեծ չարիքին, այսինքն իր կարեւորութիւնը չափազանցելուն դէմ։ Ծնողքներուն եւ ուսուցիչներուն զուտ անձնական հեղինակութիւնը այն ազդեցութիւնը ունի մանուկին վրայ ինչ ազդեցութիւն որ ունին մորենիի մը սողոսկուն ու փշալից բարունակները մատղաշ բոյսի մը վրայ։ — կը խափանեն անոր աճումը եւ ահա աղածրի թուփը կը թառամի եւ կը չորնայ։ Անանձնական հեղինակութիւնը,

որ բարձրագոյն ճշմարտութեանց, յաւիտենական, պատուական իրականութեանց առջեւ խոնարհող մարդուն մէջ կը գտնուի, — ճշմարտութիւններ եւ իրականութիւններ՝ որոնց առջեւ կ'ուզէ նաեւ որ մանուկին անհատական քմայքները խոնարհին — այս տեսակ հեղինակութիւն մը կը նմանի մաքուր, լուսաւէտ մթնոլորտի մը։ Մեր կեանքերը կը սնուցանէ եւ կը զօրացնէ։ Առանց այս տեսակ հեղինակութեան դաստիարակութիւն չկայ։ Հսկել, ուղղել, հրահանգել։ — ահա դաստիարակին պաշտօնը։ Դաստիարակը պէտք է երեւի տղուն իբր քմայքներու, քմահաճոյքներու պատուար մը, որուն վրայէն տղան եթէ ուզէ կրնայ ցատկել, պայմանաւ որ իր ուստումը համեմատական ըլլայ պատուարին բարձրութեան, բայց պէտք է երեւի իբր թափանցիկ պատ մը, որուն մէջէն տղան կարենայ տեսնել անյեղի իրականութիւնները, օրէնքները եւ ճշմարտութիւնները, որոնց դէմ ո եւ է գործողութիւն անկարելի է։ Ահա այսպէս կը ծնի յարգանքը, որ ամէն մարդու մէջ գոյութիւն ունի, իրմէ աւելի մեծը տեսնելու կարողութիւնը, այն յարգանքը, որ մեզ աճում կը պարգեւէ եւ խոնարհ ընելով կը մեծցնէ զմեզ։ Ահա դաստիարակութեան օրէնքը պարզութեան մէջ։

Որովհետեւ այսօրուան մանուկը վաղուան մարդը պիտի ըլլայ, պէտք է անոր սորվեցնենք մեծերը եւ ծերերը յարգել։ Եւ ուստի անոր դաստիարակութեանն է ըրերը յարգել։ Եւ ուստի անոր դաստիարակութեանն է որ նպաստած կ'ըլլանք՝ երբ կը պատուենք ու կը յարգենք մեր մեծ հայրերն ու մեծ մայրերը։ Ոչինչ այնքան զենք մեր մեծ հայրերն ու մեծ մայրերը։ Ոչինչ այնքան ազդուօրէն կը խօսի մանուկին, կամ անոր մէջ կը զար-

զացնէ համեստութեան զգացումը քան տեսնել իր հայրն ու մայրը, որոնք խորունկ յարգանք մը ցոյց կուտան իրենց ծեր եւ երբեմն ալ տկար մեծ հօրը: Հոն, այդ արարքին մէջ, իրերու յաւերժական դաս մը կայ, որուն չի կրնար դիմադրել: Եւ որպէս զի այս դասը իր բոլոր ուժովը ազդէ մանուկին վրայ, անհրաժեշտ է որ տան մէջ կատարեալ համաձայնութիւն տիրէ ընտանիքին չափահաս անդամներուն միջեւ: Մանուկին աչքին առջեւ անոնք ամէնքն ալ համերաշխ են, կ'ապրին զիրար յարգելու եւ զիրար հասկնալու համար, որպէս զի ընտանիքին մէջ կրթութիւնը չխանգարի: Այս մարդոց թիւին մէջ պէտք է առնենք նաեւ ծառաները: Ծառան չափահաս մարդ մըն է, եւ յարգանքի նոյն զգացումն է որ կը վիրաւորուի երբ տղան յարգանքի պակսութիւն մը ցոյց կուտայ ծառային, ճիշդ ինչպէս այդ պակսութիւնը ցուցնէր իր հօրը կամ մեծ հօրն հանդէպ: Իրմէ մեծին անքաղաքավար կամ կոշտ բառ մը ուղղածին պէս՝ մանուկը հեռացած կ'ըլլայ այն ճամբէն ուրկէ հեռանալու չէր բնաւ, եւ եթէ ծնողքը թոյլ տան որ այս տեսակ բան մը պատահի, առանց զգացնելու անոր թէ յանցանք գործած է, քիչ վերջը կը տեսնեն անոր իրենց հանդէպ ունեցած վարքէն թէ թշնամին մանուկին սիրտը մտած է:

Անոնք որ դեռահասներուն մեզ հանդէպ յարգանքի պակսութիւն ցուցնելու բազմաթիւ օրինակներու վրայ յենլով կը կարծեն թէ տղան բնականէն անպատկառ է եւ յարգանք չցուցնելու հակամէտ, կը սխալին: Անոնց էութեան խորութեանց մէջ յարգանքը պէտք մըն է անոնց

համար: Տղան, թէեւ տարտամ եւ անորոշ կերպով, բայց մէկը յարգելու կամ մէկուն վրայ հիանալու տենչանքը ունի: Բայց երբ մենք անոր այս տենչանքէն չենք օգտուիր, այդ զգացումը կը կորսուի կամ կը խաթարի: Համերաշխութեան եւ փոխադարձ յարգանքի մէջ մեր ունեցած պակսութեան համար մենք չափահասներս մեր դատը կը կորսնցնենք, ինչպէս նաեւ իրաւունքը այն բոլոր իրերուն եւ անձերուն՝ որոնք յարգելի են մանուկին աչքին առջեւ: Կը պատուաստենք զանիկա վատ ոգիով մը որ վերջ ի վերջոյ մեզի դէմ կ'ելլէ:

Այս ցաւառիթ ճշմարտութիւնը ոչ ուրեք այնքան աչքառու կերպով երեւան կուգայ որքան տէրերուն եւ սպասաւորներուն յարաբերութեանց մէջ: Մեր ընկերային թերութիւնները, պարզութեան եւ բարեսիրտութեան մէջ մեր ունեցած պակսութիւնը մեր տղոց զուկսին վրայ կը պայթին: Ապահովաբար միջակ դասակարգին մէջ շատ քիչեր կան որոնք կը հասկնան թէ լաւագոյն է քանի մը հազար ֆրանք կորսնցնել քան թոյլատրել իրենց զաւակաց որ կորսնցնեն իրենց յարգանքը սպասաւորներուն հանդէպ, որոնք մեր տուններուն մէջի խոնարհագոյն դասի անհատները կը ներկայացնեն: Որքան որ կ'ուզես պահէ պահպանէ պայմանադրականութիւնները, ընկերային աստիճաններու այս հեռաւորութիւններն ու սահմանները, որոնք թոյլ կուտան ամէն մարդու իր դիրքը ճանչնալ: Համոզուած եմ թէ լաւ բան մըն է իյոյս, բայց պայմանաւ որ չմոռնանք թէ մեզ սպասարկողներն ալ մնրդ են ճիշդ մեզի պէս: Ձեր սպասաւոր-

ներուն խօսելու կերպեր, վարուելու ձևեր կը սորվեցնէք, — արտաքին նշաններ այն յարգանքին զոր ձեզի կը պարտին: Ձեր տղոց ալ սորվեցուցէք եւ դուք ալ անձամբ այն ընթացքին մէջ գտնուեցէք, որ պիտի ցուցնէ ձեր սպասաւորներուն թէ կը յարգէք անոնց արժանապատուութիւնը ինչպէս որ դուք կ'ուզէք որ յարգեն ձեզ: Հոդ պիտի ունենաք սքանչելի ասպարէզ մը ուսանելու փոխադարձ յարգանքը գործադրելը, որ ընկերային քաջառողջութեան էական պայմաններէն մին է: Կը վախճամ որ շատ քիչ կ'օգտուինք ատկէ: Յարգանք կը պահանջէք, բայց չէք յարգեր: Այսպէս յաճախ կեղծաւորութիւն կը ստանաք, եւ իբր յաւելուածական արդիւնք խիստ անակնկալ բան մըն ալ կը տեսնէք, կը հասկնաք որ ձեր այդ ընթացքով ձեր տղոց մէջ հպարտութիւն մշակեր էք: Այս երկու արդիւնքները միանալով կրնան ձեզ ապագային մեծ դժուարութեանց դուռ բանալ, որոնցմէ կրնայիք ազատիլ: Ուստի, իրաւունք ունիմ ըսելու թէ զգալի կորուստ մը ունեցաք այն օրը երբ ձեր սովորութեամբ եւ ընթացքով յարգանքի մէջ պակսութիւն մը ցոյց տուիք:

Ինչո՞ւ չըսեմ: Ինծի կը թուի թէ մեզմէ շատեր այդ պակսութիւնը ունին: Ամէն տեղ եւ ընկերային ամէն դասակարգի մէջ կը դիտեմ որ մարդիկ խիստ գէշ ոգի մը կը մշակեն իրենց զաւակներուն մէջ, — արհամարհանքի ոգին: Հոս կ'արհամարհեն այն անձը որուն ձեռքերը գործելէն կարծրացած են, եւ որ գործի հագուստ հագած է. անդին կ'անարգեն ուրիշ մը որ գոր-

ծաւորի հագուստ հագած չէ: Եւ այն տղաքը որ այս կերպով կը մեծցնեն, օր մը ողորմելի տեսակէ մարդիկ պիտի ըլլան:

* * *

Եթէ սրտի պարզութիւնը յարգանքի էական պայմանն է, կեանքի պարզութիւնը լաւագոյն դպրոցն է: Որքան ալ հարուստ ըլլաս, զգուշացիր անանկ ընթացք մը ունենալէ որ կրնայ տղոցդ կարծել տալ թէ իրենք ուրիշներէն վեր են: Նոյն իսկ եթէ վիճակդ կը ներէ զանոնք պերճօրէն հագուեցնելու, խորհէ այն վնասին վրայ զոր կրնաս անոնց պատճառել՝ իրենց ունայնամըտութիւնը փայփայելով: Պաշտպանէ զանոնք սա հաւատքը ունենալու դժբախտութենէն թէ նշանաւոր ըլլալու համար բաւ է միայն ճոխ կերպով հագուիլ. եւ ամէն բանէ աւելի, իրենց հագուստներուն պատճառաւ անոնց ունեցած սրտի ուրախութեանց մէջ մի բանար խրամատներ, որոնք արդէն զանոնք իրենց հասակի ընկերներէն կը բաժնեն: Պարզօրէն հագուեցուր զանոնք: Իսկ ընդհակառակը, եթէ խնայութիւն ընել ստիպուած ես տղաքդ պերճօրէն հագուեցնելու եւ այս պատճառով անոնց հաճոյք պատճառելու համար, կը խնդրեմ որ զոհողութեան այդ ոգիդ լաւագոյն նպատակի մը համար պահես: Քու այդ զոհողութիւնդ գէշ կերպով վարձատրուած տեսնելու վտանգին կ'ենթարկես ինքզինքդ: Դրամդ կը ցրուես, կը վատնես, փոխանակ աւելի կարեւոր պէտքերու համար զայն պահելու: Քու այդ ընթացքովդ ապերախտութեան հունձք մը կը պատրաս-

մար կարգ մը ծնողքներ իրենց տղաքը որկրամոլութեան եւ ծովութեան կը վարժեցնեն, իրենց տարիքին անյարմար յուզումներ կը պատճառեն անոնց, հրաւիրագիրներ, տեսարաններ եւ հանդէսներ կը բազմապատկեն։ Ասոնք ողորմելի ընծաներ են։ Շուայութեան չափազանց վարժուելով՝ տղան անկէ պիտի ձանձրանայ, եւ երբ այս կամ այն պատճառով իր հանգստութիւնը վրդովուի, այն ատեն կը տառապի եւ դուն ալ իրեն հետ եւ, ինչ որ աւելի գէշ է, կեանքի մեծամեծ պատահականութեանց ատեն, երկուքդ ալ, պարզ վախկոտութեան հետեւանքով, մարդկային արժանապատուութիւնը, ճշմարտութիւնը եւ պարտականութիւնը զոհելու վտանգին պիտի ենթարկուիք։

Ուստի, ձեր տղաքը պարզ կերպով — պիտի ուզէի ըսել նոյն իսկ — խիստ հասարակ, կոշտ կերպով մեծցուցէք։ Զանոնք չարքաշութեան վարժեցուցէք, երբեմն նոյն իսկ զրկումներով։ Թող աւելի այն տեսակէն ըլլան որոնք սքանչելի կերպով պատրաստուած են չոր, կարծր տեղ պառկելու, յոգնութեանց դիմանալու, քան անոնցմէ որ սեղանին հաճոյքները եւ անկողինին հանգըստաւէտութիւնը կը սիրեն։ Այսպէս ընելով պիտի ունենանք օգտակար անձեր, որոնք քիչ մը հանգստութեան համար ինքզինքնին պիտի չծախեն, եւ որոնք սակայն ուրիշ ամէն մարդէ աւելի երջանիկ ըլլալու կարողութիւնը պիտի ունենան։

Չափազանց հեշտ կեանք մը կորովը կը մեղկացնէ։ Այս տեսակ մէկը յոգնած, յափրացած, երիտասարդ-

ծեր մը կ'ըլլայ, ինքզինք զուարճացնելու կարողութենէն զրկուած։ Որքան դեռահասներ այսօր այս վիճակը ունին։ Անոնց վրայ դրոշմուած են մեր ծերութիւնը, մեր սկեպտականութիւնները, մեր մոլութիւնները եւ յոռի ունակութիւնները։ Ի՞նչ ազդարարութիւններ փորագրուած են մեր ճակատներուն վրայ։

Այս գունատ դեռահասները կ'ըսեն մեզ թէ երջանկութիւնը կը կայանայ իրապէս ապրող, գործող էակ մը ըլլալուն մէջ, էակ մը որ կոյս մնացած է կիրքերու լուծէն, արուեստական պէտքերէն, վատաբողջ յուզումներէն, որ իր սրտին մէջ պահած է օրուան լոյսը, օդն ըմբոշինելու կարողութիւնը, ինչպէս նաեւ՝ ամէն սքանչելի, պատուական, ազնիւ բան զգալու եւ սիրելու զօրութիւնը։

* * *

Արուեստակեալ կեանքը՝ արուեստակեալ խորհուրդ եւ կեղծ լեզու մը կը ծնի։ Առողջ ունակութիւններ, զօրեղ տպաւորութիւններ, սովորական շփում՝ իրականութեան հետ՝ բնականաբար անկեղծ լեզու մը յառաջ կը բերեն։ Ստութիւնը, խաբէութիւնը գերիններու մոլութիւնն ու վատերուն եւ տկարներուն ապաստանարանն է։ Մեր տղոց մէջ քաջալերենք այն բարեդէպ արիութիւնը, որ առանց բառերը ծամածռելու ամէն բան կ'ըսէ։ Բայց սովորաբար ի՞նչ կ'ընենք — անոնց կեղծաւորութիւն կը սորվեցնենք։ Ի՛ր միտքով խորհիւ, ի՛ր սիրտով զգալ, արտայայտել ինքզինքը, ի՛ր էութիւնը, ի՞նչ անքաղաքավար ընթացք, ի՞նչ ռամիկ, գեղջուկ բան, կը

մտածենք: Ո՛հ, ի՜նչ վայրագ, ի՜նչ ահռելի դաստիարակութիւն է այն որ կը կայանայ մշտնջենապէս մարելուն մէջ մեզմէ իւրաքանչիւրին ներսիդին ճիշդ այն բանը որ իր գոյ ըլլալուն պատճառն է: Դեռահասներուն հոգին եղծած, ճզմած եւ սպաննած ըլլալնու համար քանի քանի անգամներ ոճրապարտ գտնուած ենք: Երբ պզտիկ են տակաւին, կ'ուզենք զանոնք տեսնել պատկերներու կամ պուպիկներու նման: Երբ կը մեծնան, կը սիրենք զանոնք, պայմանաւ որ աշխարհի մընացեալ մարդոց պէս ըլլան, — ինքնաշարժ մեքենաներ: Սորվեցնենք մեր զաւակներուն, որպէս զի բուն իսկ իրենց անձը, էութիւնը երեւան բերեն եւ ուրիշ մէկը չըլլան: Հաւատարմութիւնը պէտք մը ընենք անոնց համար, եւ իրենց ամէնէն ծանր սխալմունքներուն մէջ, եթէ կ'ընդունին, կը խոստովանին այդ սխալմունքները, յայտնապէս չար ըլլալը՝ գաղտնի, չխոստովանուած չարութեան հետ բաղդատմամբ, արժանիք մը նկատենք:

*
* * *

Դաստիարակութեան մէջ անկեղծութեան հետ սորվեցնենք նաեւ անմեղութիւն: Մանկութեան այդ ընկերին՝ անկեղծութեան՝ հետ ունենանք նաեւ անմեղութիւնը. հոգ չէ եթէ քիչ մը անընտել, անծանօթ բան մը եղած ըլլայ ան, շնորհալի եւ օգտակար է: Մի խրտչեցնէք զանիկա եւ մի փախցնէք: Եթէ տեղէ մը փախչի, շատ հազուադէպ է որ վերադառնայ: Անմեղութիւնը ոչ միայն ճշմարտութեան քոյրն է եւ երկուքին

պատկանող յատկութեանց պահպանը, այլ նաեւ դաստիարակութեան մեծ ազդակ մը եւ թաքուն յատկութիւնները երեւան բերող մեծ ոյժ մըն է: Մեր շուրջը կը տեսնեմ՝ մարդիկ Դրապաշտ անունը առած, որոնք ահարկու ակնոցներով եւ հսկայ մկրատներով զինուած են այս անմեղութիւնները երեւան հանելու եւ զանոնք թեւատելու համար: Ասոնք աշխարհէն, խորհուրդէն եւ դաստիարակութենէն կը խլեն անմեղութիւնը եւ կը հալածեն զայն: Զանոնք մարդ ընելու պատրուակին տակ տղայ ըլլալէ կ'արգիլեն, իբր թէ աշունին հասուն պըտուղէն առաջ գարունին ծաղիկներուն, անուշահոտութեան, երգերուն եւ հուրիներու երկրին պէտք չկենար:

Շնորհ կը խնդրեմ ամէն բանի համար որ անմեղ է եւ պարզ, ոչ թէ միայն այն անմեղ սիրունութեան համար որ զանգրահեր գլուխներուն շուրջը կը հիստի, այլ նաեւ հէքեաթներուն, անմեղ երգերուն եւ հրաշալի աշխարհներուն պատմութեանց համար: Հրաշալիին ըզգացումը անհունին զգացումին այն առաջին ձեւն է առանց որոյ մարդ մը անթեւ թուչունի կը նմանի: Մի գրկէք տղաքը հրաշալիէն, այս երկրաւոր երկրէն ինքզինքնին վեր վերցնելու կարող ընելու համար զանոնք եւ իբր թէ անցեալ դարերու այս սրտաշարժ եւ երկիւղած խորհրդանշանները վերջը գնահատելու համար: Ասոնց մէջ մարդկային ճշմարտութիւնը արտայայտուած թիւններ գտած է, որոնց տեղը մեր չոր ու ցամաք թիւններ գտած է, որոնց տեղը մեր չոր ու ցամաք տրամաբանութիւնը երբեք բան մը պիտի չկրնայ դնել:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Կարծեմ ըստ բաւականին կարողացայ ներկայացնել Պարզ Կեանքին ոգին եւ յատկութիւնները, գաղափար մը տալու համար թէ այդ կեանքին մէջ զօրութեան եւ գեղեցկութեան ամբողջ աշխարհ մը կայ մոռցուած:

Անոնք, որ բաւական կորով ունին ինքզինքնին ազատելու մեր կեանքը դժուարացնող այն հազարումէկ սոսկալի սնոտի եւ փուճ բաներէն, կրնան յաղթել ու այդ Պարզ Կեանքով ապրիլ: Ասոնք շուտով խելամուտ պիտի ըլլան թէ հրաժարելով քանի մը հարեւանցի, երկրորդական գոհացումներէ, քանի մը մանկական փառասիրութիւններէ, պիտի զօրացնեն երջանիկ ըլլալու իրենց կարողութիւնը, եւ պիտի յաւելուն արդարութեան համար իրենց ունեցած զօրութիւնը:

Այս արդիւնքները իրենց կարեւորութիւնը ունին՝ ինչպէս իրենց անհատական կեանքին, նոյնպէս իրենց հանրային կեանքին մէջ: Անվիճելի է թէ երբ փայլելու տենդայոյզ ձգտումին դէմ կը մաքառինք, երբ մեր գործունէութեան նպատակը մեր բաղձանքներուն գոհացումն ընելէ կը դադրինք, եւ երբ համեստ ճաշակներու եւ ճշմարիտ կեանքին կը վերադառնանք, միեւնոյն ատեն մեր ընտանիքին բարեւալութեան համար աշխատած կ'ըլլանք:

Մեր տուններուն մէջ ուրիշ ոգի մը պիտի շնչէ, ստեղծելով նոր կենցաղ մը եւ միջավայր մը, որ դեռահասներուն դաստիարակութեան աւելի նպաստաւոր է: Տակաւ առ տակաւ մեր երիտասարդներն ու երիտասարդուհիները պիտի զգան թէ կ'ուղղուին դէպի գաղափարական մը որ աւելի վեհ է եւ աւելի իրականալի: Եւ այս ներքին փոխակերպութիւնները իրենց այս բարերար ազդեցութիւնը ի գործ պիտի դնեն վերջապէս հանրային ոգիին վրայ: Ուստի պէտք է հսկենք անհատին լաւ յատկութիւններուն վրայ, որպէս զի ունենայ թէ հաստատուն նկարագիր եւ հաւատարիմ ոգի մը, եւ թէ իր ներշնչումը ստանայ կեանքին բարձրագոյն նպատակէն: Ուստի, երբ կը մշակենք Պարզութեան Ոգին, հանրային կեանքին ալ տուած կ'ըլլանք հզօրագոյն մղում մը դէպի լաւն ու բարին:

Մարդ որքան յեղյեղէ՝ դարձեալ պէտք եղածին չափ ըսած չըլլար թէ՝ ընկերային դասակարգերու, շրջանակներու, աստիճաններու պզտիկ շահերը, անձնական հանգըստութեան եւ դիւրութեան ետեւէ եղած մոլեգին հետապնդումը որքան հակառակ են հանրային բարօրութեան, եւ հետեւաբար մահառիթ՝ անհատական երջանկութեան: Այն համայնքը, որուն մէջ ամէն ոք միայն իր անձին հանգստութեան հետամուտ է, մխիթարական, կանոնաւոր եւ բարգաւաճ վիճակ մը չի ներկայացներ: Մեր այս սուր եսամոլութեան անվերջանալի պայքարներէն ուրիշ դաս չենք սորվիր:

Շատ կը նմանինք այն անձերուն, որոնք ընտանեկան

արենակցութիւն կ'ընդունին միայն այն ատեն երբ շահ մը կ'ակնկալեն եւ ոչ թէ պատիւ մը ընելու համար: Ընկերային սանդուղին ամէն մէկ աստիճանին վրայ նորանոր պահանջներ կ'ընենք: Ամէնքս ալ պահանջատէրեր ըլլալ կը ձեւացնենք, իսկ պարտական՝ երբեք: Մեր ընկեր արարածներուն հետ մեր բոլոր վարմունքն է հաճելի կամ դաժան կերպով մը հրաւիրել զանոնք որ մեզի ունեցած պարտքերնին վճարեն: Այդ ոգիով չենք կրնար ո՛ր եւ է լաւ արդիւնք ձեռք ձգել:

*
* *

Ռոման 1882 ին ըրած իր մէկ բանախօսութեան մէջ ըսաւ թէ ցեղ մը հոգեւոր ընտանիք մըն է, եւ աւելցուց թէ, «Յեղի մը ոգին, էութիւնը կը կայանայ սա իրողութեան մէջ թէ իր բոլոր անհատները հասարակաց շատ բաներ ունին, եւ նաեւ շատ բաներ մոռնալու են:» — Կարեւոր է գիտնալ թէ մարդ ինչ մոռնալու եւ ինչ յիշելու է, ոչ թէ անցեալին մէջ միայն՝ այլ նաեւ առօրեայ կեանքին մէջ: Ամէն մարդ իր յիշողութեան լուսաշող կէտին մէջ իր երկրորդական յատկութեանց զգացումը վառ եւ սուր կը պահէ, որ է ըլլալ վաճառական, սեղանաւոր, ճարտարապետ, երկրագործ, պաշտօնեայ, գրագէտ, կրօնական, եւայլն. եւ սակայն կը մոռնայ իր էական յատկութիւնը որ է մարդ ըլլալ:

«ՅԻՇԷ՛.» «ՄՈՒՅԻ՛Ր.» ահա ինչ որ պէտք է ըսենք ամէն առաւօտ մեր բոլոր յարաբերութեանց եւ մեր բոլոր գործերուն մէջ: Յիշէ՛ էականը. մոռցիր երկրորդա-

կանը: Որքան լաւ կերպով կատարած պիտի ըլլայինք մեր պարտականութիւնները իբր մարդ՝ եթէ մեզմէ ամէնէն խոնարհը ու ամէնէն բարեկեցիկը այս ոգիով սնանէին: Որքան հաճելի յիշատակներ պիտի մշակէինք մեր դրացիներուն եւ ընկերներուն միտքերուն մէջ՝ անոնց մէջ սիրելի գործեր կատարելով, եւ խնայելով անոնցմէ այն արարքները, որոնց համար, հակառակ իրենց անձին, ատելալաւ սրտերով ստիպուած կը զգան ըսել. «Այդ բանը երբեք պիտի չմոռնամ:»

Պարզութեան ոգին մեծ մոգ մըն է: Ա՛ն կը հաւասարցնէ անհարթութիւնները, ձորերու եւ անդունդներու վրայ կամուրջներ կը կառուցանէ եւ սիրտերը իրարու կը մօտեցնէ: Այն ձեւերը, զորս կը հագնի աշխարհի մէջ, բազմաթիւ են եւ բազմապիսի, բայց պարզութիւնը երբեք այնքան հաճելի եւ սիրուն չերեւիր որքան երբ դիրքերու, շահերու, նախապաշարումներու մահառիթ պատուարներուն վրայէն լոյս կը սփռէ, եւ թոյլ կուտայ որ իրարմէ խիստ հեռու մնալու դատապարտուած անձեր ճանչնան, յարգեն եւ սիրեն զիրար:

Վ Ե Ր Զ

ՆԻՒԹԵՐՈՒՆ ՑԱՆԿԸ

	Էջ
Յառաջարկներ	Գ—Ը
ԳԼՈՒԽ Ա.	
Քարդ Կեանք	9
ԳԼՈՒԽ Բ.	
Պարզութեան Ոգին	22
ԳԼՈՒԽ Գ.	
Պարզ Խօսք	29
ԳԼՈՒԽ Դ.	
Պարզ Պարսկանութիւն	42
ԳԼՈՒԽ Ե.	
Պարզ Պէտքեր	55
ԳԼՈՒԽ Զ.	
Պարզ Հանոյք	68
ԳԼՈՒԽ Է.	
Վարձկան Ոգին և Պարզութիւն	78
ԳԼՈՒԽ Ը.	
Համբաւի Մարմնոյ և Անխօսուկ Բարութիւններ	92

Էջ

ԳԼՈՒԽ Թ**Աշխարհասիրություն և Հնամենական Կեանք . . . 110****ԳԼՈՒԽ Ժ****Պարզ Գեղեցկությունը 120****ԳԼՈՒԽ ԺԱ****Հպարտություն և Պարզասիրություն 132****ԳԼՈՒԽ ԺԲ****Դաստիարակություն Պարզության մեջ 144****ԳԼՈՒԽ ԺԳ****Վերջաբան 162**

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0151422

974

ԳԻՆ 3 1/2 ՆՐՈՒՇ

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک ۱۵ شعبان ۳۲۴ و ۱۹ ایلول ۳۲۲ تاریخلی
و ۲۴۲ نومرولی رخصتنامه سیله آغوب ماطیوسیای مطبعه سنده طبع اولمشدر